

54

K r i m i n o l ó g i a i T a n u l m á n y o k

Országos Kriminológiai Intézet

**KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK**

54.

BUDAPEST, 2017

Közvetési
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő:
© Dr. Vókó György
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

© Országos Kriminológiai Intézet, 2017

ISSN 1586-4596

Metszéspontok: uniós büntetőjog és alapjogok*

Jelen tanulmány az Európai Bíróság nemzeti felső bíróságokkal folytatott párbeszédét elemzi, amelynek tárgya a kölcsönös elismerés elve által elősegített „bírói ítéletek szabad mozgásának” összeegyeztethetősége az egyén alapjogaival. Mindezt a szerzők az európai elfogatóparancs példáján keresztül tárgyalják. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy mindenekelőtt az uniós jogalkotónak kellene a jogbiztonság érdekében lépéseket tennie, és biztosítania, hogy a tagállamok közötti bírói együttműködés ne vezethessen az alapjogokba való aránytalan beavatkozáshoz, vagy abszolút jogok korlátozásához. Mind ezt kiegészíthetné a demokrácia, a jogállamiság és az alapjogok állandó és rendszeres felülvizsgálata. Végül soron azonban a szerzők véleménye szerint a jövőben is az Európai Bíróságra marad a kölcsönös elismerés elve alóli alapjogi kivételek körének meghatározása, és ennek során a luxembourgi bíróságnak tekintettel kell lennie mind az Európai Emberi Jogi Bíróság, mind a nemzeti (alkotmány)bíróságok joggyakorlatára.

Jelen tanulmányban a jogállamiság és a kölcsönös elismerés, valamint a kölcsönös bizalom mint az EU-tagállamok közötti büntetőjogi együttműködés alapelveinek kapcsolatát vizsgáljuk. A bírói ítéletek kölcsönös elismerésének kérdését abból a szempontból tárgyaljuk, hogy milyen következményei vannak az egyénre, az emberi jogokra és szabadságokra nézve.

Mint minden hiányos alkotmányos struktúrájánál, illetve kialakuló jogrendek kezdeti stádiumában, az EU vonatkozásában is a bíróságok játszanak kulcsszerepet, ezért az EU-bíróság és a nemzeti bíróságok esetjogára is kitérünk, amelyben a különböző fórumok megpróbálták összehangolni a „bírói ítéletek kölcsönös elismerését”, azaz a „bírói ítéletek szabad mozgását az EU-n belül” és az alapjogokat. Állításaink alátámasztására példaként a kölcsönös bizalom elvének emblematisztikus intézményét, az európai elfogatóparancsot és az ahhoz kapcsolódó esetjogot választottuk.¹

* Bárd Petra tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet; Wouter van Ballegooij, az Európai Parlament Kutatószolgálatának politikai elemzője. A tanulmányban kifejtett nézetek kizárólag a szerzők véleményét tükrözik, és semmiképp nem értelmezhetők munkáltatóik hivatalos állásfoglalásaként.

¹ A Tanács kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról. HL L 190., 2002. 7. 18., 1–20. o.

Kölcsönös elismerés és egyéni jogok

A kölcsönös elismerés elvét a belső piac területéről „vette kölcsön” az uniós jogalkotó és ültette át a bel- és igazságügyi együttműködés területére. A tamperei Európai Tanács 1999-ben az európai igazságügyi térség „sarokköveként” mutatta be a jogelvet, majd a kölcsönös elismerés elvének jelentőségét a hágai, a stockholmi program, és a 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó stratégiai iránymutatások ismét megerősítették. Már a tamperei program kimondta, hogy az elv továbbfejlesztése szoros kapcsolatban áll a tagállamok közötti kölcsönös bizalom véelmével, hiszen kölcsönös elismerés csak akkor tud kialakulni, ha magas szintű kölcsönös bizalom áll fenn a tagállamok között. A bizottság definíciója szerint a bírói ítéletek kölcsönös elismerése a büntetőjogi területen azt jelenti, hogy az egyik államban született bírói döntést automatikusan el kell fogadni minden más tagállamban is, és annak azonos vagy hasonló joghatást kell kiváltania.

Ma már az EU elsődleges jogforrása, a lisszaboni szerződés, az EUMSZ 82. cikk (1) bekezdésében rögzíti a jogelvet, amennyiben *„az Unióban a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés a büntetőügyekben hozott bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapul”*². Az uniós jogalkotó mindeközben több tucat büntetőjogi jellegű jogszabályt fogadott el ezen elv alapján.

A kölcsönös elismerés elve azonban eltérő következményekkel jár a gazdasági integráció és a büntetőjog terén. A belső piac területén ugyanis a *szabadságot*, így az áruk szabad mozgását segíti elő a jogelv, a büntetőjogban azonban a *„bírói ítéletek és határozatok szabad áramlása”* a tagállamok hatáskörét, hatalmát növeli az egyén és az *egyén jogainak terhére*. Az esetleges jogkorlátozásoknak összhangban kell lenniük az Emberi jogok európai egyezményével (a továbbiakban: egyezmény), és természetesen az alapjogi charta jogkorlátozásra vonatkozó rendelkezésével [52. cikk (1) bek.], azaz a jogok és szabadságok gyakorlása csak a jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával és törvény által korlátozható. Ez indokolja azt a különbséget, hogy míg a belső piac területén a *nemzeti bíróságok* kényszerítik ki a kölcsönös elismerés elvét a szerződések releváns cikkeinek közvetlen hatályán keresztül, addig a szabadság, biztonság és jog érvényesülése térségében a jogelv működését *uniós jogszabályok* biztosítják.³

² Communication from the Commission to the Council and the European Parliament-Mutual recognition of Final Decisions in criminal matters, COM (2000) 0495 final, p. 2.

³ K. Lenaerts: The principle of mutual recognition in the area of freedom, security and justice. The Fourth Annual Sir Jeremy Lever Lecture, All Souls College, University of Oxford, January

Példa: az európai elfogatóparancs

Az egyik legismertebb ilyen jogszabály az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat (a továbbiakban: kerethatározat), amely a tagállamok közötti speciális kiadatási eljárás, az úgynevezett átadás szabályait rögzíti. Az európai elfogatóparancs célja a büntetőeljárás lefolytatása, valamint a szabadságvesztés-büntetés, illetve a szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtása céljából a keresett személy elfogása és átadása. Az kerethatározat 1. cikk (2) bekezdése szerint „A tagállamok minden európai elfogatóparancsot a kölcsönös elismerés elve alapján és e kerethatározat rendelkezéseinek megfelelően hajtanak végre”. A kölcsönös elismerés elvének uniós belüli átadási eljárásokra vonatkoztatása következtében változott az alapjogok védelmében betöltött tagállami felelősség megosztása is.⁴ A strasbourgi esetjog, amely szerint tilalmazott a kiadatás, ha az az egyezmény súlyos sérelméhez vezetne, a tagállamok közötti átadási eljárásban nem irányadó többé.⁵ Ehelyett a kerethatározat – hivatkozva a tagállamok kötelezettségére, hogy tiszteletben tartás az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (1) bekezdésében rögzített alapelveket – megköveteli, hogy a tagállamok bízzanak egymás jogrendszerében.⁶ A bizottság továbbá azzal is érvelt, hogy a személyek szabad áramlását élvező polgárok ne kerülhessék el a büntetőeljárást, ha bűncselekményeket követnek el az uniós területén. Következésképpen, a „bíróági határozatok szabad mozgása”, ahogy a kerethatározat 5. preambulumbekzdése fogalmaz, gyakran a terheltek kényszerű mozgásához vezet.⁷

Az európai elfogatóparancs alkalmazási köre a legalább tizenkét hónap szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekményekre, valamint a legalább négy hónap szabadságelvonást tartalmazó büntetésekre terjed ki. A kettős inkriminációt

30, 2015., p. 4. https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/the_principle_of_mutual_recognition_in_the_area_of_freedom_judge_lenaerts.pdf

⁴ M. T. Schunke: Whose responsibility? A Study of Transnational Defence Rights and Mutual Recognition of Judicial Decisions within the EU. Intersentia, Antwerp, 2013

⁵ Soering kontra Egyesült Királyság, ügyszám: 1/1989/161/217, 1989. június 26.

⁶ Az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat, 10. preambulumbekzdés: „Az európai elfogatóparancs szabályozása a tagállamok közötti nagyfokú bizalomra épül. Végrehajtása csak abban az esetben függeszthető fel, ha a tagállamok egyike súlyosan és tartósan megsérti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (1) bekezdésében rögzített alapelveket, és ezt a Tanács a Szerződés 7. cikkének (1) bekezdése szerint, a 7. cikkének (2) bekezdésében rögzített következményekkel megállapítja.”

⁷ W. van Ballegooij: The Nature of Mutual Recognition in European Law, Re-examining the notion from an individual rights perspective with a view to its further development in the criminal justice area. Intersentia, Antwerp, 2015, p. 42.

nem szabja ugyan az átadás feltételéül a kerethatározat, mindamellett egy tagállam dönthet úgy, hogy ettől teszi függővé az átadást. A kettős inkriminációtól az úgynevezett katalogizált bűncselekmények esetében azonban eltekint a jogszabály, igaz, csak akkor, ha a kibocsátó állam joga szerint a büntetési tétel felső határa legalább háromévi szabadságvesztés. A kerethatározatban lefektetett átadás szabályai alól kivételt jelentenek az úgynevezett kötelező és fakultatív megtagadási okok, továbbá a kibocsátó állam által egyedi esetekben nyújtandó garanciák. Ezeknek taxatív felsorolását adja a kerethatározat, és ezek között nem szerepelnek az emberi jogok. Azaz az emberi jogok potenciális sérelme nem lehet megtagadási ok.

Másként fogalmazva: a kölcsönös elismerés elvének unión belüli átadásokra vonatkoztatása, és az emberi jogi kivétel hiánya azt jelenti, *hogy a tagállamok közötti, az emberi jogok tiszteletben tartásáért való felelősségmegosztás is másként alakul, mint a hagyományos kiadatási eljárásban.* A kiadatás hagyományos szabályaival szemben az európai elfogatóparancs szerint *bízni* kell a kibocsátó tagállamban és annak bíróságában, e bizalom alapját a kerethatározat szerint az EUSZ 6. cikke alapozza meg, amely szerint a tagállamok közös és egységes kötelezettsége, hogy az emberi jogokat tiszteletben tartsák.

Tény ugyan, hogy kerethatározat 1. cikk (3) bekezdése a következőképpen fogalmaz: *„E kerethatározat nem érinti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében biztosított alapvető jogok és alapvető jogelvek tiszteletben tartásának a kötelezettségét.”* E megfogalmazásból azonban még nem következik, hogy az előbbi állításom, hogy tudniillik az emberi jogok potenciális sérelme nem lehet megtagadási ok, ne lenne igaz.

A kerethatározat 10. preambulumbekendését hozzáolvasva ugyanis világossá válik, hogy az európai elfogatóparancs végrehajtása emberi jogokra való hivatkozással csak abban az esetben függeszthető fel, ha a tagállamok egyike súlyosan és tartósan megsérti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (1) bekezdésében rögzített alapelveket, és ezt a tanács a szerződés 7. cikke szerint megállapítja. A 7. cikkés eljárások nemlétező gyakorlatára tekintettel ez azt jelenti, hogy a gyakorlatban egy tagállam soha nem hivatkozhat az emberi jogok sérelmére a végrehajtás felfüggesztése érdekében.

A kölcsönös elismerés elve és az egyéni jogok között esetlegesen felvetődő feszültséget a szakértők már a kezdetekkor, a kerethatározat elfogadása körül előrevetítették. A gyakorlat sajnos a szakértőket igazolta és számos olyan esetről tudunk, ahol az emberi jogok szempontjából nem kívánt következményekhez,

igazságtalan ítéletekhez vezetett a végrehajtás⁸, ami természetesen az uniós büntetőjogba, illetve általában az uniós jogba vetett közbizalmat is megingatta.

Tudományos írások sora foglalkozik a végrehajtás nem kívánt negatív következményeivel, és azzal, hogy miként lett volna elkerülhető az emberi jogi jogsértések sorozata.⁹ Tíz tagállam büntetőeljárás-jogászai 2013-ban nyilatkozatot adtak ki, amelyben arányossági teszt bevezetését követelik a kölcsönös elismerésen alapuló instrumentumok vonatkozásában, amennyiben fennáll annak a veszélye, hogy a büntetőeljárás az egyén vagy egy tagállam jogos érdekét sértené.¹⁰ A kritikusok sorába állt be az Európai Parlament is, amely 2014-ben szintén azt követelte, hogy az európai elfogatóparancs és más, a kölcsönös elismerés elvén alapuló instrumentumok vonatkozásában 1) arányossági tesztet vezessenek be; 2) továbbá egy konzultációs eljárást a kibocsátó és a végrehajtó tagállam között; valamint 3) *expressis verbis* rendelkezzenek az emberi jogi sérelem veszélyéről mint végrehajtás-megtagadási okról.¹¹ Erős érve az Európai Parlamentnek, hogy ugyanezen évben, tehát még 2014-ben a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról szóló irányelvbe ezeket a védelmi garanciákat sikerült beépíteni.¹²

⁸ Lásd például Fair Trials International. *The European Arrest Warrant – Cases of Injustice*, 2011. <https://www.fairtrials.org/european-arrest-warrant-cases-of-injustice/>

⁹ S. Peers: *Mutual recognition and criminal law in the European Union: Has the Council got it wrong?* *Common Market Law Review*, vol. 41, 2004, pp. 5–36.; E. Guild (ed.): *Constitutional Challenges to the European Arrest Warrant*. Wolf, Nijmegen, 2006; V. Hatzopoulos: *With or Without You: Judging Politically in the Area of Freedom, Security and Justice*. *European Law Review*, 2008, pp. 44–65.; V. Mitsilegas: *The Limits of Mutual Trust in Europe's Area of Freedom, Security and Justice: From Automatic Inter-State Cooperation to the Slow Emergence of the Individual*. *Yearbook of European Law*, vol. 31, no. 1, 2012, p. 319–372.; E. Guild – L. Marin (eds.): *Still not resolved? Constitutional Issues of the European Arrest Warrant*. Wolf, Nijmegen, 2009.

¹⁰ *Manifesto on European Criminal Procedure Law*. *European Criminal Policy Initiative*. ZIS, vol. 11, 2013, p. 430–446.

¹¹ Az Európai Parlament 2014. február 27-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal az európai elfogatóparancs felülvizsgálatáról [2013/2109 (INL)]. P7_TA-PROV(2014)0174; M. del Monte: *Revising the European Arrest Warrant*, *European Added Value Assessment accompanying the European Parliament's Legislative-own-initiative report* (rapporteur: Baroness Ludford MEP). PE 510.979; Annex I, A. Weyembergh with the assistance of I. Armada and C. Brière: *Critical Assessment of the Existing European Arrest Warrant Framework Decision*. Annex II. A. Doobay: *Assessing the Need for Intervention at EU level to Revise the European Arrest Warrant Framework Decision*.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU irányelve (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról. HL L 130., 2014. 5. 1., 1–36. o.

Mind ez idáig azonban sem a bizottság, sem a tagállamok negyede (amelyeknek szintén van jogszabály-kezdeményezési joguk ezen a jogterületen) nem álltak elő az Európai Parlament – illetve a szakértők és a gyakorlatban dolgozó jogászok – követeléseinek megfelelő javaslattal.

Bíróságok párbeszéde

Egy másik területen, a menekültügy területén a bíróság nem követelte meg a feltétel nélküli bizalmat a tagállamoktól, sőt az uniós joggal ellentétesnek ítélte egy olyan megdönthetetlen vélelem alkalmazását, amely szerint a menedékkjog iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam mindenképpen tiszteletben tartja az európai uniós alapvető jogokat. A tagállamoknak – ideértve a nemzeti bíróságokat – kötelességük, hogy ne adják át a menedékkérőt, ha tudomással kell bírniuk arról, hogy a felelős tagállamban „a menekültügyi eljárást és a menedékkérők befogadásának feltételeit illetően tapasztalható rendszeres zavarok miatt alapos okkal, bizonyítottan feltételezhető, hogy a kérelmező e rendelkezés értelmében embertelen vagy megalázó bánásmód tényleges veszélyének lesz kitéve”¹³.

Egyesült királyságbeli és német bíróságok ezt az elvet alkalmazták büntetőjogi területen is: amennyiben korábbi strasbourgi ítéletekre tekintettel „bizonyítottan feltételezték”, hogy a fogva tartási körülmények sérteni fogják a fogvatartott emberi jogait, garanciákat követeltek a kibocsátó tagállamtól.¹⁴ *Sharpston* főtanácsnok a *Radu*-ügyben szintén azt javasolta, hogy az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat 1. cikk (3) bekezdését úgy értelmezzék, hogy a megkeresett

¹³ C-411/10, *NS v. Secretary of State for the Home Department* és C-493/10, *M.E. and Others v. Refugee Applications Commissioner, Minister for Justice and Law Reform* [2011] ECR 13905; *MSS kontra Belgium és Görögország*, ügyszám: 30696/09, 2011. január 21.

¹⁴ High Court of Justice in Northern Ireland Queen's Bench Division decision of 16 January 2013. *Lithuania v Liam Campbell* [2013] NIQB 19; High Court of England and Wales, Queens Bench Division decision of 11 March 2014. *Badre v Italy* [2014] EWHC 614 (Admin); High Court of England and Wales Queens Bench Division of 30 July 2014. *Razvan-Flaviu Florea v Romania* [2014] EWJC 2528 (Admin). Lásd még *GS & Ors v Central District of Pest Hungary & Ors*, Court of Appeal – Administrative Court, 21 January 2016 [2016] EWHC 64 (Admin), ahol a *Varga és Mások kontra Magyarország*, ügyszámok: 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13., 2015. március 10. alapján az elítéltek ügyvédei és a Fair Trials International azt próbálják megtudni, hogy a magyar hatóságok által az elítélteknek ígért fogva tartási körülményeket biztosították-e.; OLG Stuttgart, Beschl. V. 21 April 2016-1 Ausl. 321/15, BeckRS 2016, 08585, OLG Dusseldorf, Beschl. V. 14 Dezember 2015, Az. III-3 AR 15/15.

tagállam bírósága visszautasíthassa az átadást, ha bizonyított, hogy a keresett személy emberi jogai sérülni fognak az átadás következtében.¹⁵

A bíróság azonban nem követte a főtanácsnok érvelését, és ragaszkodott a kölcsönös bizalom vélelméhez és a végrehajtó tagállami bíróság diszkreciójának korlátozásához a büntetőjog területén.¹⁶ A *Mantello*-ítéletben¹⁷ a luxembourgi fórum hangsúlyozta, hogy a végrehajtó bíróság köteles a kibocsátó bíróság megítélésére hagyatkozni abban a kérdésben, hogy a keresett személyt jogerősen elítélték-e vagy sem. A híres-hírhedt *Melloni*-ítéletben¹⁸ a bíróság kimondta, hogy a végrehajtó bíróság nem teheti a távollétében elítélt személy ügyének újratárgyalásától függővé az átadást. Ez pedig még akkor is igaz, ha a tárgyaláson való részvétel jogát a nemzeti alkotmány tartalmazza, és az alapjogi charta szerint a „*charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amelyeket [...] a tagállamok alkotmányai [...] elismernek*” (53. cikk). E rendelkezés ellenére a bíróság nem minimum-, hanem éppen maximumkövetelményként értelmezte a charta szerinti tisztességes eljárás elvét, amelyet nem írhat felül a tagállami alkotmányos szabály, amennyiben az veszélyeztetné az uniós jog elsőbbségét, egységességét és hatékonyságát. Ez egyben azt is jelentette, hogy a bíróság elsőbbséget adott egy másodlagos jogforrásnak – az európai elfogatóparancsok –, szemben az elsődleges jogforrásban rögzített alapjogokkal, felülírva a charta 53. cikkét is. A bíróság ezt az álláspontját megismételte a 2/13-as véleményében is, amelyben az EU egyezményhez való csatlakozását vétőzte meg.¹⁹ A bíróság érvelése szerint minden tagállamnak feltételeznie kell, hogy a másik tagállam tiszteletben tartja az emberi jogokat. A csatlakozási szerződéssel szembeni vétő egyik oka pedig éppen az volt, hogy a csatlakozási szerződéstervezet ezt nem vette figyelembe. Mindennek kettős következménye az, hogy egyrészt a tagállam nem követelhet az uniós jogban foglaltaknál szigorúbb emberi jogi standardokat, ha az veszélyeztetné az uniós jog elsőbbségét, egységességét és

¹⁵ C-396/11, *Radu*, Sharpston főtanácsnok indítványa, az ismertetés napja: 2012. október 18., 97. bekezdés.

¹⁶ C-303/05, *Advocaten voor de Wereld*, 57. bekezdés; C-396/11, *Radu* [2013] ECR 39.

¹⁷ C-261/09, *Mantello* [2010] ECR 11477.

¹⁸ C-399/11, *Melloni* [2013] 107.

¹⁹ 2/13. sz. vélemény. A Bíróság (teljes ülés) 2014. december 18-i véleménye. Az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése alapján kiadott vélemény – Nemzetközi megállapodás tervezete – Az Európai Uniónak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez történő csatlakozása – Az említett tervezetnek az EU- és az EUM-szerződéssel való összeegyeztethetősége, 192. bekezdés.

hatékonyágát, és másrészt nem vizsgálhatja, hogy egy adott ügyben a másik tagállam valóban tiszteletben tartotta-e az emberi jogokat.

Ez a fajta érvelés egy bizonyos párbeszédet eredményezett a tagállami felső bíróságokkal. Az *ír legfelső bíróság* így például elfogadta a luxembourgi bíróság álláspontját, és nem utasította vissza az átadást az Egyesült Királyságba, annak ellenére, hogy az ügyben felvetődő tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályai nem egyeztethetők össze az ír alkotmánnyal.²⁰ Az ír legfelső bíróság szerint azonban ameddig a kérdéses szabályok nem jelentik az egyezmény sérelmét, az átadást jóváhagyják.

A *spanyol alkotmánybíróság*, amely a Melloni-ügyet a luxembourgi bíróság elé utalta, figyelembe vette a Melloni-ítéletet, amikor a konkrét ügy visszakerült hozzá, és megváltoztatta korábbi esetjogát. Ítéletében ugyanakkor nem a luxembourgi bírósági ítéletet jelölte meg a korábbi esetjogától való eltérés okaként, egyéb meggyőző indokot pedig nem sorolt fel, ezzel némi zavart okozva a joggyakorlatban.²¹ A spanyol történet tanulsága csakis annyi, hogy a tagállami felső bíróságok nem kívánják magukat „kiírni” az európai büntetőjog alakításából.

A *német szövetségi alkotmánybíróság* ennél határozottabban fogalmazott, és 2015. decemberi határozatában leszögezte, hogy a kölcsönös bizalomnak ott van a határa, ahol a bíróság egyértelmű jeleit látja az emberi méltóság sérelmének, amelyet a német alkotmány, az alaptörvény örökkévalósági klauzulája is véd.²² A bíróságoknak egyértelmű feladatuk az emberi jogok és a jogállamiság tiszteletben tartásának ellenőrzése, még akkor is, ha formálisan a konkrét európai elfogatóparancs megfelel a kerethatározatban rögzített követelményeknek. A német szövetségi alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy az uniós jog elsőbbségének elve csak addig érvényesül, ameddig a hatáskört a tagállamok átruházták az unióra, márpedig bizonyos jogokat a német jog szerint nem lehet megváltoztatni, ezért azok ellenállnak mind az alkotmánymódosításnak, mind az európai integrációnak (*verfassungsänderungs- und damit integrationsfest*). Az alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy az alapjogvédelem magában foglalja az uniós jog által rendezett jogok felülvizsgálatát is, amennyiben az szükséges az alkotmányos identitás védelméhez. Ha a vizsgálat eredménye negatív, az uniós jog nem alkalmazható.

²⁰ Supreme Court of Ireland. *Michael Anthony Balmer v The Minister for Justice and Equality* [2015] S.C. No. 29. A szerzők köszönettel tartoznak John O’Keeffe ír ügyvédnek, amiért felhívta figyelmüket az esetre.

²¹ A. T. Pérez: Melloni in Three Acts: From Dialogue to Monologue. *European Constitutional Law Review*, vol. 10, 2014, pp. 308–331., p. 323.

²² Bundesverfassungsgerichtshof, 2 BvR 2735/14. sz. végzés, 15. Dezember 2015.

Annak ellenére, hogy a német szövetségi alkotmánybíróság egyértelműen szembehelyezkedett a luxembourgi bírósággal, úgy határozott, hogy az uniós jogi kérdés *acte clair*, és ezért nincs szükség arra, hogy az ügyet az Európai Bíróság elé terjessze az uniós jog értelmezése céljából. Ezzel a karlsruhei fórum egyértelművé tette, hogy nem fogad el ellentétes véleményt Luxembourgtól, és az automatikus átadási eljárások kora – legalábbis ami Németországot illeti – lejárt.

Visszatérve egy pillanatra a bíróság 2/13-as véleményére, a bíróság hangsúlyozta, hogy a szabadság, biztonság és jog érvényesülésének térségének egyik legfontosabb alapelve a kölcsönös bizalom a tagállamok között. A bíróság, ahogy említettük, ezt úgy értelmezte ugyan, hogy minden tagállamnak vélelmeznie kell, hogy minden más tagállam is tiszteletben tartja az emberi jogokat, a teljesség kedvéért és a bíróság védelmére megemlítendő, hogy véleményében kétségkívül elismerte, létezhetnek bizonyos „kivételes körülmények”, amelyek fényében mégis el lehet, vagy el kell térni a kölcsönös bizalom elvétől. Persze ilyenkor a nemzeti bíróság által alkalmazott tesztnek alacsonyabbnak kell lennie, mint egy részletes és egyéniesített vizsgálat, ahogy azt az Emberi Jogok Európai Bírósága megkövetelné, hiszen éppen az volt a csatlakozás ellen szóló egyik érv, hogy ugyanazon szintű teszt alkalmazása tagállamokkal és harmadik országokkal szemben aláásná mind a kölcsönös bizalom, mind az uniós jog autonómiájának elvét.

Az alább tárgyalt *Aranyosi* és *Căldăraru*-ügyben a bíróság alkalmat kapott arra, hogy egyértelműsítse, melyek ezek a „kivételes körülmények”, és milyen következményekkel jár ezek fennállása a bíróságok szerepe és a keresett személy jogai szempontjából.

Az Aranyosi és Căldăraru-ítélet²³

A brémai regionális felső bíróságnak két terhelt átadási ügyében kellett döntést hoznia. *Aranyosi Pál* magyar állampolgárt büntetőeljárás lefolytatása, a romániai *Robert Căldăraru* elítéltet pedig büntetés végrehajtása céljából kérték ki.

Az uniós jogi kérdés azonosságára tekintettel a német felső bíróság egyesítette a két ügyet, és előzetes döntéshozatal céljából azt a kérdést terjesztette a luxembourgi bíróság elé, hogy vajon teljesíthető-e az „átadás, ha komoly bizonyítékok támasztják alá, hogy a fogva tartási körülmények a kibocsátó tagállamban sértik az érintett személy alapvető jogait és az EUSZ 6. cikkben biztosított alapvető jogelveket,

²³ C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. egyesített ügyek, *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen*. A Bíróság ítélete (Nagytanács), 2016. április 5.

vagy úgy kell-e értelmezni, hogy a végrehajtó tagállamnak ilyen esetekben a fogva tartási körülmények tiszteletben tartása tekintetében nyújtott garanciától teheti függővé vagy köteles függővé tenni az átadás teljesíthetőségéről hozandó döntést”²⁴.

A bíróság egy kétszintű tesztet fektetett le a kibocsátó tagállam emberi jogi helyzetének vizsgálatára. Első lépésként a végrehajtó állam bíróságának azt kell vizsgálnia, hogy a kibocsátó tagállamban általában milyenek a fogva tartási körülmények, vannak-e rendszerszintű zavarok. Erre vonatkozóan objektív, megbízható, pontos és kellően aktuális adatokra kell támaszkodnia, amelyek bizonyítják az általános és rendszerszintű zavart – akár bizonyos csoportok, akár bizonyos büntetés-végrehajtási intézeteket érintően. Ilyen adatokat különböző forrásokból szerezhetnek, így például nemzetközi bíróságok ítéleteiből, nemzeti bíróságoktól, az Európa Tanácstól vagy ENSZ-szervektől. Ha a végrehajtó igazságügyi hatóság meggyőződött a rendszerszintű és általános zavarokról, második lépésben köteles megvizsgálni, hogy az adott ügy körülményei közt komoly és bizonyítékokkal alátámasztott okokból vélelmezhető-e, hogy az érintett személy az átadása következtében ténylegesen ki lenne téve a kibocsátó tagállamban az embertelen vagy megalázó bánásmód veszélyének. Ennek érdekében a végrehajtó igazságügyi hatóság kiegészítő információt kérhet a kibocsátó igazságügyi hatóságtól, amelyet az utóbbinak – szükség esetén a központi hatóság segítségét kérve – a végrehajtó igazságügyi hatóság által a kérelemben megállapított határidőn belül meg kell küldenie. A végrehajtó igazságügyi hatóság a rendelkezésére álló bármely más információt tekintetbe vehet.

Hogyha a végrehajtó igazságügyi hatóság kizárja az embertelen vagy megalázó bánásmód tényleges veszélyének fennállását, át kell adnia az érintett személyt. Amennyiben ugyanakkor ez a hatóság azt állapítja meg, hogy az európai elfogatóparanccsal érintett személy tekintetében fennáll az embertelen vagy megalázó bánásmód tényleges veszélye, az elfogatóparancs végrehajtását el kell halasztani, de megszüntetni nem lehet. Ha a végrehajtó igazságügyi hatóság az elhalasztás mellett dönt, a végrehajtó tagállam a késedelem okainak közlése mellett tájékoztatja erről az Eurojustot. A rendszerszintű problémákra rávilágíthat, hogy a döntés értelmében a tagállamnak, amely egy másik tagállam részéről az európai elfogatóparancsok végrehajtásában ismételt késedelmet tapasztal, erről tájékoztatnia kell a tanácsot.

²⁴ Uo. 34., 43. és 60. bekezdés; a *Varga és Mások kontra Magyarország*, ügyszámok: 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13., 2015. március 10. alapján; *Stanciu kontra Románia*, ügyszám: 35972/05., 2012. július 24.

Értékelés

Kérdéses, hogy az *Aranyosi* és *Căldăraru*-ügy erős precedensértékkel bír-e a jövőben, különös tekintettel arra, hogy az ügyben egyrészt egy abszolút jog sérelmének veszélye vetődött fel, másrészt a veszélyt rendkívül erős bizonyítékok támasztották alá.

Ami az első kérdést illeti, az alapjogi charta 6. cikkében biztosított szabadsághoz és biztonsághoz való jog, valamint a 48. cikkben rögzített védelemhez való jog vonatkozásában Sharpston főtanácsnok javaslata szerint „*a szóban forgó jogsértésnek olyan alapvetőnek kell lennie, hogy az alássa az eljárás tisztességes jellegét*”²⁵. A főtanácsnok arra is emlékeztetett, hogy a megtagadás igazolható az arányosság elve alapján, tekintettel az alapjogi charta 49. cikkének (3) bekezdésére, amelynek értelmében „*[a] büntetések súlyossága nem lehet aránytalan a bűncselekményhez mérten*”²⁶. Belső jogszabályok²⁷ és nemzeti bíróságok is kifejezték tesztet arra nézve, hogy az érintett személy átadása az alapjogok, így például az Emberi jogok európai egyezményének 8., illetve az alapjogi charta 7. cikke szerinti magán- és a családi élet tiszteletben tartásának aránytalan korlátozását jelentené-e²⁸, vagy általában veszélyeztetné-e a közrendet.²⁹ Az *Aranyosi*-ítélet valószínűleg csak a kezdete a luxembourgi és nemzeti bíróságok közötti párbeszédnek.³⁰

A második kérdés vonatkozásában elég arra emlékeztetni, hogy 2015 márciusában az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította az egyezmény 3. cikkének sérelmét a börtöntelítettségre és a magyarországi büntetés-végrehajtásban

²⁵ C-396/11 *Radu*, Sharpston főtanácsnok indítványa, az ismertetés napja: 2012. október 18., 97. bekezdés.

²⁶ Uo. 103. bekezdés.

²⁷ UK Extradition Act, section 21a; V. Mitsilegas: *EU Criminal Law after Lisbon, Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe*. Hart, Oxford–Portland–Oregon, 2016, p. 146.

²⁸ Például High Court of Ireland of 19 June 2013. *The Minister for Justice & Equality v T.E.*, [2013] IEHC 323, pp. 110–116. A 8. cikkés kifogással élő félnek kell megfelelő bizonyítékokkal alátámasztania az esetleges alapjogsértést. Amennyiben gyermek jogai sérülnének, a bíróság kezdeményezheti bizonyítékok megszerzését. A gyermek érdeke elsődleges jelentőségű a bíróság számára, noha az nem feltétlenül ír felül minden egyéb megfontolást, azaz egyéb faktorok mérlegelése ellensúlyozhatja a gyermek érdekét.

²⁹ Oberlandesgericht Stuttgart, 1 Ausl. (24) 1246/09, 2010. február 25-i ítélet; Oberlandesgericht München, OLG Ausl. 31 Ausl. 442/13 (119/13), 2013. május 15-i végzés.

³⁰ A brémai regionális felső bíróság egy további kérdést is feltett az Európai Bíróságnak az *Aranyosi* és *Căldăraru*-ügy kapcsán: a kérdés arra vonatkozott, hogy vajon csak az első büntetés-végrehajtási intézményben tapasztalható körülményeket kell figyelembe vennie, ahová a terhelteket szállítják, vagy minden további börtönt meg kell vizsgálniuk, ahová *Aranyosi* és *Căldăraru* urak kerülhetnek. Az ügyet (C-496/16. *Aranyosi*) egyelőre nem vizsgálta a bíróság. A szerzők köszönettel tartoznak dr. Dominik Brodowski-nak, aki felhívta figyelmüket a kérelemre.

általánosan tapasztalható körülményekre tekintettel, tehát a strukturális problémát alátámasztó bizonyíték igen erős volt.³¹ Annál is inkább, mivel az ítélet számos korábbi strasbourgi döntés³², az Európa Tanács kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult európai bizottságának (CPT) jelentései, magyar bírói ítéletek, ombudsmani vélemények, és emberi jogokkal foglalkozó civil szervezetek anyagai is előrevetítették.³³ A strasbourgi bíróság úgynevezett pilot döntésben mondta ki az egyezmény megsértését, miután a nagyjából 450 hasonló ügyben benyújtott kérelem alapján megbizonyosodott a rendszerszintű problémáról. Ráadásul a szokásjoggal ellentétben, a strasbourgi bíróság nem függesztette fel a pilot döntésben megszabott határidő elteltéig az előtte lévő kérelmek elbírálását, hogy ezzel is nyomást gyakoroljon a magyar kormányra az áldatlan helyzet rendezése érdekében.³⁴ (Tekintettel a készülő jogszabály-módosításra, időközben a kérelmek vizsgálatát a bíróság 2017. augusztus 31-ig felfüggesztette.³⁵) Ilyen szimbolikus jelentőséggel is bíró lépést még nem tettek Romániával szemben, de az Emberi Jogok Európai Bírósága számos ítéletében egyértelművé tette, hogy a büntetés-végrehajtásban tapasztalható visszásságok kimerítik az Emberi jogok európai egyezményének sérelmét.³⁶

Kérdés, hogy kevésbé megalapozott esetekben hogyan dönt majd a luxembourgi bíróság. Egyelőre bármely forrást elfogadni látszik, amely alátámasztja a strukturális problémák meglétét, de ennek minden bizonnyal meg kell húzni a határát a jövőben.

³¹ *Varga és Mások kontra Magyarország*, ügyszámok: 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13., 2015. március 10. Lásd még az *Aranyosi-ítélet* 43. bekezdését.

³² *Szél kontra Magyarország*, ügyszám: 30221/06., 2011. június 7.; *Kovács István Gábor kontra Magyarország*, ügyszám: 15707/10., 2012. január 17.; *Fehér kontra Magyarország*, ügyszám: 69095/10., 2013. október 2.; *Hagyó kontra Magyarország*, ügyszám: 52624/10., 2013. április 23.

³³ Kadlót E.: Pilot döntés a börtönök túlszűfoltóságáról. In: Inzelt É. (szerk.): *Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos rendezvények előadásaiból. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015, 225–242., 228–229., 231. o.* [Kriminológiai Közlemények, 75.]

³⁴ *Varga és Mások kontra Magyarország*, ügyszámok: 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13., 2015. március 10., 115–116. bekezdés.

³⁵ A magyar fogva tartási és büntetés-végrehajtási intézetekben uralkodó állapotokkal kapcsolatos tömeges kérelmek. Sajtóközlemény. ECHR 381 (2016), 2016. november 23.

http://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/A_magyar_fogvatartasi_intezetekben_uralkodo_allapotokkal_kapcsolatos_tomeges_kerelmek.pdf

³⁶ *Voicu kontra Románia*, ügyszám: 22015/10., 2014. június 10.; *Bujorean kontra Románia*, ügyszám: 13054/12., 2014. június 10.; *Mihai Laurențiu Marin kontra Románia*, ügyszám: 79857/12., 2014. június 10.; *Constantin Aurelian Burlacu kontra Románia*, ügyszám: 51318/12., 2014. június 10.; *Aranyosi-ítélet*, 60. bekezdés.

Zárszó

A fentiekben a kölcsönös elismerés elvének alapjogokra gyakorolt hatását ismer tettük, elsősorban bírói ítéletek fényében. Kérdés azonban, hogy mennyiben a bíróság feladata az alapjogok védelme az európai uniós büntetőjogi együttműködés terén. A bíróságok hagyományosan az alapjogok érvényesülésének őrei, de az uniós jogalkotó is hozzájárulhatna a jogvédelemhez. Az Európai Parlament javaslataival összhangban, egy arányossági tesztet illeszthetne az uniós jogalkotó a kölcsönös bizalom-alapú jogszabályokba, kiegészíthetné a megtagadási okokat, vagy elfogadhatna másodlagos jogforrásokat, és kialakíthatná a kiérdemelt bizalom rendszerét a kölcsönös bizalom védelme helyett az európai büntetőjog területén.³⁷

Mindezt kísérhetné az emberi jogok folyamatos monitorozása, ideértve a kínzás vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés veszélyének fennállását. Jelenleg nincs olyan rendszeres, az alapjogok érvényesülését ellenőrző mechanizmus, amely a kölcsönös elismerés-alapú jogszabály szerinti megkeresés megtagadásának alapjául szolgálhatna.³⁸ Pedig az Európai Unió működéséről szóló szerződés 70. cikke értelmében a tanács a bizottság javaslata alapján elfogadhatna olyan szabályokat, amelyek szerint a tagállamok a bizottsággal együttműködve a kölcsönös elismerés elvének teljes körű alkalmazását elősegítendő elvégzik a szabadság, biztonság és jog érvényesülése térségében elfogadott jogszabályok végrehajtásának objektív és pártatlan értékelését.

Az emberi jogokon túl a jogállamiság folyamatos monitorozása is szükséges volna, hiszen például a bíróságok függetlensége kulcsfontosságú a kölcsönös bizalom szempontjából. Egy ilyen monitoringmechanizmus felállítására tet tünk javaslatot egy az Európai Parlament felkérésére 2016-ban készített tanulmányunkban³⁹, amelynek ajánlásait az Európai Parlament figyelembe vette, és

³⁷ Az utóbbi gondolat vonatkozásában lásd V. Mitsilegas: *The Symbiotic Relationship Between Mutual Trust and Fundamental Rights in Europe's Area of Criminal Justice*. *New Journal of European Criminal Law*, vol. 6, issue 4, 2015, pp. 457–480., p. 480.

³⁸ A Fair Trials International 'Beyond surrender' elnevezésű, jelenleg is futó projektje keretében az átadott személyekkel kapcsolatos bánásmódot vizsgálják. A vizsgálat eredménye rámutathat ugyan rendszerszintű működési problémákra, de nem helyettesíthet egy rendszeres, minden tagállamra és valamennyi alapjogra kiterjedő monitoringmechanizmust. http://ec.europa.eu/justice/grants1/files/2014_jcco_ag/summaries_of_selected_projects.pdf, p. 7.

³⁹ W. van Ballegooij – T. Evas: *An EU Mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights*, Interim European Added Value Assessment accompanying the Legislative initiative report (Rapporteur Sophie in 't Veld). European Parliamentary Research Service, October 2016,

ennek megfelelően 2016 októberében egy objektív kritériumok alapján működő, a demokrácia, a jogállamiság és az alapjogok monitorozását szolgáló rendszer felállítására tett javaslatot a bizottságnak.⁴⁰ Hogyha egy ilyen monitoring-mechanizmus valóban létrejönne (a parlament egyelőre 2017. szeptemberi határidőt szabott a bizottságnak), az EU nem lenne kiszolgáltatva külső mechanizmusoknak (az ENSZ vagy az Európa Tanács keretében), hanem azonnal megtehetné a megfelelő lépéseket, amennyiben a kölcsönös bizalom okkal inog meg egy-egy tagállam iránt.

Mindezek mellett vélhetően a jövőben sem csökken a bíróságok, és különösen a luxembourgi bíróság jelentősége, hiszen ők határozzák meg az alapjogi kivételek pontos körét.⁴¹ Nem lesz könnyű feladat olyan tesztek kidolgozása, amelyek egyrészt tiszteletben tartják a tagállamok közötti jóhiszemű együttműködés és a kölcsönös bizalom elvét, másrészt pedig eleget tesznek az EU kollektív felelősségének az emberi jogok európai egyezménye és az alapjogi charta fényében az alapjogvédelem terén. Ha a bíróság komolyan gondolná azt a kijelentését, hogy az EU egy olyan szervezet, amely különleges alkotmányos jellemzőkkel bír, akkor ahelyett, hogy aggodalmaskodna az uniós jog autonómiájának részleges feladása miatt, mint azt tette az említett 2/13-as véleményében, inkább készen kellene állnia arra, hogy az autonómia érvet átfordítsa a külső normák tiszteletben tartásának politikájára.⁴² A külső normák érkezhetnek felülről és alulról is. Felülről nézve, az alternatív autonómiaérv túlcsoportosulása az lehetne, hogy az EU-jog *sui generis* alkotmányos jellegéből következően azt „belső jogként” kezelje, és emiatt potenciálisan felülvizsgálhassa az Emberi Jogok Európai Bírósága. Alulról pedig a nemzeti bíróságok alapjogvédelemben betöltött szerepét lehetne elismerni és/vagy megerősíteni.

PE.579.328; Annex I.; L. Pech – E. Wennerström – V. Leigh – A. Markowska – L. de Keyser – A. Gómez Rojo – H. Spanikova: ‘Assessing the need and possibilities for the establishment of an EU scoreboard on democracy, the rule of law and fundamental rights’, Annex II, P. Bárd, S. Carrera, E. Guild, D. Kochenov, with a thematic contribution by W. Marneffe, ‘Assessing the need and possibilities for the establishment of an EU Scoreboard on democracy, the rule of law and fundamental rights’.

⁴⁰ Az Európai Parlament 2016. október 25-i állásfoglalása a bizottságnak szóló ajánlásokkal a demokráciával, a jogállamisággal és az alapvető jogokkal foglalkozó uniós mechanizmus létrehozásáról (2015/2254(INL)).

⁴¹ A. S. Sweet: *The Juridical Coup d’État and the Problem of Authority*. *German Law Journal*, Special Issue on Stone Sweet, vol. 8, no. 10, 2007, pp. 915–928., általában lásd *the German Law Journal*, Special Issue on Coup d’État in the Courtroom, vol. 8, no. 10, 2007, pp. 915–1026.

⁴² Vö. J. V. van Rossem: *The Autonomy of EU Law: More is Less? Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order Under the Influence of International Organisations*. Asser Press–Springer, The Hague, 2013, pp. 39–40.

Irodalom

Ballegooij, W. van: *The Nature of Mutual Recognition in European Law, Re-examining the notion from an individual rights perspective with a view to its further development in the criminal justice area.* Intersentia, Antwerp, 2015

Ballegooij, W. van – Evas, T.: *An EU Mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights, Interim European Added Value Assessment accompanying the Legislative initiative report (Rapporteur Sophie in 't Veld).* European Parliamentary Research Service, October 2016, PE.579.328; Annex I.

Guild, E. (ed.): *Constitutional Challenges to the European Arrest Warrant.* Wolf, Nijmegen, 2006

Guild, E. – Marin, L. (eds.): *Still not resolved? Constitutional Issues of the European Arrest Warrant.* Wolf, Nijmegen, 2009

Hatzopoulos, V.: 'With or Without You: Judging Politically in the Area of Freedom, Security and Justice.' *European Law Review*, 2008, pp. 44–65.

Kadlót E.: Pilot döntés a börtönök túlzásúfolságáról. In: **Inzelt É. (szerk.):** *Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos rendezvények előadásából.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015 [Kriminológiai Közlemények, 75.]

Lenaerts, K.: *The principle of mutual recognition in the area of freedom, security and justice.* The Fourth Annual Sir Jeremy Lever Lecture, All Souls College, University of Oxford, January 30, 2015 https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/the_principle_of_mutual_recognition_in_the_area_of_freedom_judge_lenaerts.pdf

Manifesto on European Criminal Procedure Law. European Criminal Policy Initiative. *ZIS*, vol. 11, 2013, p. 430–446.

Mitsilegas, V.: The Limits of Mutual Trust in Europe's Area of Freedom, Security and Justice: From Automatic Inter-State Cooperation to the Slow Emergence of the Individual. *Yearbook of European Law*, vol. 31, no. 1, 2012, pp. 319–372.

Mitsilegas, V.: The Symbiotic Relationship Between Mutual Trust and Fundamental Rights in Europe's Area of Criminal Justice. *New Journal of European Criminal Law*, vol. 6, issue 4, 2015, pp. 457–480.

Mitsilegas, V.: *EU Criminal Law after Lisbon, Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe.* Hart, Oxford–Portland–Oregon, 2016

Peers, S.: 'Mutual recognition and criminal law in the European Union: Has the Council got it wrong?' *Common Market Law Review*, vol. 41, 2004, pp. 5–36.

Pérez, A. T.: Melloni in Three Acts: From Dialogue to Monologue. *European Constitutional Law Review*, vol. 10, 2014, pp. 308–331.

Rossem, J. V. van: *The Autonomy of EU Law: More is Less? Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order Under the Influence of International Organisations.* Asser Press–Springer, The Hague, 2013, pp. 39–40.

Schunke, M. T.: *Whose responsibility? A Study of Transnational Defence Rights and Mutual Recognition of Judicial Decisions within the EU.* Intersentia, Antwerp, 2013

Sweet, A. S.: The Juridical Coup d'État and the Problem of Authority. *German Law Journal – Special Issue on Stone Sweet*, vol. 8, no. 10, 2007, pp. 915–928.

A pártatlanság megítélése az Alkotmánybíróság 21/2016. (XI. 30.) AB határozatának tükrében

Az Alkotmánybíróság a 2016. november 28-án meghozott 21/2016. (XI. 30.) AB határozatával megállapította, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdéséből eredő alkotmányos követelmény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 21. § (3) bekezdése a) pontjának alkalmazásakor a büntetőügy további elintézésében ne vegyen részt olyan bíró, aki az eljárás bármely korábbi szakaszában, így akár a nyomozás során bíróként járt el. Az Alkotmánybíróság e határozata nyilvánvalóan a pártatlanság kérdésének megítélésével függ össze. Jelen írás azt tekinti át, hogy a problémakörrel kapcsolatban milyen döntések születtek az Európai Emberi Jogi Bíróság elé kerülő ügyekben, a pártatlanságot miként ítéli meg a Kúria, valamint hogy milyen álláspontra helyezkedik az Alkotmánybíróság.

Az Alkotmánybíróság a 2016. november 28-án meghozott 21/2016. (XI. 30.) AB határozatával megállapította, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdéséből eredő alkotmányos követelmény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 21. § (3) bekezdése a) pontjának alkalmazásakor a büntetőügy további elintézésében ne vegyen részt olyan bíró, aki az eljárás bármely korábbi szakaszában, így akár a nyomozás során bíróként járt el. Az Alkotmánybíróság erre tekintettel a Kúria Bfv.I.588/2015/5. számú ítéletét, figyelemmel annak alaptörvény-ellenességére, megsemmisítette.

A pártatlanság kritériumrendszere

Az Alkotmánybíróság határozata nyilvánvalóan a pártatlanság megítélésével függ össze.

A pártatlanság egy olyan emberi tulajdonság, amely a döntési jogosultsággal rendelkező személyt kell, hogy jellemezze, és azt jelenti, hogy a pártatlan személy az ügyvel kapcsolatos döntését részrehajlás nélkül, kizárólag a számára irányadó rendelkezésekre tekintettel, meggyőződése alapján hozza meg.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban: egyezmény) – amelyet a magyar

Országgyűlés az 1993. évi XXXI. törvénnyel tett a jogrendszer részévé – 6. cikke szerint a tisztességes tárgyaláshoz való jog követelményrendszeréből fakadóan mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan, és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

A pártatlan bíróhoz való jog mind a polgári peres eljárásnak, mind a büntetőeljárásnak alapkövetelménye, jelen írás azonban kizárólag a büntetőügyekre fókuszál.

Az egyezmény 6. cikke tehát garantálja minden büntetőeljárás alá vont személynek azt a jogát, hogy büntetőügyében törvény által létrehozott, független és pártatlan bíróság járjon el. E hármas feltétel azonban egymásra épülő és egymással összefüggő követelményrendszert alkot, tekintettel arra, hogy *„függetlenségről és pártatlanságról aligha lehet szó, ha a bírósági szervezetet a végrehajtó hatalom kénye-kedvére alakíthatja, és nem lehet pártatlan az olyan bíróság, amely szervezetében és munkamódszerében nem független”*¹. Nem lehet kétséges, hogy az említett követelményrendszer a bíróságokra vonatkozik, és az ítélezés elfogultatlanságát hivatott elősegíteni.

Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikkének (1) bekezdése ugyancsak mindenki számára alapvető jogot biztosít arra, hogy az ellene emelt vádról törvény által felállított független és pártatlan bíróság döntsön. Az Alaptörvény szövege megegyezik tehát az egyezmény szóban forgó rendelkezésével, és mindkét fundamentális jellegű norma determináló jelentőséget tulajdonít a pártatlanságnak.

A kérdés az, hogy a pártatlanság követelménye milyen materiális elemekkel bír, az elfogultságot miként lehet kiiktatni, illetve hogy ez a követelmény mit eredményez a büntetőeljárás törvény konkrét szabályai körében.

A pártatlanság tartalmi sajátosságai

A pártatlanság követelményének legfőbb tartalmi sajátossága, hogy az ügy érdemében döntésre jogosult személy az ítéletét kizárólag objektív adatokra alapítsa, másként fogalmazva határozatát a tényeken kívüli körülmények ne befolyásolják.

¹ Bárd K.: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 105. o.

Az összeférhetlenségi rendelkezések

A pártatlanság az ítélkezés területén egyrészt azt jelenti, hogy a bíró független kell hogy legyen a felektől, azaz a vádlótól, sértettől, illetve a vádlottól és védőtől. A bíróság tagjainak a felekkel való kapcsolatát mindig a konkrét ügyben kell a pártatlanság szempontjából elemzés tárgyává tenni. Ezt az álláspontot jeleníti meg a Nemzetközi Büntető Törvényszék is a Ruandával kapcsolatos döntésében, kifejtve, hogy a pártatlanságot az ügyben jelen lévő érdekek szempontjából kell megítélni. A bírónak tehát a felek felett kell állnia, azokkal sem hozzátartozói, sem egyéb kapcsolata nem lehet, de nem lehet az ügynek érintettje, így például sértettje sem. Nyilvánvalóan sérül a pártatlanság követelménye, ha a bíró, illetve a védő között valamilyen rokoni viszony van, de az is egyértelmű, hogy senki nem lehet a saját ügyének bírója. A bíró nem lehet az ügyben semmilyen szempontból érdekelt, tekintettel arra, hogy az, akinek bármilyen érdeke megegyezik vagy hasonló jellegű, mint az egyik vagy a másik félnek az érdeke, pártatlanul nem képes ítélkezni. Ugyancsak sérti a pártatlanság követelményét, ha a bíró olyan szervnek vagy testületnek a tagja, amelynek érdekeit az adott büntetőeljárás érinti. Ezért számos szerző tartja kérdésesnek a katonai bíróságok ítélkezésének pártatlanságát tekintettel arra, hogy a katonai büntetőeljárás tipikusan olyan magatartások megítélésére terjed ki, amelyek a katonai szervezetnek azon normái ellen irányulnak, amelyekhez a terheltek és a bírák is tartoznak.

A lényegét illetően tehát a pártatlanság érvényre juttatásának legfőbb követelménye, hogy a bíró semmilyen formában ne legyen érintettje a büntetőügynek.

Mindezeket a követelményeket az Európai Emberi Jogi Bíróság a közbizalom megteremtésével és erősítésével hozza összefüggésbe, több döntésében kimondva, hogy demokratikus társadalmakban a pártatlanság a bíróságok működésének nélkülözhetetlen eleme.²

A magyar jogrendszerben a büntetőeljárással kapcsolatos szabályokat a Be. határozza meg. A Be. igen részletes szabályokat tartalmaz a bíró kizárására, szem előtt tartva az előbbiekben részletezett érintetlenséggel kapcsolatos elvárásokat. „A kizárás intézménye az ügyek pártatlan és részrehajlásmentes intézését szolgálja, annak biztosítéka. Szabályait az eljárásjog a hatóságok tagjaira vonatkoztatva határozza meg.”³

² *Sramek kontra Ausztria*, 8790/79/1984.

³ Erdei Á.: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 256. o.

E szerint bíróként nem járhat el:

- aki az ügyben mint ügyész vagy a nyomozó hatóság tagja járt el, valamint az ügyben eljáró vagy eljáró ügyésznek vagy a nyomozó hatóság tagjának a hozzátartozója;
- aki az ügyben mint terhelt, védő, továbbá sértett, magánvádló, pótmagánvádló, magánfél, feljelentő vagy mint ezek képviselője vesz vagy vett részt, valamint aki ezek hozzátartozója;
- aki az ügyben mint tanú vagy szakértő, illetőleg szaktanácsadó vesz vagy vett részt;
- aki az ügyben külön törvény alapján titkos információgyűjtés engedélyezéséről döntött.⁴

Ezeknek a kizáró okoknak az áttanulmányozása alapján megállapítható, hogy a Be. a pártatlanság követelményének a megteremtése érdekében az eljárás egyéb szereplői tekintetében rendelkezik úgy, hogy az ügyben bíróként már nem járhatnak el.

Nem vehetnek részt ezért az ítélezésben a vádelőkészítés vagy a vádemelés során eljáró személyek, így az ügyész, a nyomozó hatóság tagja vagy az, aki a titkos információgyűjtés engedélyezéséről döntött. Utóbbi esetben annak sincs jelentősége, hogy a titkos információgyűjtéssel szerzett adatokat a büntető-eljárásban felhasználták-e vagy sem. Az említett rendelkezés hiányában ugyanis súlyosan sérülne a pártatlanság követelménye, hiszen a vádemelés és a vád sorsáról való döntés egy kézben összpontosulna. *Heller Erik szerint „Ahhoz, hogy a bíróság a peres felek vitáját mindkét vonatkozásban, tudni illik a tény és a jogkérdés vonatkozásában egyaránt helyesen döntse el, szükség van arra, hogy a bíróság a bizonyítékokat elfogulatlanul mérlegelhesse, és a jogi következtetések levonásában se legyen elfogult. Ha ugyanaz a személy, aki a bűncselekmény elkövetését és annak részleteit kinyomozza, egyúttal ítéletet is mond az ügyben, máris nincs biztosítva a bíró elfogulatlansága, mert az ügy kinyomozása őt, könnyen elfogulttá teheti. Az elfogulatlanság biztosítása érdekében szükséges tehát, hogy a bűnvádi perben a vádlói és a bírói funkció más-más személy kezében legyen. Hasonló okból szükséges a bírói funkció elkülönítése a védelmi funkciótól is.”⁵*

Amint arra az Európai Emberi Jogi Bíróság is rámutat, *„Ha egy bíró elé miután korábban az ügyészség kötelékben egy bizonyos ügygel bízták meg, később bíróként ugyanaz az ügy kerül, az érintettek joggal tarthatnak attól, hogy a pártatlansága nem*

⁴ Be. 21. § (1) bekezdés

⁵ Heller E.: A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1947, 15. o.

teljesen garantált”⁶. Meg kell jegyezni azonban, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság arra is rámutatott döntésében, hogy elfogadhatatlan lenne, ha mindig el kellene távolítani azokat a bírókat, akik korábban ügyészként dolgoztak, akkor is, ha az általuk bíróként intézett ügyek között nincsenek olyanok, amelyekben korábban ügyészként jártak el. Egy ilyen radikális megoldás ugyanis áthatolhatatlan válaszfalat hozna létre az ügyészség és a bíróság között. Ezért az Európai Emberi Jogi Bíróság idézett döntése csupán a konkrét ügy tekintetében alkalmazandó.

A személyes érintettség okából nem lehet bíró a konkrét ügyben a sértett vagy a terhelt, a tanú vagy a szakértő.

Az eddig említett kizárási okok abszolút jellegűek, azaz csak a tény létét kell igazolni. Az abszolút jellegű kizárási okhoz ugyanis az a megdönthetetlen vélelem fűződik, hogy az azzal érintett személy nem képes részrehajlásmentes eljárásra.

A Be. egy generális – relatív jellegű – klauzulát is tartalmaz, nevezetesen az ügyben nem járhat el bíróként az a személy, akitől az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható.⁷ Ennek ténybeli alapját számos személyes ok adhatja, így például, hogy a bíró és a terhelt között korábban haragos viszony volt, vagy ellenkezőleg, ha a bíró és a védő között szoros barátság áll fenn.

Az eddig említett kizárási okokon túl a Be. további speciális kizárási okokat is meghatároz, így:

- a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben nyomozási bíróként járt el;
- a másodfokú eljárásból ki van zárva az a bíró, aki az ügy elsőfokú, a harmadfokú eljárásból pedig az, aki az ügy első- vagy másodfokú elbírálásában részt vett;
- a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárásból ki van zárva az a bíró is, aki a hatályon kívül helyező határozat meghozatalában részt vett;
- a perújítás elrendelése folytán megismételt első- vagy másodfokú eljárásból ki van zárva az a bíró is, aki a perújítást elrendelő határozat vagy a perújítással támadott határozat meghozatalában részt vett;
- a rendkívüli jogorvoslati eljárásból ki van zárva az a bíró, aki a rendkívüli jogorvoslattal megtámadott határozat meghozatalában részt vett.⁸

⁶ *Piersack kontra Belgium*, 8692/79 (1/10/1982).

⁷ Be. 21. § (1) bekezdés e) pont

⁸ Be. 21. § (3) bekezdés a)–e) pont

Szólni kell továbbá arról is, hogy ha a legjelentősebb súlyú kizárási okok a bíróság elnökét vagy elnökhelyettesét érintik, akkor az ügy elintézéséből – a Kúria kivételével – az egész bíróság ki van zárva.⁹

Az említett rendelkezésekből kiderül, hogy ezek azokat a bírókat érintik, akik a konkrét ügy elbírálásában valamilyen formában korábban részt vettek, vagy akik a vádelőkészítés szakaszában döntöttek olyan kérdésben – ilyen például az előzetes letartóztatás –, amelyet a Be. a bíróság jogkörébe utal. A magyar büntetőeljárásban ilyen szerepe van a nyomozási bírónak.

A nyomozási bíró a büntetőeljárás vádelőkészítési szakaszában alapjogi bíróként jár el. Így a nyomozási bíró hatáskörébe tartozik a vádirat benyújtása előtt az előzetes letartóztatás, a lakhelyelhagyási tilalom, a házi őrizet vagy az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésének kérdésében történő döntés. A nyomozási bíró jogosult továbbá rendelkezni a közjegyzői, az ügyvédi irodában vagy az egészségügyi intézményben foganatosítandó házkutatás és lefoglalás elrendeléséről, a titkos adatszerzés engedélyezéséről vagy például a tanú különösen védetté nyilvánításáról. A nyomozási bíró az említett döntéseinek meghozatala előtt nyilvánvalóan meg kell hogy ismerje az addig rendelkezésre álló bizonyítékokat, azaz „nemcsak a bűnüldöző szervek által nyújtott adatokra hagyatkozik, hanem a nyomozási akta alapos ismeretébe kerül, és figyelemmel van a pro és contra érvekre egyaránt, ami nehezen egyeztethető össze azokkal az elvárásokkal, amelyeket a kontinentális felfogás a bírói hivatás gyakorlásával szemben támaszt”¹⁰. A Be. nyilvánvalóan ezért zárja ki a nyomozási bírót az ügy érdemi elbírálásának a lehetőségéből.

A kizárásra vonatkozó normarendszert értékelve Bárd Károly ügy foglal állást, hogy a Be.-nek a kizárással kapcsolatos szabályai kielégítik az egyezmény támasztotta követelményeket. „A letartóztató és az ítéelő bíró »perszonáluniójának« kérdését illetően úgy látom, nem kell elmarasztalástól tartani amiatt, hogy a hatályos jog nem zárja ki az ügy érdemi elbírálásából azt a bírót, aki a nyomozás során már hozott döntést a terhelt letartóztatásáról. Az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéleteiben ugyanis rendre visszatér a tétel: az ítéelő bíróság által a tárgyalást megelőzően hozott döntések, ideértve az előzetes letartóztatásról szóló döntést is, önmagukban nem indokolhatják a pártatlanság felőli kételyeket, aggályokat. Ahhoz, hogy az objektív teszt alapján ellenkező következtetésre lehessen jutni, speciális körülményeknek kell fennállniuk.”¹¹

⁹ Be. 22. §

¹⁰ Bárd K.: i m. 123. o.

¹¹ Bárd K.: A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a büntető igazságszolgáltatás rendszere. In: Gönczöl K. – Kerecsi K. (szerk.): Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998, 36. o.

Ilyen speciális körülmény létezését állapította meg az Európai Emberi Jogi Bíróság a *Ben Yaacoub kontra Belgium*¹², valamint a *Hauschildt kontra Dánia*¹³ ügyben. Mind a két ügyben annak kifejtésére került sor, hogy ha az ügy érdemében döntésre jogosult bíró az eljárás egy korábbi szakaszában olyan döntést hozott, amelyben a terhelt bűnösségével kapcsolatban is állást kellett foglalnia, akkor sor kerülhet az egyezmény 6. cikkében foglaltak megsértésének a megállapítására.

Tehát a Be. a kizárást csupán a nyomozási bíróra vonatkoztatja, az általa hozott határozattal szemben bejelentett jogorvoslatot elbíráló bírókra nem.

A Kúria 2013. B.1. szám alatt közzétett elvi határozata szerint a törvényszék egyesbírája az előzetes letartóztatás egy éven túli meghosszabbítása tárgyában nem nyomozási bíróként dönt, nem a nyomozási bíró feladatát látja el, így ebből az okból kifolyólag az ügy érdemi elbírálásából nem kizárt. Az elvi határozat indokolása szerint a törvényszék egyes bírája nem a nyomozási bírót helyettesíti, és az általa ellátott feladat sem tartozik a nyomozási bíróra.

Az Alkotmánybíróság a 34/2013. (XI. 22.) AB határozatában azonban ezzel ellentétesen foglalt állást, és kimondta, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény szerint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 207. §-ának (6) bekezdése alapján eljáró bíró ugyane törvény 21. § (3) bekezdése *a)* pontjának megfelelően a bíróság további eljárásából ki van zárva.

Az Alkotmánybíróság már e döntésében foglalkozott az ügyben eljáró bíró többes szerepvállalásának és a pártatlanság elvének kapcsolatával, kifejtve, hogy a többes szerepvállalás tekintetében az Európai Emberi Jogi Bíróság különbséget tesz a bírósági eljárást megelőző szakaszban történő részvétel, illetve a bírósági eljáráson belüli többes részvétel között. A pártatlanság megítélése szempontjából az előbbi esetkör tekintetében a vádelőkészítésben az ítélező bíró számára biztosított döntési jogköröknek van determináló szerepük, azaz a vádelőkészítés során értékelte-e az ügy bizonyítékait, állást kellett-e foglalnia a terhelt bűncselekményben való részvételéről vagy e részvétel mértékéről. Mindezekre tekintettel vizsgálta az Alkotmánybíróság azt, hogy a Be. 207. §-ának (6) bekezdése szerint eljáró törvényszéki bíró megismerhet-e olyan adatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy előzetes véleményt alakíthasson ki az ügyről. Az Alkotmánybíróság arra a felismerésre jutott, hogy a vádemelés előtt a gyanú megalapozottságát illetően a bizonyítékokról való előzetes állásfoglalás, a büntetőügyre vonatkozó olyan adatok megismerése, amelyeket a tárgyalás

¹² *Yaacoub kontra Belgium*, A-127/A/1987.

¹³ *Hauschildt kontra Dánia*, A-154/1989.

során nem használnak fel bizonyítékként, olyan körülményeknek tekinthetők, amelyek alapján a nyomozási bíró jogkörében korábban eljáró ítélkező bíró pártatlanságát kétely övezheti. Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése egyfelől alapvető jogot biztosít a pártatlan bírói eljáráshoz, másfelől pedig a pártatlanság alkotmányos elvének érvényesítése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a bírói döntések a tények valósághű megállapításán nyugodjanak, és így a véglegesség igényével léphessenek fel a társadalomban. Különösképpen igaz ez azokban az eljárásokban, amelyekben az alkotmányos alapokon nyugvó pártatlanság vélelmének kétséget kizáró megdöntése, illetőleg később helyrehozhatatlan jogkövetkezmények alkalmazása a kérdés. Ennek megfelelően a pártatlanság elve a jogalkotótól azt követeli meg, hogy olyan büntetőeljárás törvényt alkosson, amelynek szabályai képesek garantálni az eljáró bíró pártatlanságának megőrzését veszélyeztető helyzetek elkerülését, míg a jogalkalmazókkal szemben azt a kívánalmat fogalmazza meg, hogy ezeket a büntetőeljárás rendelkezéseket az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésével összhangban értelmezzék. A Be. 21. § (3) bekezdés *a*) pontja úgy rendelkezik, hogy a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben nyomozási bíróként eljár. Minthogy az egységes bírói gyakorlat megszorítóan értelmezi a Be. 21. § (3) bekezdés *a*) pontjában foglalt kizárási szabályt, így bár a nyomozási bíró ítélkezési részvétele kizárt, a nyomozási bírói jogkörben eljáró törvényszéki egyesbíróé megengedett. Az Alkotmánybíróság azonban arra a következtetésre jutott, hogy a bírói gyakorlat jogértelmezése nincs teljesen összhangban az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében elismert pártatlanság mércéjével.

Ezért döntött úgy az Alkotmánybíróság, hogy a törvényszéki egyesbíró az ítélkezésben már nem vehet részt.

A Kúria – mintegy megérezve a „veszélyt” – a már említett 2013. B.1. számú elvi határozatában annak a véleményének is hangot adott, hogy az általa helyesnek tartott állásponttal ellentétes okfejtés azt is jelentené, hogy a törvényszék másodfokú tanácsának a nyomozási bíró által, illetve az ítélőtábla tanácsának a törvényszék egyesbírája által az előzetes letartóztatás tárgyában hozott határozata elleni fellebbezést elbíráló határozatát meghozó tagjai szintén eleve ki lennének zárva a bíróság további eljárásából. Ezt a felfogást azonban a Kúria nyilvánvalóan „téves”-nek minősítette.

Az Alkotmánybíróság azonban szigorúbb mércét alkalmazott, és megállapította, hogy Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikkének (1) bekezdésébe ütköző alkotmányos követelmény, hogy a büntetőügy további elintézésében ne

vegyen részt olyan bíró, aki az eljárás bármely korábbi szakaszában, így akár a nyomozás során bíróként járt el.¹⁴

Az Alkotmánybíróság okfejtése szerint a pártatlanság követelménye azt kívánja meg, hogy az előzetes letartóztatás kérdésében döntést hozó bíró az érdemi ítélezésben ne vehessen részt, figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható terhelt személyi szabadságának a vádemelést megelőző bírói elvonása a büntetőeljárás nyomozási szakaszában alkalmazható legsúlyosabb kényszerintézkedés, és mivel a bírónak az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntése során abban a kérdésben is állást kell foglalnia, hogy a terhelt megalapozottan gyanúsítható-e bűncselekmény elkövetésével, így a pártatlanságát kétely övezheti.¹⁵ A magyar Alkotmánybíróságnak ez az okfejtése a lényegét tekintve megegyezik az Európai Emberi Jogi Bíróság egyik ügyében született különvéleményben megfogalmazottakkal. E szerint „A bírónak a szabadlábra helyezési kérelem elbírálásakor, azt kell eldöntenie, hogy a terhelt, – ha szabadon bocsájtják – megszökne-e vagy az igazságszolgáltatás megghiúsítására törekedne-e a bizonyítékok meghamisításával, megsemmisítésével vagy a tanúk megfélemlítése útján. Ha erről a bíró nincs meggyőződve, kötelessége a kérelemnek az általa ésszerűnek tartott biztosítékok fejében vagy a szükségesnek tartott korlátozó feltételek mellett helyt adnia. Ez vonatkozik, a bűnösre és az ártatlanra egyaránt. Ha a szabadlábra bocsátást pusztán a bűnösség nagyfokú gyanúja miatt tagadják meg, úgy ez a 6. cikkben foglalat ártatlanság vélelmét sérti. Ha viszont a nemzeti jogrendszer a bűnösség valószínűségének a mérlegelését kívánja meg, vagy megengedi ennek értékelését a szabadlábra helyezésről szóló döntésnél, úgy az a bíró, aki ennek megfelelően dönt, nyilvánvalóan önmagát zárja ki abból, hogy a tárgyaláson bíróként ítélhessen a bűnösség vagy ártatlanság érdemi kérdéséről.”¹⁶

A szubjektív teszt

A pártatlan hozzáállás feltétele megköveteli, hogy a bíró érzelmileg semmilyen formában ne viszonyuljon a konkrét ügyben érintett személyekhez, még akkor

¹⁴ 21/2016. (XI. 30.) AB határozat.

¹⁵ A Stumpf István alkotmánybíró különvéleményében kifejtettek szerint a jogalkotói mulasztás miatt a bírói döntés, azaz a Kúria Bfv. I. 588/2015/5. számú ítélete nem minősülhet Alaptörvény-ellenesnek és az nem semmisíthető meg, mert az Alkotmánybíróságnak a jogalkotót kellett volna felhívnia az Alkotmánybíróságról szóló törvény 46. §-ának (1) bekezdése alapján a mulasztásban megnyilvánuló Alaptörvény-ellenesség megszüntetésére. Stumpf István annak a véleményének is hangot ad, hogy a Be. 21. §-a (3) bekezdésének a) pontjában foglalt kizárási ok, szó szerint kizárólag a nyomozási bíróra vonatkozik, s nem az előzetes letartóztatás meghosszabbítása elleni fellebbezést elbíráló másodfokú bíróságra.

¹⁶ *Sainte-Marie kontra Franciaország*, 12981/87 (16/12/1992), Walsh bíró különvéleménye.

sem, ha a korábbiakban említett tények közül (hozzátartozói kapcsolat, haragos viszony stb.) egyetlen körülmény sem áll fenn. Így a bíró nem táplálhat ellenséges érzelmeket még a legsúlyosabb bűncselekményt megvalósító terheltekkel szemben sem, miként döntését nem befolyásolhatja a terhelt iránt érzett szimpátiája sem. A bíró személyes eljárása, magatartása nem ébreszthet tehát semmilyen kételyt ítékezésének pártatlanságával kapcsolatban. Az Európai Emberi Jogi Bíróság álláspontja szerint a bíró nyilvánosan tett azon kijelentései, amelyek arra engednek következtetni, hogy már a döntés megszületése előtt a vádlottat bűnösnek tartja, az elfogultság megállapítására ad alapot, mert az ilyen kijelentések jogosan ébresztenek a terheltben kételyeket a bíró pártatlanságát illetően.¹⁷ A bírónak tehát tartózkodniuk kell a sajtónyilatkozatoktól, mert a pártatlanság követelményével ellenkezik, ha a bíró az előtte folyamatban lévő ügyről nyilvánosan olyan kijelentést tesz, amelyben az ügy negatív kimenetelét helyezi kilátásba a fél számára.¹⁸ A konkrét büntetőügyek elbírálása során igen gyakori, hogy a terhelt vagy a védő úgy érzi, a bíró részrehajlón jár el az ügyben, és ezért kifogást jelent be. Lehetséges, hogy az ügyben eljáró bíró maga jelenti be elfogultságát, azonban, ha erre nem kerül sor, akkor az erre hivatkozónak kell bizonyítania a bíró pártosságát. A bíró tekintetében ugyanis a pártatlanság vélelmezett, azaz ezt a vélelmet a pártatlanságot megkérdőjelezőnek kell megdöntenie.

Az objektív teszt

A pártatlan bíraskodás hiányában az egyéni jogok érvényesíthetőségének törvényessége szenvedne sérelmet, ezért a tisztességes eljárás részét alkotó pártatlanság a demokratikus jogállamokban abszolút jellegű alkotmányos követelmény. Az Európai Emberi Jogi Bíróság döntéseiben kifejtettek szerint, erre tekintettel kell a pártatlanság létezését különböző módokon ellenőrizni. Az objektív teszt alapján azt kell tisztázni, hogy a bíró személyes megnyilvánulásaitól függetlenül léteznek-e olyan körülmények, amelyek kételyeket ébreszthetnek a pártatlanságával összefüggésben. Ennek során figyelemmel kell lenni a bíró által ellátott funkciókra, valamint az igazságszolgáltatás szervezetére.¹⁹ Mindez azt jelenti, hogy az objektív teszt arra ad lehetőséget, hogy megállapíthatóvá váljon, „*kívülről vizsgálva maga a rendszer, az eljárás szerkezete hordja-e magában azt a veszélyt, hogy az elfogultlanságot illetően kételyek keletkeznek*”²⁰; ugyanakkor

¹⁷ *Buscemi kontra Olaszország*, 29569/95 (16/09/1999).

¹⁸ *Lavents kontra Litvánia*, 58442/00 (28/11/2002).

¹⁹ *De Cubber kontra Belgium*, 9186/80. (26/11/1984) A86, 24. bek.

²⁰ Bárd K. (2007): i. m. 112. o.

nincs perdöntő relevanciája annak, hogy a bíró konkrét eljárása miként folyt le, illetve hogy a vádlott mit észlelt.

Így különösen sérti a pártatlanság követelményét a funkcióhalmozás, azaz ha a bíró például vádlói szerepkört is betölthet. A Be. az eljárási feladatok megosztása elvének meghatározásakor egyértelműen fogalmaz akkor, amikor kimondja, hogy a büntetőeljárásban a vád, a védelem, és az ítélkezés egymástól elkülönül.²¹ Ez az elv „*voltaképpen a büntetőperben érvényesülő szigorú munkamegosztás követelménye, amely szerint a vádlói, a védői, és az ítélkező funkció nem keveredhet [...] eszerint nem csupán a bíróság ítélkezési privilégiuma, hanem az ügyész vádmopóliuma is*”²² tartalmi eleme a büntetőeljárásnak. A szóban forgó követelmény különösen a bizonyítás vonatkozásában okozhat problémát, nevezetesen akkor, ha az eljárási törvény aktív szerepet szán a bírónak. Abban az esetben ugyanis, ha a bíró nemcsak szemlélője, hanem alakítója is a bizonyítás felvételének, azaz ha a bíró hivatalból is elrendelhet bizonyítást a történeti tényállás tisztázása érdekében, az erősítheti, vagy éppen gyengítheti a vádat vagy a terhelt helyzetét. Tekintettel azonban arra, hogy a kontinentális jogrendszerben a büntetőeljárási törvények alapját a materiális igazság megállapítására vonatkozó követelmény határozza meg, az ezen elvárásnak való megfelelés kényszere készíti a bírót arra, hogy aktív szereplője legyen a bizonyításnak. A Be. rendelkezése szerint a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárási jogszabályok alkalmazásában jelentősek, a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni.²³ Annak érdekében azonban, hogy a bíró ne vegye át a vádló szerepkörét, a Be. úgy rendelkezik, hogy ha az ügyész nem indítványozza, az ügyészség nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. A törvény szövegéből következően indítvány hiányában nem köteles a bizonyítás elrendelésére, de annak lehetősége adott a bíróság számára.

A pártatlanság megítélésével kapcsolatos eljárás

A Be. rendelkezése szerint a bíró a vele szemben felmerült kizárási okot köteles a bíróság elnökének haladéktalanul bejelenteni. A bíróság elnöke a tudomására jutott kizárási ok miatt a bíró kizárását hivatalból kezdeményezi. Abban az

²¹ Be. 1. §

²² Belovics E. – Tóth M.: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015, 51. o.

²³ Be. 75. § (1) bekezdés

esetben, ha a kizárási okot a bíró maga jelentette be, az ügyben a bejelentéstől kezdve nem járhat el.

A Be. az ügyész, a terhelt, a védő, a sértett számára teszi lehetővé a kizárási ok bejelentését. Ha az említettek tesznek ilyen bejelentést, a bíró a bejelentés elintézéséig az ügyben eljárhat, de az ügydöntő határozat meghozatalában nem vehet részt.

A kizárási ok bejelentésének elintézése függ a bejelentő személyétől, illetve attól is, hogy a bíró hozzájárul-e az ügy elintézéséből történő kizárásához. A bíróság elnöke intézkedik más bíró kijelölése érdekében, ha a bíró a kizárási okot maga jelentette be vagy a bíró a kizárásához hozzájárult. Ebben az esetben tehát igazgatási úton történik meg a probléma rendezése, és a kizárásról külön határozatot sem kell hozni. Ha a kizárás iránti bejelentés ily módon nem intézhető el, azt a bíróság másik tanácsa bírálja el. A kizárásról a bíróság zárt tanácsülésen dönt, és amennyiben a kizárás iránti bejelentést nem a bíró tette, vagy a kizárásához a bíró nem járult hozzá, be kell szerezni a bíró nyilatkozatát. Megjegyzem, a Be. rendelkezése szerint a kizárást kimondó határozat ellen jogorvoslatnak nincs helye, míg a kizárás megtagadását az ügydöntő határozat elleni jogorvoslatban lehet sérelmezni.²⁴

Összegzés

Megállapítható, hogy a büntetőeljárás területén a pártatlanság követelménye alapvető eleme a tisztességes eljárás fogalmának. A magyar büntetőeljárás törvény rendelkezései alkalmasak ennek a követelménynek az érvényre juttatására. Egyrészt az összeférhetetlenséget deklaráló abszolút és relatív jellegű kizárási szabályok által, másrészt a funkcióhalmozás tilalmának a kimondásával. Azt is el kell azonban ismerni, hogy a kontinentális eljárási jogok esetében a materiális igazság megállapítására vonatkozó, bíróságot terhelő törvényi kötelezettség a bizonyítás körében ellentétbe kerülhet a pártatlanság objektív teszthez által megkívántakkal. Ez az ellentét azonban megítélésem szerint csak látszólagos. Abban az esetben ugyanis, amikor a bíróság – akár ügyészi indítvány nélkül is – bizonyítást vesz fel, és ez végül a vádlott bűnösségének a megállapítását teszi lehetővé, a bíróság nem vádlói feladatot vesz át, hanem a számára alkotmányosan biztosított igazságszolgáltatási funkciót gyakorolja. Ugyanez a helyzet természetesen akkor is, ha a bizonyítás a vádlott érdekeit

²⁴ Be. 23–24/A §

szolgálja, és ennek eredményeként a vádlott felmentésére kerül sor. A hivatalból felvett bizonyítás által tehát a bíróság nem véd, és nem vádol, hanem igazságot szolgáltat.

Mintegy két éve zajlanak egy új büntetőeljárás törvény kodifikációs munkálatai. Az új törvénynek is a materiális igazság megállapítására való törekvés adja az elvi alapját, és a konkrét rendelkezések körében is változatlanul jelentős szerepet kapnak a bírók pártatlanságát biztosítani hivatott normák. Ennek a törvénynek az elfogadására nagy valószínűséggel 2017 tavaszán kerülhet sor. A jelenlegi tervezetben foglaltak alapján az általam bemutatott problémakör kapcsán azonban lényegi változtatás nem várható.

Irodalom

Bárd K.: A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a büntető igazságszolgáltatás rendszere. In: **Gönczöl K. – Kerecsi K. (szerk.): Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára.** Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998

Bárd K.: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

Belovics E. – Tóth M.: *Büntető eljárásjog.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015

Erdei Á.: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011

Heller E.: *A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1947

Magyarország külkapcsolatainak hatása a büntetés-végrehajtásra*

A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága a jogállam egyik fokmérője. Nem lehet megfelelő jogbiztonság abban az országban, ahol megfelelőek ugyan az anyagi és eljárási szabályok, és ezek alapján törvényesen működnek a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok, de a jogerős ítéletet nem követi annak megfelelő és jól szabályozott végrehajtása. Törvényes ítélet nélkül nincs büntető igazságszolgáltatás, de végrehajtás nélkül tartalmilag kiüresedik a legjobb ítélet is.

Nem kétséges, hogy a büntetés-végrehajtás jelenleg a magyar társadalom egyik legdinamikusabban fejlődő alrendszere. Úgy gondolom, hogy ezt az állításmat nem szükséges hosszadalmas bizonyítással alátámasztanom, ehelyett bőven elegendő, ha a büntetés-végrehajtási jog alapvető szabályait a jogállami elvárásoknak megfelelően törvényi szintre emelő, és a kor kihívásainak megfelelő büntetés-végrehajtás alapjait megteremtő, a 2015. január 1-jén hatályba lépő új büntetés-végrehajtási kódexre és a jelenleg is folyamatban lévő, jelentős erőforrásokat igénylő kormányzati férőhelybővítési programra utalok.

A mindennapokban is szembeötlő változás bemutatásával szemben sokkal érdekesebbnek tűnik annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi az oka ennek az intenzív és dinamikus fejlődésnek, milyen tényezők indukálják a honi büntetés-végrehajtás gyökeres megújulását. Vajon ez a fejlődés kizárólagosan magyar sajátosság, vagy nemzetközi hatások eredménye, vagy esetleg a hazai és a nemzetközi elvárások együttesen generálják a szemünk előtt lezajló, felgyorsult ütemű változást? Úgy vélem, akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha a komplex hatásmechanizmus érvényesülése mellett tesszük le a garast.

Azt ténykérdésként kell elfogadnunk, hogy a büntetés-végrehajtás és az emberi jogok felértékelődése korunkban európai szintű jelenség, amelynek hatása

* A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Büntetés-végrehajtási Jogi Albizottsága, a Magyar Börtönügyi Társaság és a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa által szervezett, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2016. november 21-én megtartott *Dogmatika és praxis – Irányok és irányváltások a XXI. század magyar börtönügyében* című tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

alól Magyarország sem vonhatja ki magát. Európában a büntetés-végrehajtás humanizálására irányuló törekvések egyértelműek és jól érzékelhetők, utalnék itt elsősorban az Európa Tanács egyes intézményeinek, így az Emberi Jogok Európai Bíróságának, valamint az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságának e téren kifejtett következetes gyakorlatára. Ugyanakkor Magyarország törekvései alapvetően a nemzeti büntetés-végrehajtási rendszernek mint a bűnözés elleni küzdelem egyik fontos eszközének korszerűbbé és hatékonyabbá tételére irányulnak, amellet természetesen, hogy az emberi jogok tiszteletben tartására, védelmére is igyekszik kellő figyelmet fordítani. E kettős követelményrendszernek való egyidejű megfelelés komoly kihívások elé állítja Magyarországot, a magyar jogalkotásban részt vevőket, a büntetőjogi szankciókat végrehajtó szerveket és a büntetés-végrehajtást övező jogállami kontrollrendszer egyes szereplőit egyaránt.

Európai uniós megelőzési mechanizmus – magyarországi büntetés-végrehajtás

Jelen tanulmányban a hazai büntetés-végrehajtást érő nemzetközi, ezen belül is főként európai hatások szerepét és jelentőségét elemzem, illetve értékelem.

E körben meghatározó jelentőségűek azok a nemzetközi szervezetek, mint az ENSZ és az Európa Tanács, amelyeknek Magyarország is tagja, s amelyek által létrehozott több nemzetközi egyezményhez, illetve azok kiegészítő jegyzőkönyveihez hazánk is csatlakozott. Ezen emberi jogi tárgyú nemzetközi instrumentumok meghatározzák a hazai büntetés-végrehajtási jogalkotás és jogalkalmazás alapértékeit és kereteit, és felhatalmazást adnak e nemzetközi szervezetek számára ahhoz, hogy az egyezményekben rögzített alapvető jogok érvényesülését a csatlakozó tagállamokban, így Magyarországon is ellenőrizzék.

A büntetés-végrehajtást övező jogállami kontrollrendszer részét alkotó nemzetközi ellenőrzés sajátossága, hogy annak legitimitációját mindig egy nemzetközi egyezmény teremti meg, amelynek részes tagállamai, szuverenitásuk egy kis szeletét feladva, önként alávetik magukat egy a tagállamok képviselőiből álló testület ellenőrzéseinek, illetve döntéseinek. A nemzetközi ellenőrzés célja az egyezménysértések megelőzése, feltárása és megszüntetése. Egy egyezménysértő gyakorlat nem jelenti feltétlenül a hazai normatív tételes jog megsértését is, hiszen lehetséges, hogy a nemzeti jog valamely eleme nincs teljesen összhangban egy nemzetközi egyezmény rendelkezéseivel, ugyanakkor az annak alapján folytatott gyakorlat a hazai jog alapján törvényesnek minősül.

A nemzetközi ellenőrzés tehát feladatának tekinti a nemzeti jog emberi jogi szempontú vizsgálatát is, s így hatást gyakorol nemcsak a nemzeti hatóságok gyakorlatára, de egyúttal a nemzeti jogalkotásra is.

Ehhez kapcsolódóan megjegyzést érdemel, hogy bár a büntetés-végrehajtás fogalma nem szűkíthető le kizárólag a személyi szabadságtól való megfosztás végrehajtására, a nemzetközi ellenőrzés alapvetően a bármilyen jogcímen fogva tartott személyek jogainak védelmére, ezen belül is leginkább a „börtönügy” területére koncentrál, s e területeken fejti ki hatását.

Az első, a magyar büntetés-végrehajtásra hatással lévő nemzetközi egyezmény az Európa Tanács égisze alatt létrejött *Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről* (a továbbiakban: egyezmény), amelyet 1950 novemberében írtak alá a részes tagállamok. Hazánk az egyezményhez 1992-ben csatlakozott, kihirdetésére az 1993. évi XXXI. törvénnyel került sor. A hazai büntetés-végrehajtás fejlődése szempontjából a legfontosabb az egyezmény 3. cikke, amely a kínzás, illetőleg az embertelen és a megalázó bánásmód tilalmát rögzíti, illetve a 13. cikk, amely hatékony nemzeti jogorvoslat biztosítását írja elő arra az esetre, ha valakinek az egyezményben biztosított jogait hivatalos minőségben eljáró személyek megsértették. Az egyezmény 11. kiegészítő jegyzőkönyve az egyezményben és az ahhoz kapcsolódó kiegészítő jegyzőkönyvekben foglalt kötelezettségek tiszteletben tartásának biztosítása céljából állandó bírósággént létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságát, amelyhez az egyezményben részes államok polgárai kérelemmel fordulhatnak amiatt, mert valamelyik szerződő állam az egyezményben vagy az annak kiegészítő jegyzőkönyveiben biztosított valamely jogukat megsértette.

Fontos hangsúlyozni, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága nem a nemzeti hatóságok újabb fellebbezési fóruma, hanem az egyezmény egyes cikkeinek érvényesülését vizsgálja. Egyezményesértés esetén a Bíróság azt megállapítja, s indokolt esetben az azt megvalósító államot igazságos jóvátétel, azaz kártérítés megfizetésére kötelezi.

A Bíróság jogerős ítéletének végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága felügyeli. Ha az államok nem teljesítik az ítéletekből származó kötelezettségeiket, az elsősorban diplomáciai és viszonylag szűk körben nemzetközi jogi szankcióikat vonhat maga után, például végső esetben felmerülhet akár az Európa Tanácsból való kizárás is.

Az elmondottakból kitűnően a Bíróság által lefolytatott alapjogvédelmi eljárás a múltban elkövetett egyezményesértő cselekményekre fókuszál, azokat „szankcionálja”, ugyanakkor ítéletei precedensként szolgálnak a jövőre nézve,

s azok kötelező jellege, valamint az azokban megállapított joghátrány – ahogy ezt a Magyarországot érintő gyakorlat is bizonyította – alkalmas az érintett államok jogalkotásának és jogalkalmazási gyakorlatának érdemi befolyásolására.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a magyar büntetés-végrehajtást érintő ügyeiben fogvatartottak fordultak kérelemmel a Bírósághoz általában az egyezmény 3. cikkének megsértésére hivatkozással. Azon ügyek jelentős részében, amelyekben a Bíróság megállapította, hogy a kérelmezőket embertelen és megalázó bánásmód érte, a jogsértést részben vagy egészben a fogva tartó intézetek túlszűfolttsága idézte elő. A teljesség igénye nélkül utalnék e vonatkozásban a *Szél kontra Magyarország*-, a *Kovács István Gábor kontra Magyarország*-, a *Fehér kontra Magyarország*-, valamint végül, de nem utolsósorban a *Varga és mások kontra Magyarország*-ügyre.

Utóbbiban a Bíróság a kérelmező fogvatartottaknak biztosított mozgáster elégtelen voltát, valamint a kérelmezők által sérelmezett börtönkörülményeket összességükben értékelte és azt állapította meg, hogy azok a kérelmezők megalázó bánásmódját okozták, s kellően súlyosnak tekinthetők az egyezmény 3. cikkének megsértéséhez. A Bíróság ezen túlmenően az egyezmény 13. cikkét érintően sérelmezte, hogy az érintettek számára nem áll rendelkezésre hatékony hazai jogorvoslat a panaszaik orvoslására. A Bíróság a korábbi, hasonló tárgyú magyar ügyeket vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a felmerült problémák ismétlődése és állandósulása, valamint az érintettek nagy száma miatt ezt az ügyet úgynevezett vezető ítéletnek minősíti. Erre figyelemmel felhívta Magyarországot, hogy készítsen cselekvési tervet a büntetés-végrehajtási intézetek (a továbbiakban: bv. intézet) zsúfoltságának kezelésére, illetve a 3. cikket érintően preventív, illetve kompenzációs jogorvoslatok bevezetésére. A magyar kormány a probléma kezelése érdekében a megkívánt akciótervet kidolgozta, amelynek megvalósítása már el is kezdődött.

Az akcióterv főbb elemei szintén a teljesség igénye nélkül a következők:

1. férőhelybővítési program, amely három év leforgása alatt megközelítőleg hatezer fővel növeli a hazai bv. intézetek befogadókapacitását, így azok átlagos telítettsége száz százalék alá csökken;
2. az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel kapcsolatos preventív jogorvoslati eljárás, amelynek része a büntetés-végrehajtási bíróhoz (a továbbiakban: bv. bíró) fordulás joga;
3. egy alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel kapcsolatos kártalanítási eljárás, amelynek lefolytatása a bv. bíró hatáskörébe tartozik.

Vitathatatlan, hogy a férőhelybővítés nagy erőpróba elé állítja a büntetés-végrehajtási szervezetet, az utóbb említett feladatok teljesítése pedig kihívást

jelent nemcsak a büntetés-végrehajtási szervezet, hanem a bíróság és az ügyészség számára is. Úgy gondolom azonban, hogy ezek olyan, a társadalom egésze szempontjából fontos feladatok, amelyek esetében a nehézség fokának méricskélésének nem lehet helye.

Amikor a strasbourgi emberi jogi bíróság ítélkezési gyakorlatát témánk szempontjából vizsgáljuk, feltétlenül meg kell említenünk a bíróságnak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban hozott ítéleteit. Eklatáns példa e bíróság jogalakító szerepére a *Magyar László kontra Magyarország-ügy*, amelyben a bíróság kimondta, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyar szabályozása az egyezmény 3. cikkébe ütközik. E jogsértés kiküszöbölése érdekében vált a magyar jogrend részévé az úgynevezett tényleges életfogytiglanra ítétek esetében kötelezően lefolytatandó kegyelmi eljárás, azonban a bíróság legutóbbi, e tárgykörben hozott marasztaló ítélete várhatóan a szabályozás további módosítását teszi majd szükségessé.

A hazai büntetés-végrehajtás működését érintő, nemzetközi kontrollt megvalósító szervezetek között mindenképpen ki kell térnem az *Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságára*, közismert nevén a CPT-re. A CPT-t a „kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény” 1987-ben hívta életre. Az egyezményhez – amelyet Magyarországon az 1995. évi III. törvénnyel hirdettek ki – hazánk 1993-ban csatlakozott.

A CPT az Európa Tanács emberijog-védő rendszerének szerves része, amely bíróságon kívüli, úgynevezett „proaktív mechanizmusként” működik az Emberi Jogok Európai Bíróságának utólagos bírósági ellenőrző tevékenységével párhuzamosan. A CPT alapvető törekvése a szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni durva bánásmód abszolút tilalmának érvényesítése. A bizottság által vallott filozófia szerint a durva bánásmód, még annak legenyhébb formájában is ellentmond a civilizált viselkedés szabályainak, továbbá nem pusztán az áldozat számára tekinthető sérelmesnek, hanem lealacsonyító az azt elrendelő vagy megvalósító hivatalos személyre nézve, illetve negatív előítéleteket kelt a nemzeti hatóságok vonatkozásában is.

A CPT eredményességének kulcsa változatos összetételében rejlik, hiszen különböző szakterületekhez tartozó, kiemelkedő erkölcsi értékkel bíró szakértők, jogászok, orvosok, pszichológusok, valamint büntetőügyi és rendőrségi szakemberek alkotják, akiknek felkészültsége és készségei a bizottság munkája során összeadódnak. A CPT – a szervezetet létrehozó egyezmény előírásai szerint – időszakonként, illetőleg eseti jelleggel végzett látogatása során megvizsgálja az egyezményben részes tagállamokban a szabadságuktól megfosztott személyek iránt tanúsított bánásmódot annak érdekében, hogy amennyiben ez

szükséges, erősítse a védelmüket a kínzással, illetve az embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szemben. A bizottság tevékenységének fő irányát a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzése adja, a szervezet munkája során inkább a jövő felé fordul, és nem a múltba tekint.

A CPT látogatásai során széles körű jogosítványokat élvez, amelyek elősegítik hatékony működését. Így például megilleti az érintett állam területére történő akadálytalan belépés, valamint ott a korlátozás nélküli mozgás joga, továbbá az a lehetőség, hogy belátása szerint minden olyan helyszínt felkeressen, ahol a szabadságuktól megfosztott személyek tartózkodnak.

Amilyen széles körűek a bizottság által élvezett jogosítványok, olyan szűk körben állnak rendelkezésére eszközök az egyezményben rögzített céljának elérésére. Az Európa Tanács kínzás elleni egyezménye alapján a CPT látogatásairól jelentést készít, amely tartalmazza az ellenőrzéssel érintett állam részére megfogalmazott, általa kifogásolt körülményekkel kapcsolatos ajánlásait és észrevételeit. Az érintett államnak lehetősége van válaszolni a bizottság jelentésében foglaltakra, s kérheti a jelentés, valamint az arra adott válasz közzétételét. Abban az esetben, ha az ellenőrzött állam megtagadja a CPT-vel való együttműködést, vagy a bizottság ajánlásainak ismeretében megtagadja a fennálló helyzet javítását, tagjainak kétharmados többségi szavazatával a CPT úgy dönthet, hogy nyilvános nyilatkozatot tesz közzé a tárgyban.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a CPT egyetlen valódi fegyvere a nyilvánosság, amelynek révén próbál nyomást gyakorolni az érintett államok hatóságaira. Meg kell jegyezni, hogy a nyilvánosság az érintett államok számára szintén nemkívánatos következménnyel jár, hiszen ha egy állam nem járul hozzá a hatóságai vizsgálatáról készült jelentés és az arra adott kormányzati válasz közzétételéhez, az azt az üzenetet hordozza a nyilvánosság, s különösen az Európa Tanács többi tagállama számára, hogy a fogvatartottak emberi jogait az adott országban valószínűleg nem tartják tiszteletben.

A CPT delegációja első ízben 1994-ben, összesen pedig nyolc alkalommal járt Magyarországon. E nyolc ellenőrzésből három ad hoc vizsgálat volt, a többi a soros, négyévente végrehajtott ellenőrzések körébe tartozott. A bizottság magyarországi látogatásai során számos ajánlást tett a magyar hatóságok részére, amelyekre olyan térszerű és konstruktív szellemű válaszokat kapott, amelyek az adott problémák orvoslására lehetségesnek tartott kormányzati intézkedések megtételéről számoltak be. Az ajánlások főként a szűk értelemben vett bánásmód, az elhelyezési körülmények, az egészségügyi ellátás és a foglalkoztatás kérdésköréhez kapcsolódtak, és általában a végrehajtó szervek jog-

alkalmazói gyakorlatának jobbítására irányultak, néhány azonban a jogalkotó beavatkozását igényelte. Így például – hogy csak egy a hazai jogalkotásra gyakorolt jelentős hatást említsek – a bizottság vonatkozó ajánlásai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény alapján az előzetesen letartóztatottak ma már fő szabályként a hosszabb ideig is megfelelő körülményeket biztosító büntetés-végrehajtási intézetekben vannak elhelyezve, és csak a szükséges legrövidebb ideig kerül sor rendőrségi fogdáiban történő elhelyezésükre. A CPT és Magyarország együttműködésére a konstruktivitás és a kölcsönös bizalom jellemző, hazánk a bizottság jelentésének és az arra adott válasznak a publikálásához eddig minden esetben hozzájárult.

A bizottság azonban nem csak Magyarországon végzett ellenőrzései kapcsán, direkt módon gyakorol befolyást a magyar büntetés-végrehajtásra. Egyrészt ugyanis azzal, hogy valamennyi, az Európa Tanács tagállamaiban végzett vizsgálatáról szóló jelentését közzéteszi, az Európa Tanács elvárásait az összes jelentésen keresztül egyszerre közvetíti valamennyi tagállam, valamennyi érintett hatóságra, s ezek között a magyar hatóságok irányába is.

A CPT jelentései ugyanakkor nemcsak a végrehajtásban részt vevő szervek részére szolgálnak iránymutatásul, hanem a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer más résztvevőinek, így az ombudsmannak, a különböző társadalmi szervezeteknek és a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészségnek a jogvédelmi tevékenységére is hatást gyakorolnak. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy még az Emberi Jogok Európai Bírósága is előszeretettel hivatkozik ítéleteiben a bizottság jelentéseiben szereplő, mértékadónak tartott megállapításokra.

Ehhez kapcsolódóan meg kell még említeni az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága által közzétett standardokat, általános követelményeket, amelyek teljesítését a CPT ellenőrzései során az érintett tagállamoktól egy adott területen elvárja. Ezek közül kiemelésre érdemesnek tartom a bizottságnak az ügynevezett minimális élettérre vonatkozó elvárását, amely egyébként megengedőbb, mint a jelenleg hatályos hazai szabályozás, s amelyet a folyamatban lévő, már említett férőhelybővítési programmal párhuzamosan Magyarország rövidesen a saját jogrendszerében is meg kíván jeleníteni.

Nemzeti megelőző mechanizmus – magyarországi büntetés-végrehajtás

A CPT-hez hasonló ellenőrző tevékenységet végez az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának keretein belül létesülő *nemzeti megelőző mechanizmus*, amelynek

sajátossága, hogy bár a nemzeti kontrollrendszer része, működése egy nemzetközi egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének rendelkezésein alapul.

A kínzás és a más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód elleni ENSZ-egyezmény már az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel a hazai jogrend részévé vált, ugyanakkor az ENSZ-egyezménynek a nemzeti megelőző mechanizmus nemzetközi jogi alapjait megteremtő fakultatív jegyzőkönyve magyarországi kihirdetéséről csak a 2011. évi CXLI. törvény rendelkezett. A fakultatív jegyzőkönyv célja, hogy a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód tilalmának gyakorlati megvalósulását biztosítsa egy olyan rendszer létrehozása által, amelyben független nemzetközi és nemzeti testületek rendszeresen látogatják azokat a helyszíneket, ahol a szabadságuktól megfosztott személyek tartózkodnak. A jegyzőkönyv által létrehozott rendszer egyrészt az ENSZ mellett működő, független szakértőkből álló Megelőzési Albizottságra, másrészt a tagállamok által működtetett nemzeti megelőző mechanizmusra épül. A nemzeti megelőző mechanizmus és a Megelőzési Albizottság jogköre azonos, mindkettő helyszíni látogatással ellenőrizheti bármely személy fogva tartását, bebörtönzését, és más olyan elhelyezését, amelyet az egyén valamilyen bírói, közigazgatási vagy más hatóság utasítása értelmében, a saját akaratából nem hagyhat el.

Magyarországon 2015. január 1-jétől nemzeti megelőző mechanizmusként személyesen vagy munkatársai közreműködésével az alapvető jogok biztosa jár el, a feladat ellátásában az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának kiemelkedő elméleti vagy gyakorlati tapasztalattal felvértezett alkalmazottai vesznek részt.

A nemzeti megelőző mechanizmus látogatásairól jelentés készül, amely a feltárt tényeket, valamint az ezeken alapuló megállapításokat és következtetéseket tartalmazza, s amelyet az alapvető jogok biztosa a honlapján közzétesz. Az alapvető jogok biztosa a látogatások során feltárt, a fakultatív jegyzőkönyvben megfogalmazott elvárásokkal össze nem egyeztethető bánásmód megszüntetése, illetőleg jövőbeli megelőzése érdekében különféle intézkedéseket tehet, így különösen ajánlásokat fogalmazhat meg, valamint jogszabályalkotási, illetve jogszabály-módosítási kezdeményezéssel élhet.

A nemzeti megelőző mechanizmus és a CPT célját, jogosítványait, eljárását, vizsgálataik módszertanát, valamint az általuk megtehető intézkedéseket összehasonlítva kísérteties a hasonlóság, a nemzeti megelőző mechanizmus eddig elvégzett vizsgálatairól készült jelentésekből egyértelműen kitűnik, hogy tudatosan törekszik a CPT módszereinek és tapasztalatainak átvételére. Jelentéseinek közzététele útján bátran él a nyilvánosság erejével, s így jelentős hatást gyakorol egyebek között a büntetés-végrehajtási szervezet működésére is.

Az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsáról

Végül álljon itt néhány gondolat az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának tanácsadó testületeként működő *Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsáról*, a CCPE-ről, illetőleg ennek a szervezetnek a büntetés-végrehajtással való kapcsolatáról. A 2005-ben létrehozott testülethez, amelynek munkájában magam is aktívan részt veszek, a magyar ügyészség mindennapi működése során is igen fontosnak bizonyuló dokumentumok fűződnek, amelyek európai standardokat fogalmaznak meg nemcsak a bűnügyi együttműködés, az ügyészség és a bíróság kapcsolata, vagy a gyermek- és fiatalkorúak védelme, hanem az ügyészeknek a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepe területén is.

A mai napig a CCPE plenáris ülése összesen tizenegy véleményt fogadott el, amelyek az ügyészi tevékenység valamennyi területére vonatkozóan tartalmazzák az Európa Tanács iránymutatásait, véleményét, illetve a tagállamokban kialakított legjobb gyakorlatot. Témánk szempontjából kiemelkedő a 6-os számú vélemény, amelyet 2011-ben fogadott el a CCPE. A miniszteri bizottság 2011-ben arra kérte a CCPE-t, hogy vizsgálja meg az ügyészi szervezetek és a büntetőügyi hatóságok kapcsolatát a miniszteri bizottság 2006/2-es, a büntetőügyi szabályokra vonatkozó ajánlásának tükrében.

Az Európa Tanács felmérése szerint a tagállamokra a büntetőügy viszonylatában három típusú ügyészi szervezeti rendszer jellemző. Az első típusba azok az ügyészi szervezetek tartoznak, amelyek teljes hatáskörrel vizsgálhatják mindazokat a helyeket, ahol fogvatartottakat őriznek. Ennek keretében joguk van feltárni azokat a jogsértéseket, amelyeket a fogvatartottakkal szemben követnek el, képet alkotni a fogvatartottak jogairól és kötelességeiről, legyenek azok elítéltek vagy elítélés előtti kényszerintézkedés hatálya alatt állók.

Az ilyen országokban az ügyészi szervek bizonyos kötelezéseket is előírhatnak a büntetőügyi hatóságoknak. Fontos jogkörük továbbá az itt működő ügyészi szerveknek a rendszeres helyszíni ellenőrzés és látogatás. Az Európa Tanács szerint munkája során a magyar ügyészségnek figyelembe kell vennie azt a célt, amit a vélemény tűzött ki a tagállamok részére.

A magyar szabályozást átnézve egyértelmű, hogy Magyarország az országoknak ebbe a csoportjába tartozik, az ügyészi szervezet rendkívül fontos szerepet játszik a büntetőviszonyok ellenőrzésében, a büntetőügyi hatóságok munkája törvényességének biztosításában, az elítéltek jogainak érvényesítésében. A CCPE fő célja, hogy meghatározza azokat az elveket, amelyeket az ügyészeknek kell követniük a szabadságuktól megfosztott személyek helyzetének ellenőrzésekor.

Így különösen fontos meghatározni az ellenőrzés egyes területeit, beleértve a fogva tartási körülményeket, biztosítva, hogy a jogszabályok és az emberi jogok a megfelelő mértékben érvényesüljenek; csakúgy, mint az a követelmény, hogy a fogvatartottak reintegrálása a társadalomba biztosítva legyen.

Az Európa Tanács szerint ahhoz, hogy az ügyészség teljesíteni tudja e téren a küldetését, fel kell hogy jogosítva legyen olyan ellenőrzési jogkörrel, amely megfelel az Emberi Jogok Európai Bírósága követelményeinek, illetve a hazai jognak, és hogy megfelelő lépéseket tudjon tenni akár a fogvatartott időleges szabadon bocsátására, amikor a fogva tartás nem jogszerű.

Fontos jogosultsága kell hogy legyen az ügyésznek az előzetes letartóztatás körülményeinek törvényességi vizsgálata azzal együtt, hogy azt a bíró rendeli el.

A CCPE megállapítása szerint az a tény, hogy az ügyészségnek hatásköre van a büntetés-végrehajtási intézetekben a törvényesség ellenőrzésére, előnyösebb, kedvezőbb és jótékonyabb megoldás, mint más típusú ellenőrzések. Az emberi jogoknak a szabadságelvonást végrehajtó helyszíneken történő védelme érdekében az ügyésznek széles körű fellépési lehetőségei és eszközei vannak a törvényt sértésekkel szemben. Tevékenységeiben az ügyész általában független más állami szervektől, ami széles mozgásteret enged számára határozatai tekintetében. Ezen kívül az ügyészség szerepének meghatározásában – az emberi jogok védelmében – figyelembe kell venni ennek az intézménynek a törvényesség ellenőrzése területén kialakított hagyományait és tapasztalatait.

Az emberi jogok felértékelődésének korában főként az ügyészség nem zárkozhat el sehol sem attól, hogy az emberi jogok védelmében, a törvényesség fenntartásában, erősítésében ezen a területen is részt vegyen. Nem lehet közbömbös azok emberi jogainak megsértése esetén, emberi jogaik biztosítása iránt, akiknek e jogait éppen a jogállam korlátozza jelentős mértékben, főként az ő jogállamot védő közreműködésével. Éppen ezért segíteni kell azoknak az országoknak, amelyek kifejezték készségüket az ügyészi hatáskör ezen emberi jog-védelmi kiterjesztése tekintetében.

Az Európa Tanács vonatkozó ajánlása nem nevez meg egyetlen ellenőrző szervet sem, nem az ellenőrzés kizárólagos formáját írja le, hanem azt hangsúlyozza, hogy a független ellenőrzéseknek jó minőségűeknek kell lenniük. Az ügyészségek kiemelt helyet töltenek be a többi ellenőrző szervhez képest, mert függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve – áll a CCPE 6. véleményében.

A CCPE arra törekszik, hogy irányelveket fogalmazzon meg az ügyészek számára a szabadságuktól megfosztott személyekre vonatkozó kötelezettségeik teljesítésével kapcsolatban, különösen az Európa Tanács ajánlásainak való meg-

felelés és a fogvatartottak jogainak védelme céljából, a számukra biztosított eszközök maradéktalan kihasználása érdekében.

A magyar ügyészség abban a kedvező helyzetben van, hogy minden olyan törvényes eszköz birtokosa, amelynek segítségével biztosítható, hogy hazánkban a büntetés-végrehajtás során az emberi jogok az Európa Tanács ajánlásainak és a CCPE irányelveinek megfelelően a legteljesebb mértékben érvényesüljenek. Én úgy gondolom, hogy nemcsak lehetőségeink vannak, de a magyar ügyészség megfelelően él is a számára nyújtott eszközökkel.

Ez annyit jelent, hogy megítélésem szerint Magyarország teljes mértékben eleget tesz a CCPE 6. véleményének, és a magyar ügyészség megfelel azoknak a követelményeknek, amelyeket a vélemény támaszt vele szemben.

Zárogondolatok

Végezetül pár gondolat azokról a filozófiai alapokról, amelyek a büntetés-végrehajtás rendszerének kialakításában és működtetésében is fontos szerepet játszanak. Mind a mai napig sok tudományos vitát folytatnak le a büntetőjog jellegéről, arról, hogy az mennyiben megtorló vagy mennyiben helyreállító jellegű. Úgy vélem, hogy e vita egészen a büntetés-végrehajtásig gyűrűzik, és hatása nem jelentéktelen. Személyes véleményem szerint továbbra is az igazságosság eszméjét kell a középpontba helyezni, és a büntetés-végrehajtás is csak akkor válthatja be a hozzá fűzött reményeket, ha megfelel az anyagi igazság követelményeinek.

John Rawls szerint egy intézmény akkor igazságos, ha az alapvető jogok és kötelességek kijelölésekor a személyek között nem tesznek önkényes megkülönböztetést, s ha szabályai helyesen mérlegelik a társadalmi élet előnyeire vonatkozó ellentétes igényeiket.¹ Rawlsnál tehát az egyenlőség van az igazságosság középpontjában.

Tartalmilag ettől eltér a konzervatív igazságossági teória, amely *Platónra* alapít. Platón szerint igazságos mindenkinek megadni, ami jár.²

Platón gondolatát tovább víve *Arisztotelész* fogalmazta meg az igazságelméletet, amelyet *Kelsen* a legfontosabb elméletnek nevezett.³ Arisztotelész szerint az

¹ J. Rawls: A jog uralma az igazságosság elméletében. In: Takács P. (szerk.): Joguralom és jogállam. ELTE, Budapest, 1995, 248. o.

² Platón: Az Állam. I. könyv. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988

³ H. Kelsen: Tiszta jogtan. Bibó Szakkollégium, Budapest, 1988

igazságosság lényege egyenlőség az egyenlőknek és egyenlőtlenség az egyenlőtleneknek.⁴

Úgy gondolom, hogy mindkét említett igazságossági elmélet jól érvényesíthető a büntetés-végrehajtás elméletében és gyakorlatában. Az egyenlőség feloldható, ha olyan egyenlőtlenséget teremtünk, amely végső soron az egész társadalmat érintő egyenlőséget (igazságosságot) segíti elő. Az érdem szerinti egyenlőtlenség pedig arra a mértékre korlátozandó, amely az igazságosságnak felel meg az adott társadalomban.

Ha ezeket az elveket érvényesítjük a magyar büntetés-végrehajtás elméletében és gyakorlatában, aligha térhetünk el a nemzetközileg megfogalmazott követelményektől és igényektől.

Irodalom

Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest, 1997

Kelsen, H.: *Tiszta jogtan*. Bibó Szakkollégium, Budapest, 1988

Platón: *Az Állam*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988

Rawls, J.: A jog uralma az igazságosság elméletében. In: **Takács P. (szerk.):** *Joguralom és jogállam*. ELTE, Budapest, 1995

⁴ Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest, 1997

BOLYKY ORSOLYA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR –
SOLT ÁGNES – SZABÓ JUDIT

Az életfogytig tartó szabadságvesztés jogalkalmazási gyakorlata

Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a feltételes szabadságra bocsátás jogalkalmazási gyakorlata című kutatást az OKRI 2016-ban az Igazságügyi Minisztérium felkérésére végezte. Jelen tanulmány e kutatás első részének eredményeit mutatja be. A vizsgálat során elemeztük az életfogytig, és ezen belül kiemelten a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének változásait, aktuális kérdéseit és gyakorlati problémáit. Bűnügyi iratvizsgálattal, 176 elkövető, cselekményeik és áldozataik adatainak rögzítését követően mélyrehatóan analizáltuk a büntetőjogi és a kriminológiai jellemzőket, valamint a bírói jogalkalmazási praxist. Bemutatjuk a bűncselekmények elkövetési módjait, motivációs hátterét, valamint a büntetéssel és a büntetés kiszabással kapcsolatos körülményeket is.

A kutatás indokai és célja

A kutatás célja annak feltárása volt, hogy egyrészt milyen bűncselekmények esetén szabnak ki a hazai bíróságok a büntetési hierarchia csúcsán álló életfogytig, illetve tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, másrészt pedig hogy milyen tényezők befolyásolják a büntetés kiszabást, különös tekintettel a súlyosító és enyhítő körülményekre.¹ E kérdések megválaszolására iratvizsgálat segítségével nyílt lehetőség.

A kutatás hátterét alapvetően az alábbi problémafelvetés határozta meg: Az alaptörvény II. és III. cikke deklarálja az emberi méltóság sérthetlenségét és minden ember emberi méltósághoz való jogát, valamint azt, hogy senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása miatt több magyar elítélt fordult a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) azzal, hogy a vele szemben kiszabott büntetés embertelen, megalázó.

Egyes alkotmánybírák és büntetőjoggal foglalkozó szakemberek véleménye szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében nem felel meg

¹ A kutatást az OKRI az Igazságügyi Minisztérium felkérésére végezte.

az EJEB által megfogalmazott követelményeknek a *büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény* (a továbbiakban: Bv. tv.) azon rendelkezése, amely szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében kötelező kegyelmi eljárást kell lefolytatni, ha az elítélt a szabadságvesztésből negyven évet kitöltött.² Az EJEB az első felülvizsgálat lehetőségének megteremtését huszonöt év elteltével tartja kívánatosnak.

Civil szervezetek álláspontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés is felvet emberi jogi aggályokat a társadalomba való visszailleszkedés nehézségei, illetőleg a hazai büntetés-végrehajtási helyzet (túlzsúfoltság) miatt.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása

Hazánkban a *Csemegi-kódex* ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, de az 1961. évi Btk. eredetileg mellőzte, majd az 1971. évi 28. tvr. ismét bevezette, és e büntetési nemet az 1978. évi Btk. is megtartotta. Büntetőjogrendszerünkben új helyzet állt elő a rendszerváltás után 1990-től, mivel a halálbüntetés megszüntetésével e büntetési nem vált a legsúlyosabb alkalmazható szankcióvá, így funkciója is szükségszerűen módosult. A büntetési hierarchia csúcsán így egyetlen, elsősorban a kiemelt társadalomra veszélyességű cselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetés maradt. (Korábban a halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés minden esetben vagylagos főbüntetési nemként szerepelt.)³

Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az ítélet meghozatalakor a bíróság meghatározza azt az időtartamot, amelynek letöltése előtt az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra. Az 1978. évi IV. törvény eredeti rendelkezése szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésből az elítéltet akkor lehetett feltételes szabadságra bocsátani, ha büntetéséből legalább húsz évet kitöltött. Az 1993. évi XVII. törvény azonban megteremtette annak a módját, hogy az eljáró bíróság az ítéletében kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, és ezzel új jogintézményt vezetett be a hazai jogrendszerbe, az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést (tész). Ennek alkalmazására eleinte csak szűk körben, ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében lett volna lehetőség, amire azonban a gyakorlatban nem került sor.

² Bv. tv. 46/A–46/B §

³ Blaskó B.: Magyar büntetőjog Általános Rész. Rejtjel Kiadó, Budapest–Debrecen, 2010, 420. o.

Az 1998. évi LXXVII. törvény jelentős mértékben módosította a Btk. életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátással összefüggő rendelkezéseit. A módosítás alapvetően arra irányult, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége szűkebb körű, korlátozottabb legyen.⁴ Ennek megfelelően a téz 1999-től már jóval tágabb keretek között, meghatározott bűncselekmények esetén akár első elkövetéskor is kiszabhatóvá vált. Hamarosan meg is született az első, 2000-ben jogerőre emelkedett ítélet: *Boi Gyulát* több emberen, különös kegyetlenséggel, részben 14. életévét be nem töltött személyek ellen elkövetett emberölés miatt ítélte el tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre a bíróság. A téz bevezetését övező vitákat követően *alaptörvényünk* alkotmányos szintre emelte azt, miszerint „*tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki*”⁵.

Az új Btk.⁶ 43. §-a alapján, ha a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, annak – években meghatározott – legkorábbi időpontját legalább huszonöt, legfeljebb negyven évben állapítja meg.⁷

Hatályos büntető törvénykönyvünk megtartotta a téz intézményét is: 42. § *Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.*

A Btk. az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását az elkövetők életkorára alapján is korlátozza, mivel életfogytiglan – és így természetesen téz is – csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte.⁸

A kötelező kegyelmi eljárás, az Emberi Jogok Európai Bírósága, a Kúria és az Alkotmánybíróság álláspontja

Az állam büntetőmonopóliumához tartozik az egyes bűncselekményekkel és bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható szankciók meghatározása, azonban ezen a területen is figyelembe kell venni az emberi jogi standardokat mint korlátozó

⁴ Uo. 427. o.

⁵ Alaptörvény IV. cikk (2) bek.

⁶ 2012. évi C. törvény (Btk.)

⁷ Btk. 43. §

⁸ Btk. 41. §

tényezőket. Korunkban is minden aggály ellenére „tartja magát” a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, és inkább gyarapszik, mint csökken azoknak az országoknak a száma, amelyekben létezik ez a szankció, ez azonban elsősorban az emberi jogi megközelítésre figyelemmel nem „háborítatlanul” történik.⁹

Magyar László egy rablóbanda tagjaként magányos és idős embereket támogatta meg, a bántalmazásokba hárman belehaltak. Emiatt, valamint rablásokért és más bűncselekményekért még 2005-ben tészre ítélték. Magyar beadványa nyomán az EJEB 2014 májusában megállapította, hogy ez az ítélet az embertelen, megalázó büntetés tilalmába ütközik, nem felel meg az Emberi jogok európai egyezményének, ezért jogsértő.¹⁰ Magyar László az alaptörvénybe is beemelt „tényleges” mellett kifogásolta büntetőügyének nyolc évig tartó tárgyalását és egyik bírójának elfogultságát is. Erőfeszítése nagyrészt sikerrel járt, mert az elhúzó eljárásért kétezer euró nem vagyoni kártérítést ítélték meg részére. A strasbourgi bírák szerint önmagában ugyanis nem az a jogsértő, ha valakit élete végéig börtönben tartanak, hanem az, ha a szabadulás elvi lehetőségét nem kapja meg. Utóbbi biztosításának módja, hogy a kiszabott büntetést törvényben meghatározott időközönként kötelezően felül kell vizsgálni.

Az EJEB jelzett döntésében kimondott egyezményesértésre válaszul a magyar jogalkotás bevezette a kötelező kegyelmi eljárás intézményét, amelyet minden tészre ítélt tekintetében alkalmazni kell, függetlenül attól, hogy az 1978. évi IV. törvény vagy a hatályos Btk. alapján ítélték-e el. A *kötelező kegyelmi eljárás* intézményének lényege tehát, hogy a szabadságvesztés-büntetéséből már negyven évet kitöltött tészeseknél – az elítélt hozzájárulása esetén – hivatalból kötelező kegyelmi eljárást indítani.¹¹

A kötelező kegyelmi eljárás kialakítását követően az EJEB ítéletére tekintettel a *Kúria* 2015. június 12-én Magyar László ügyében úgy foglalt állást, hogy a feltételes szabadságra bocsátásból kizárásra vonatkozó rendelkezést mellőzte, és megállapította, hogy a terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban negyven év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.¹² A *Kúria* 3/2015. számú büntető jogegységi határozatában megállapította, hogy „Az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő –

⁹ Lévay M.: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi jogok. In: Gellér B. – Csige Z. (szerk.): Békés Imre emlékkötet. Tullius Kiadó, Budapest, 2014, 140. o.

¹⁰ Magyar László kontra Magyarország-ügy. Emberi Jogok Európai Bírósága, 73593/10. sz. kérelem. http://alkjogszeminarium.hu/wp-content/uploads/2015/07/Magyar_vs_Magyarország.pdf

¹¹ 2013. évi CCXL. tv.; 46/A, 46/B §

¹² Kúria, Bfv.II.1812/2014.

bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésre a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírói döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adnak okot."

Mindeközben az Alkotmánybíróság egy előtte lévő – a Szegedi Ítéltábla által a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának megsemmisítésére irányuló – beadvány ügyében 2015 januárjában megszüntette az eljárást arra hivatkozva, hogy az indítvány benyújtásakor fennálló jogi helyzet lényegesen módosult, időközben bevezették a kötelező kegyelmi eljárást, így az alkotmánybírói eljárás folytatására okot adó körülmény már nem áll fenn.¹³

Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményében¹⁴ kifejtette, hogy a konkrét ügyben az indítvánnyal támadott jogszabályhelyeket – az 1978. évi IV. törvény és a 2012. évi C. törvény vonatkozó rendelkezéseit – a jogalkotó nem módosította, ezért a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésétől függetlenül a tész változatlanul része a hazai büntetőjogi szankciórendszernek.¹⁵

A tész szabályozása elleni következő lépésként két, tényleges életfogytiglanra ítélt magyar férfi¹⁶ fordult a strasbourgi bírósághoz azzal a panasszal, hogy büntetésük az EJEB korábbi elmarasztalásának hatására 2015-ben bevezetett új szabályok ellenére is embertelen bánásmódnak minősül, mivel a kegyelmi bizottság javaslatát a köztársasági elnök végső soron diszkrecionális jogkörében megváltoztathatja. Azt is sérelmezték, hogy csak negyven év letöltése után kérvényezhetik a feltételes szabadságra bocsátást, amely időtartam sérti az egyezmény 3. cikkét¹⁷, mivel ez olyan hosszú időtartam, amely nem jelent valódi reményt a szabadulásra.

A strasbourgi bíróság 2016. október 4-én hozott ítéletében elmarasztalta hazánkat, mert a magyar állam által hivatkozott köztársasági elnöki kegyelem jogintézménye „nem teszi lehetővé annak megismerését, hogy mikor és milyen feltételek mellett kerülhet az elítélt feltételes szabadságra”. A döntés értelmében az egyezménynek akkor felel meg az adott szabályozás, ha a büntetés megkezdésétől számított meghatározott idő múlva biztosított a felülvizsgálat lehetősége.

¹³ 3013/2015. (I. 27.) AB végzés (Czine Ágnes és Salamon László alkotmánybírók párhuzamos indokolásával, valamint Kiss László és Lévay Miklós alkotmánybírók különvéleményével).

¹⁴ Lévay Miklós különvéleményéhez csatlakozott Kiss László alkotmánybíró is.

¹⁵ Lévay Miklós véleményével Nagy Anita is „maradéktalanul egyetért”. Nagy Anita: Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015, 54. o.

¹⁶ T. P. kontra Magyarország, 37871/14. sz. ügy és A.T. kontra Magyarország, 73986/14. sz. ügy.

¹⁷ Vinter és társai kontra Egyesült Királyság, 66069/09., 130/10. és 3896/10. sz. ügyek

Az EJEB elsőfokú ítéletében figyelmeztetett arra, hogy a fogvatartottaknak előírt negyvenéves várakozási idő számottevően hosszabb időszaknak minősül, mint a hasonló ügyekben a felülvizsgálat szempontjából ajánlott maximális időkeret. Ezt a büntetés megkezdésétől számított huszonötödik évben határozták meg azzal, hogy pozitív döntés hiányában bizonyos időszakonként újra felül kell vizsgálni a fogva tartás indokoltságát.

A bíróság más aggályokat is megfogalmazott a kérdéses törvénnyel kapcsolatban. A kegyelmi bizottságnak objektív, előre meghatározott kritériumok alapján kell eljárnia a mérlegelés során, de ezek nem vonatkoznak a köztársasági elnökre, aki az utolsó szó minden egyes kegyelmi kérvény esetében. Az új törvények ráadásul nem rendelkeznek semmilyen időkorlátról, amelyen belül az államfőnek határoznia kell a kegyelmi ügyekben, illetve nem is köteles megindokolni döntését, még akkor sem, ha az eltér a kegyelmi bizottság véleményétől. Az EJEB kimondta, hogy *„önmagában a köztársasági elnöki kegyelem intézménye nem biztosítja de iure és de facto az ítélet csökkenthetőségét”*¹⁸.

Kétségtelenül kérdéses maradt, hogy a kötelező kegyelmi eljárás során előírt negyven év várakozási idő, valamint az az eljárási rend, amelyben bár részt vesz bírói testület, de a végső döntést mégsem az, hanem a köztársasági elnök hozza meg, minden szempontból megfelel-e a jogállami garanciáknak.

Az ítélet még nem végleges. Az egyezmény értelmében a felek három hónapon belül kérhetik az ügynek a bíróság nagykamarája elé terjesztését, ha az ügy az egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek értelmezését vagy alkalmazását érintő lényeges kérdést vagy egy egyébként általános jelentőségű lényeges kérdést vet fel.

Az EJEB döntését követően az *Igazságügyi Minisztérium közleményt*¹⁹ adott ki, ebben kifejtette, hogy szakmailag aggályosnak tartja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos ítéletet. Az Igazságügyi Minisztérium álláspontja szerint az EJEB által kifogásolt – a köztársasági elnök szabad mérlegelési lehetőségét biztosító – kegyelmezési eljárási rend korrekt és tisztességes és más EJEB részes tagállamban is hasonlóképpen alkalmazandó. A minisztérium arra is emlékeztetett, hogy a bíróság más esetben elfogadta a harminc évet, vagy akár az annál hosszabb időszakot követő felülvizsgálat lehetőségét.

¹⁸ Lásd részletesen <http://jogaszvilag.hu/rovatok/vilagjogasz/kinzas-tilalmanak-megsertese-ugyben-dontott-az-ejeb>

¹⁹ <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/hirek/aggalyos-a-tenyleges-életfogytig-tartó-szabadságvesztéssel-kapcsolatos-itelet>

A kutatás módszere

Kutatásunk 115 büntetőügy vizsgálatára irányult, amelyben a 2010 és 2014 közötti időszakban jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, vagy – időbeli korlát nélkül – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést szabott ki az illetékes bíróság.²⁰ Mivel a kutatás elsősorban a büntetékiszabással összefüggő tényezőkre fókuszált, és a bírósági ítéletek az egyes vádlottak felelőségéről és büntetéséről külön-külön rendelkeznek, az elemzés egységei nem az egyes bűncselekmények, hanem azok elkövetői voltak. Az általunk feldolgozott 115 büntetőügyben összesen 176 elkövető volt érintett, közülük 48-nak az esetében tézst, 92 esetében életfogytig tartó szabadságvesztést, és 36 esetében határozott tartamú szabadságvesztést szabott ki jogerősen a bíróság. Az empirikus elemzés alapjául szolgáló bűncselekmények kevés kivétellel²¹ az emberölés legalább egyszer, de jellemzően többszörösen minősülő esetei voltak.

Az aktafeldolgozás szempontrendszerét az ítéletek alapjául szolgáló bűncselekmények, illetve azok elkövetőinek és sértettjeinek alapvető jellemzői mellett a büntetékiszabással kapcsolatos különböző változók alkották. A strukturált kérdőív kérdései szerint az ügyiratokból kinyert adatokat kódutasiás szerint kódoltuk és Excel táblázatban rögzítettük. Az adatokat SPSS matematikai statisztikai programcsomag segítségével elemeztük.

Szót kell ejteni bizonyos módszertani nehézségekről is, amelyek azonban eredményeink hitelességét érdemben nem rontják. A kutatás célja az életfogytig és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésekkel kapcsolatos büntetékiszabási gyakorlat, illetve az ilyen büntetések kiszabása alapjául szolgáló bűncselekmények jellemzőinek vizsgálata volt. A két büntetési nemet egymás viszonylatában elemeztük, és ez alapján választottuk meg a kutatási kérdéseket. A kutatás célkitűzései azonban szükségszerűen feltételeznek egy másik viszonyítási alapot is, egy olyan kontrollcsoportot, amelynek tagjaival szemben hasonló bűncselekmények elkövetése miatt határozott tartamú szabadságvesztést, esetleg egyéb büntetést szabtak ki. Mivel arra az idő és a kapacitás korlátai miatt nem volt lehetőségünk, hogy egy hasonló elemszámú mintát hoz-

²⁰ Kutatásunk tehát valamennyi, jogerős tényleges életfogytig tartó büntetését töltő elítélt ügyének vizsgálatát felölelte.

²¹ Két elkövetővel szemben rablásért, három másik elkövetővel szemben pedig emberölés alapesetért szabtak ki életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. Két további elkövető szintén rablást követett el, amelyért határozott tartamú szabadságvesztés-büntetést kaptak. A mintában szereplő további 169 személy mindegyikének büntetőjogi felelősségét az emberölés legalább egyszer minősülő esetéért állapították meg.

zunk létre egyéb emberölési ügyekből, azt a megoldást választottuk, hogy az általunk vizsgált büntetőügyekben elkövetőként elmarasztalt, de „csak” határozott tartamú szabadságvesztésre ítélt elkövetőkből hozunk létre egy kontrollcsoportot. Úgy véljük, ez a megoldás lehetővé tette a vizsgált bűncselekmények, illetve büntetéskiszabási gyakorlat sajátosságainak minél teljesebb körű feltárását.

Empirikus kutatási eredmények

A továbbiakban részletesen ismertetjük *empirikus kutatásunk eredményeit*. Az adatbázisunkban szereplő bűncselekményekre, azok elkövetőire és sértettjeire, illetve a lefolytatott büntetőeljárásokra vonatkozó leíró statisztikai adatok ismertetésén túl részletesen elemezzük az egyes változók között vizsgált összefüggéseket, különös tekintettel a büntetéskiszabásra, illetve a kiszabott büntetések súlyát befolyásoló tényezőkre. Célunk az életfogytig, illetve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetések kiszabásának alapjául szolgáló tényállások, objektív és szubjektív körülmények minél komplexebb bemutatása.

Az elkövetőkre vonatkozó adatok

Demográfiai jellemzők

A teljes mintát (N = 176) alapul véve, az elkövetők átlagéletkora 31 év; 30,7 százalékuk 24 évesnél fiatalabb, 50,6 százalékuk 25 és 40 év közötti volt, míg 18,8 százalékuk már betöltötte a negyvenedik életévét. Az elkövetők mindössze 3,4 százaléka nő (N = 7), emiatt nem nyílt lehetőség következtetések levonására a nem és más változók összefüggései tekintetében. Az elkövetők 96 százaléka magyar állampolgár, négy külföldi, illetve egy kettős állampolgárságú. Ha az életfogytig és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték almintáját vizsgáljuk (N = 140), közöttük a férfiak aránya 97,1, míg a nőké 2,9 százalék (4 fő) volt. A korosztályi megoszlást tekintve a 24 éves kor alatti²² csoportba az elkövetők 19,2, a 25–40 éves korosztályba az elkövetők 52,9, míg a negyvenévesnél idősebbek 27,9 százaléka tartozott. A mintában az életkor sem az iskolai végzettséggel, sem a foglalkoztatottsággal, sem a főbüntetés típusával nem állt szignifikáns kapcsolatban, sem egyéb releváns változókkal nem mutatott összefüggést.

²² A Btk. 41. § (1) bekezdése értelmében életfogytig tartó szabadságvesztés csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte. Ennek alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték között húsz év alatti elkövetők nincsenek.

A teljes mintában az elkövetők közel 11 százaléka nem végezte el az általános iskolát és további 45 százalékuknak mindössze nyolcosztályos iskolai végzettsége volt. Szakmunkásképző, ipari vagy szakiskolát 25 százalékuk végzett, 11 százalék érettségizett, és csupán 11 főnek (6 százalék) volt főiskolai vagy egyetemi diplomája. Utóbbi adat kapcsán fontos kiemelni, hogy a 11 felsőfokú végzettségű elkövetőből 10 az életfogytig vagy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt elkövetők közül került ki.

A teljes mintában alig több mint 25 százalék volt azok aránya, akiknek a bűncselekmény elkövetése idején állandó munkahelyük volt, vagy vállalkozóként tevékenykedtek, további 31 százalék alkalmi munkából tartotta fenn magát, 9-en pedig közmunkásként dolgoztak. Közel 31 százalék volt a munkanélküliek aránya²³, míg a tanulók és a nyugdíjasok mindössze a minta 6 százalékát tették ki. A valamilyen rendszeres munkát végzők túlnyomó része (73 százalék) fizikai munkakörben, beosztottként dolgozott a bűncselekmény elkövetése idején, és közel 16 százalékuk szellemi foglalkozású beosztottként tevékenykedett. Mindössze öten voltak egyéni vállalkozók, és további három személy szellemi foglalkozású vezető.

A rendelkezésre álló adatok szerint a teljes elkövetői minta (N = 176) kb. 42 százalékának nem volt párkapcsolata a bűncselekmény elkövetése idején, 46 százalékuk együtt élt partnerével, míg közel 11 százalékuk partnerétől külön háztartásban élt. Harmincan (17 százalék) egyedül laktak, tízen, illetve tizenöten távolabbi rokonokkal vagy barátokkal, ismerősökkel, a többség azonban szülei-vel, testvéreivel, illetve partnerével és/vagy gyermekeivel élt az elkövetés idején.

Az elkövetők megközelítőleg 52 százalékának nem volt gyermeke, míg 20 százalékuknak egy, 11 százalékuknak kettő, 8,5 százalékuknak három, és 11-nek háromnál több gyermeke volt.

A bűnelkövetői előélettel kapcsolatos adatok

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték – beleértve a tészre ítélteteket is – 69,3 százaléka büntetett előéletű. Ami azonban inkább magyarázatot igényel, az a büntetlen előéletűek viszonylag magas aránya (30,7 százalék). Nyilvánvaló, hogy esetükben kizárólag a kutatás tárgyául szolgáló bűncselekmény(ek) súlya vezetett a legsúlyosabb büntetés kiszabásához, ami leginkább azzal a ténnyel magyarázható, hogy a büntetlen előéletűek almintájában jóval magasabb volt a háromszorosan vagy többszörösen minősülő emberölések

²³ Ideértve a háztartásbelit is.

aránya (64,3 százalék), mint a bűnismétlők csoportjában²⁴ (41,4 százalék). A minősítő körülmények kiemelkedő száma mellett bizonyos minősítő körülmények megléte is indokolhatta a súlyos büntetést. Ilyen az előre kiterveltség, amelyet a büntetlenek 65,6, míg a bűnismétlőknek csupán 31,3 százalékánál állapítottak meg, és a több ember sérelmére történő elkövetés, amely a büntetlen előéletűek 32,8, míg a bűnismétlőknek csupán 18,3 százalékánál szerepelt minősítő körülményként. Érdekes adat, hogy tézst ugyanolyan arányban kaptak a büntetlen előéletűek és a bűnismétlők (26,2 és 27,8 százalék). A feltételes szabadulás lehetőségével járó életfogytig tartó szabadságvesztésre a büntetlenek 44,3, míg a bűnismétlők 56,5 százalékát ítélték. Határozott tartamú szabadságvesztés-büntetést az általunk elemzett ügyekben a büntetlen előéletű elkövetők 29,5, míg a bűnismétlők csupán 15,7 százalékával szemben szabtak ki a bíróságok, ami arra utal, hogy bizonyos más körülmények – például a bűnsegédként történő elkövetés – fennállása esetén a büntetlen előélet mégis fontos enyhítő szempont lehet a büntetés kiszabás során.

Az általunk vizsgált teljes mintában a büntetőjogi értelemben vett visszaesők aránya 34,7 százalék volt (61 fő). Esetükben a büntetés kiszabás során – illetve a különös visszaesők esetében az emberölés minősítő körülményeként – hivatalból figyelembe kellett venni a visszaesői minőséget, amely akár a jogszabályi kötelezettség alapján is életfogytig tartó szabadságvesztéshez vezethetett. A visszaesők között a legtöbben erőszakos többszörös visszaesők voltak (13,6 százalék). Az életfogytig tartó szabadságvesztésre vagy tézstre ítélték között ez az arány 17,1 százalék volt. Ugyanebben a körben a többszörös visszaesők is viszonylag nagy arányt képviseltek (11,4 százalék), valamint a kriminológiai értelemben erőszakos bűnismétlőnek tekinthető elkövetők aránya 20 százalék volt.

Az iskolázottság és a büntetett előélet közötti kapcsolat a mintán belül is kimutatható. A legfeljebb 8 osztályt végzettek 40, a szakmunkás végzettségűek 43, míg a legalább érettségizettek 67 százaléka büntetlen előéletű.

A bűnelkövetői előélet kapcsán a korábban elkövetett erőszakos bűncselekményeket is regisztráltuk. A legnagyobb arányban a testi sértés (49 fő), a rablás (28 fő) és a garázdaság (28 fő) fordult elő, míg emberölést korábban mindössze 10 személykövetett el. Az egyéb erőszakos bűncselekmények közül említésre méltó az erőszakos szexuális deliktumok előfordulási aránya (15 fő).

²⁴ A bűnismétlők körébe tartoztak a kriminológiai értelemben vett bűnismétlők, tehát azok, akiket már jogerősen elítéltek bármely bűncselekmény elkövetése miatt, valamint a büntetőjogi értelemben vett visszaesők, különös és többszörös visszaesők, és az erőszakos többszörös visszaesők.

A korábbi bűncselekmények – beleértve a nem erőszakosakat is – miatti elítélések száma elkövetőnként egy és huszonhárom között alakult. Az elkövetői minta 14,2 százaléka csupán egy alkalommal, 9,1 százaléka két, 7,4 százaléka pedig három alkalommal állt bíróság előtt. Az általunk vizsgált ügyek elkövetőinek 30,1 százaléka négy–tíz alkalommal volt elítélve. A mintában szereplő terhelték 34,7 százaléka kifejezetten bűnöző életmódot folytatott a kutatás tárgyául szolgáló bűncselekmények elkövetése előtt. Utóbbi arány az életfogytig tartó szabadságvesztésre vagy tészre ítélték almintájában 40,7 százalék volt.

Az elkövetők mentális állapotára, beszámíthatóságára vonatkozó adatok

Mivel az általunk vizsgált minta nagy részével szemben a legsúlyosabb büntetést szabta ki a bíróság, talán nem meglepő adat, hogy az elkövetők csupán 1,7 százaléka, azaz mindössze három személy esetében állapították meg a *beszámítási képesség* enyhe fokban korlátozott voltát. A többi elkövető teljes mértékben beszámíthatónak bizonyult az elmeorvos szakértői vélemények alapján, vagyis a mentális állapot és a büntetés között nem találtunk kapcsolatot.

A beszámítási képességre vonatkozó döntésen felül azt is vizsgáltuk – ha rendelkezésre állt erre vonatkozó adat –, hogy az elkövetők szenvednek, illetve a bűncselekmény elkövetése idején szenvedtek-e bármilyen mentális zavarban. Adataink alapján az elkövetők fele (49,7 százalék) nem szenvedett semmilyen pszichiátriai megbetegedésben, beleértve a beszámítási képességet általában egyébként sem érintő személyiségzavart. A magasabb iskolai végzettségűeknél kevésbé volt jellemző valamilyen mentális zavar megállapítása.

A mintánkban szereplő elkövetők 39,5 százaléka esetében diagnosztizáltak az igazságügyi elmeorvos szakértők a kóros szintet el nem érő, így a beszámítási képességet nem befolyásoló személyiségzavart. A leggyakrabban pszichopátiás vagy disszociális, illetve kriminális személyiségzavart állapították meg, és/vagy diszharmonikusként, megfelelő tartás nélkülüként, sodorhatóként jellemezték a terhelt személyiségét.

A szakértői véleményekben gyakran előforduló kifejezések az erkölcsi és jellembeli gyengeség, az éretlenség, erőszakra való hajlam, az érzelmi-indulati labilitás, az alacsony feszültség- és kudarctűrő képesség, az alkalmazkodási zavar, az affektív szegénység stb.

Gyengeelméjűnek az elkövetők 2,8 százaléka bizonyult, azonban ez sem adott elegendő alapot határozott tartamú szabadságvesztés kiszabásához. Érdekes, hogy két elkövető esetében elmebetegséget állapítottak meg a szakértők,

ez azonban nem alapozta meg a terhelt felmentését vagy büntetése korlátlan enyhítését, de az elmondható, hogy őket határozott időtartamú szabadságvesztésre ítélték. Az enyhe fokban korlátozott beszámítási képességű elkövetők (3 fő) gyengeelméjűségben vagy a beszámítási képességet érintő személyiségzavarban szenvedtek. A bíróság a szellemi leépülést általában – és néhány esetben a személyiségzavart – a büntetéskiszabás során enyhítő körülményként vette figyelembe.

Az elmeállapot vonatkozásában azt a kérdést is vizsgáltuk, hogy volt-e az elkövetőnek a bűncselekményt megelőzően valamilyen ismert mentális betegsége, illetve kezelték-e valaha pszichiátriai osztályon. A minta 11 százaléka esetében erre a kérdésre nem kaptunk választ a rendelkezésre álló ügyiratokból.

Az elkövetők 15,9 százalékánál derült ki, hogy korábban (is) diagnosztizáltak náluk valamilyen mentális zavart, és többen közülük rendszeres gyógyszeres kezelésben is részesültek.²⁵ A mentális betegségben szenvedő elkövetőknek mindössze 21,4 százaléka nem állt valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt a bűncselekmény elkövetése idején, míg ugyanez az arány a mentálisan egészségesek csoportján belül 60,6 százalék. Ennek háttere igen összetett, és túlmutat e tanulmány keretein.

Bár az önhibából eredő ittas állapot önmagában véve súlyosító körülmény, az abortív patológiás részegség vagy az alkohol-, illetve drogdependencia megállapítása kizárhatja vagy korlátozhatja a beszámítási képességet, ezért a szakértői vélemények az alkohol- és drogfogyasztási szokásokra és a cselekményt megelőző órákban esetlegesen elfogyasztott pszichotróp szerek mibenlétére és mennyiségére is kitérnek. Ennek alapján a szakértők az elkövetői minta 10,8 százaléka esetében állapítottak meg alkoholfüggőséget és 3,4 százalék esetében drogfüggőséget a cselekmény elkövetésének időpontjában.

A bűncselekményre vonatkozó adatok

A mintában szereplő bűncselekmények minősítése

Az általunk feldolgozott büntetőügyekben az emberölések jogerősen megállapított minősítő körülményeinek előfordulását tekintve a következő számokat kaptuk (1. számú táblázat).

²⁵ Arra vonatkozó adatunk nincs, hogy ezek az elkövetők a cselekmény idején az előírtaknak megfelelően szedték-e a gyógyszereiket.

1. számú táblázat

A minősítő körülmények előfordulása az általunk vizsgált elkövetők arányában (beleértve a határozott tartamú szabadságvesztésre ítélteteket is)

Emberölés minősítése vagy egyéb bűncselekmény	Előfordulások száma	Elkövetőkhöz viszonyított aránya N = 176 (100%)
Alapeset	3	1,7
Előre kiterveltség	80	45,5
Nyerességvágó	74	42,0
Aljas indok/cél	55	31,3
Különös kegyetlenség	103	58,5
Hivatalos személy sérelmére	0	0
Több ember életét veszélyeztetve	2	1,1
Különös visszaesőként elkövetés	6	3,4
14. életévét be nem töltött személy sérelmére	22	12,5
Védekezésre képtelen személy sérelmére	10	5,7
Idős koránál fogva korlátozottan védekezésre képes személy sérelmére	1	0,6
Több ember sérelmére	81	46,0
Egyéb	6	3,4

Látszik, hogy mintánkban a leggyakoribb minősítő körülmény a különös kegyetlenség, amely az elkövetők 58,5 százaléka vonatkozásában megállapítást nyert. Az elkövetők 46 százalékánál fordult elő a több ember sérelmére történő elkövetés, és 45,5 százalékuknál az előre kiterveltség. Mögöttük nem sokkal marad el a nyerességvágó, amely az elkövetők 42 százalékánál volt minősítő körülmény.

Mintánkban az ugyanahhoz az elkövetőhöz kapcsolható minősítő körülmények száma egy és hat között alakult. Legtöbbször kétszeresen vagy háromszorosan minősültek a cselekmények (26, illetve 28 százalék), azonban feltűnően gyakran fordult elő a négyszeres minősítés is (15,3 százalék). Összehasonlításképpen, a 2011 és 2015 közötti évekre vonatkozó hazai statisztikai adatok szerint a kétszeresen minősülő emberölések az összes emberölés 3,3–14, a háromszorosan minősülők 0,4–8,9, a négyszeresen minősülők pedig mindössze 0,4–1,6 százalékát teszik ki. Az egy minősítő körülményt számláló esetekben a büntetett előélet vagy a halmozatban álló egyéb bűncselekmények indokolták a súlyos büntetés kiszabását.

A bűncselekmények stádiuma

Az elkövetők 76,7 százaléka befejezett emberölést valósított meg. A több ember sérelmére elkövetett emberölések esetén előfordult, hogy egyes sértettek meghaltak, míg mások életben maradtak. Minderre tekintettel elmondható, hogy az elkövetők közel 92 százaléka halálos eredménnyel végződő emberölést követett

el, míg a teljes mintában tisztán kísérletért 13 személyt ítéltek el. Utóbbi szám az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletek körében 10 volt.

Az elkövetés helye

Az általunk vizsgált mintában a legtöbb ügy Hajdú-Bihar megyéből (12), a fővárosból (11), Bács-Kiskun (11) és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből érkezett. A legtöbb életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt elkövető Pest (21 fő), Bács-Kiskun (20) és Hajdú-Bihar megyében (17) követte el a bűncselekményeit. Több ügyben is előfordult a sorozatos, több helyszínen vagy több megyében történő elkövetés is (16 fő).²⁶ Ami az elkövetés helyéül szolgáló település jellegét illeti, a legtöbb bűncselekményt községekben vagy falvakban (46 ügy), illetve nem megyei jogú városokban (34) követték el, míg a fővárosra 14, és a megyeszékhelyekre 15 ügy jutott.

Az elkövetői alakzat, az elkövetők száma és egymáshoz való viszonya

A mintánkban szereplő bűnelkövetők fele (49,4 százalék) önálló tettese volt az emberölési cselekménynek. Gyakran fordult elő a társtettség is (37,5 százalék), azonban ez inkább a fiatalabb korosztály körében volt jellemző. E szerint a mintában előforduló fiatalok (14–17 évesek) valamennyien, míg a fiatal felnőttek (18–24 évesek) 67,4 százaléka társas elkövetésben vett részt. A részesi alakzatok közül a bűnsegédvel találkozhattunk többször (9,1 százalék), illetve akadtak olyan elkövetők is a mintában (2 fő), akik több emberölést követtek el különböző elkövetői alakzatokban.

Az egy ügyben szereplő elkövetők legmagasabb száma 16 volt.

A társas elkövetés vonatkozásában vizsgáltuk, hogy az elkövetők milyen kapcsolatban álltak egymással. A társas elkövetők (105 fő = 100 százalék) felénél a baráti viszony alapozta meg a közös elkövetést (49,5 százalék). Gyakori volt még, hogy lazább ismerősi kapcsolat állt fenn közöttük (36,2 százalék), illetve a rokoni kapcsolatokon belül a testvéri minőség fordult elő legtöbbször (22,9 százalék). A szülő-gyermek párosban történő elkövetés aránya 15,2 százalék volt, míg a tettesek 19 százaléka egyéb hozzátartozójával valósította meg a bűn-

²⁶ A megyék sorrendje a következő volt (csökkenő sorrend): Pest (21 fő), Bács-Kiskun (20), Hajdú-Bihar (17), Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén (13), Budapest (12), Békés (11), Jász-Nagykun-Szolnok (8), Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Győr-Moson-Sopron (6), Somogy és Csongrád (5), Tolna és Fejér (4), Nógrád és Veszprém (3), Heves (2), Vas és Zala megye (1). A hiányzó elkövetők több megyében is elkövettek bűncselekményt, ők a felsorolásban nem szerepelnek.

cselekményt. Párkapcsolatban állók viszonylag kevesen követték el együtt az életfogytig tartó szabadságvesztést megalapozó bűncselekményt (8,9 százalék).

A sértettekre vonatkozó és a sértettek vonatkozásában kapott eredmények

A sértettek demográfiai adatai

A kutatásban feldolgozott büntetőügyekben összesen 255 sértett volt érintett, közülük 174-en meghaltak a bűncselekmény következtében, míg 81-en életben maradtak. A továbbiakban ismertetett adatok 207 sértetre vonatkoznak.²⁷ E 207 személy 47 százaléka férfi (N = 98) és 53 százaléka (N = 109) nő volt. A legfiatalabb sértett fél-, a legidősebb 93 éves volt a cselekmény elkövetése idején. Tizenheten (8,5 százalék) a 0 és 14 év közötti korosztályba tartoztak, 114-en (56,7 százalék) 15 és 60 év közöttiek voltak, és 70 sértett (34 százalék) volt 60 évesnél idősebb a bűncselekmény időpontjában.²⁸

A sértettek száma és a több emberen elkövetett emberölések jellege

Az elkövetői minta fele egyetlen ember életének kioltásáért felelt. Gyakori volt a két (elkövetők 23,3 százaléka), valamint a három-négy sértett (elkövetők 17,1 százaléka) sérelmére történő elkövetés is. Az elkövetők 8,5 százaléka négyenél több sértett sérelmére valósított meg bűncselekményt. A sok sértett sérelmére megvalósuló cselekményeket – amelyek többségében nem emberölések voltak – sorozatban, általában társtettesként követték el.

A főbüntetés típusa és a sértettek száma között nem meglepő módon szintén szignifikáns kapcsolatot találunk. Ha az elhalálozott sértettek száma egy, akkor a tész esélye 18 százalék, kettő sértett esetén, 38, míg három sértett esetén már 75 százalék a tész-ítéletek aránya. Ha a sértettek között van gyermekkorú személy, akkor az elkövetők 50 százalékát tészre ítélték, 27 százalékuk életfogytig tartó szabadságvesztést, 23 százalékuk pedig határozott tartamú szabadságvesztést kapott.

²⁷ A hatnál több sértettet érintő ügyekben – amely az ügyek elhanyagolható részét jelenti – csak az első hat sértett adatait rögzítettük. Azokban az esetekben, amelyekben hatnál több sértett szerepelt, tipikusan a „több ember életét veszélyeztetve” történő elkövetés valósult meg. Utóbbi ügyekből kizárólag azok a sértettek kerültek a mintába, akikre a cselekmény közvetlenül irányult. Tipikusan ilyen bűncselekmények például a gyújtogatás, vagy bizonyos esetekben a robbantás.

²⁸ A hiányzó hat személy esetén a sértett életkora nem derült ki az ügyiratokból.

Kutatásunkban külön figyelmet szenteltünk az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását megalapozó, *több ember sérelmére elkövetett emberölések* jellegének. Az emberölés e minősített esetéért elítélt 82 elkövető (a teljes elkövetői minta 46,6 százaléka) 56,1 százaléka egy alkalommal oltotta ki több ember életét. Tipikusnak tekinthetők ebben a körben a családtagok „lemészárolásának” esetei, valamint a féltékenységből, a volt házastárs/élettárs és annak új partnere sérelmére megvalósított ölési cselekmények is (a több ember sérelmére elkövetett emberölések tettesének 34,8 százaléka). Szintén jellemző a nyereségvágyból történő elkövetés, ebbe a csoportba a több ember sérelmére elkövetők 32,6 százaléka sorolható.

Ámokfutás²⁹ mindössze egyetlen esetben fordult elő. A több ember életére törő elkövetők 26,8 százaléka két különböző alkalommal is megvalósította az emberölés tényállását, a leggyakoribb indítók náluk is a nyereségvágy volt (77,3 százalék). A mintában 15,9 százalék (13 fő) volt a kriminológiai értelemben vett sorozatgyilkos, aki három vagy több különböző időpontban követett el emberölést. Közéjük soroltuk a romagyilkosság-sorozat tetteseit (4 fő), akik esetében a vezérmotívum ideológiai természetű volt.

Az egy ügyhöz kapcsolódó sértettek legmagasabb száma – beleértve a más erőszakos bűncselekmények, így főként rablások sértettjeit is – 24 volt. Ebben az ügyben a két elkövető általában idős, egyedül élő embereket bántalmazott azok otthonában. Ennek következményeként két ember meghalt, és többen életveszélyes vagy súlyos sérülést szenvedtek. A két elkövetőt életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték azzal, hogy az egyik 35, a másik 40 év múlva bocsátható legkorábban feltételes szabadságra.³⁰

Egyetlen elkövető valósította meg sorozatban emberöléseit szexuális vágytól vezérelve. Az öt fiatal nő életét kioltó sorozatgyilkost cselekményeiért tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Szintén öt ember életének elvételéért felelt az a terhelt, aki nyereségvágyból egymás után három idős embert ölt meg, valamint további egy sértett életét egy alkalmi viszály során, egy másikét pedig konfliktusos viszonyuk miatt oltotta ki. Az általunk elemzett ügyek közül a legtöbb emberéletet a romagyilkosság-sorozat követelte, amelyben

²⁹ Ámokfutásnak tekintettük, amikor több helyszínen, folyamatosan, kiszámíthatatlanul végez emberekkel az elkövető.

³⁰ Megjegyezzük, hogy utóbbi elkövető volt az, aki a strasbourgi bírósághoz fordult arra hivatkozással, hogy a 40 év szabadságvesztés az EJEK kínzás és embertelen bánásmód tilalmáról szóló 3. cikkébe ütközik. (Magyar László kontra Magyarország-ügy, száma: 73593/10. 2014. május 20.)

az egyik elkövető nyolc sértett sérelmére valósította meg a bűncselekményt. Áldozatai közül csupán ketten maradtak életben.

A bűncselekmények motivációs háttere és a bűncselekmény helyszínén való tartózkodás oka

A bűncselekmények motivációs hátterét minden elkövetői-sértetti relációban kódoltuk. Motivumon nem a bűncselekmény jogi minősítését értjük, hanem egy kriminológiai szempontú kategóriát, a cselekmény motivációs hátterének meghatározó jellemzőjét. Egy elkövető-sértett pároshoz több lehetséges motívum is társulhatott, és ugyanazon sértetthez különböző elkövetők részéről is kapcsolódhatott eltérő motívum.

A részletesen elemzett 207 sértett 42 százaléka esetén szerepelt a motívumok között a nyereségvágy, amelyet minden olyan bűncselekmény, illetve elkövetői-sértetti viszony esetén kódoltunk, ahol valamilyen közvetlen vagy közvetett haszonszerzési cél (például tartozás elengedése) megállapítható volt.

A sértettek közel 21 százaléka esetében szerepelt motívumként a hosszú ideje fennálló konfliktusos viszony, míg 11 százalékuk esetében valamilyen szituatív konfliktus, illetve hosszabb előzmény nélküli alkalmi viszály volt megállapítható.

A sértettek 8,2 százaléka vonatkozóan kódoltunk – jellemzően a hosszan tartó konfliktus mellett – féltékenységet.

A leplezéses típusú, azaz más jogsértés, bűncselekmény palástolását, illetve a felelősségre vonás elkerülését célzó motívum a sértettek 7 százaléka esetében volt jelen, szexuális motívum 5 százalékuk esetében állt a háttérben, és mindössze a sértettek 3,4 százalékával szemben követtek el ideológiai indíttatású bűncselekményt. Egyéb motívum (például a másik elkövetővel való szolidaritás) megállapítására a sértettek 5,8 százaléka esetében került sor.

A főbüntetéssel szignifikáns kapcsolatot mutatott a szexuális és az ideológiai motívum. Azokban az esetekben, amikor a háttérben szexuális motivációt állapítottak meg, az elkövetők minden esetben téiszt kaptak, s azon esetek 60 százalékában szintén, amikor az elkövető bűncselekményének hátterében ideológiai ok húzódott. A szerelemféltés eseteiben nem jellemző a téisz kiszabása, és a nyereségvágyból elkövetett esetek tetteseinek is csak 25 százaléka kapott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést.

Az elkövetők fele (89 fő) kifejezetten az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény – tipikusan emberölés – elkövetése céljából tar-

tózkodott a helyszínen. Náluk a fő motívum³¹ a nyereségvágy volt, amely jellemzően előre kiterveltséggel párosult. Kisebb arányban (11,2 százalék) fordultak elő közöttük a konfliktusos viszonyból fakadó, de előre eltervezett emberölések is. Megjegyezzük, hogy az általunk az ítélet alapjául szolgáló bűncselekmény elkövetése céljából a helyszínen tartózkodók kategóriájába sorolt elkövetők aránya valamivel magasabb, mint ahány elkövető esetében a bíróság jogerősen megállapította az előre kiterveltséget. Ennek oka, hogy bár az elkövető fontolgatta a bűncselekmény elkövetését, mégsem álltak fenn az előre kiterveltség megállapításának büntetőjogi kritériumai.³²

A rendelkezésre álló információk szerint az elkövetők negyede nem azért volt a helyszínen, hogy valamilyen bűncselekményt valósítson meg, hanem tipikusan otthonában, esetleg közterületen tartózkodott. Idetartoztak azok az esetek, amelyekben a cselekményt a sértettel hosszú ideje fennálló konfliktus előzte meg. Ezekben az ügyekben tipikus motívumként a féltékenység és a partner elvesztésétől való félelem dominált.

Végül a terheltek 20,5 százaléka egyéb bűncselekmény – legtöbbször lopás – elkövetése céljából tartózkodott a bűncselekmény helyszínén. A tipikus forgatókönyv szerint a sértett megzavarta a tettest, illetve egyéb konfliktus alakult ki közöttük, amely körülmény végül a sértett bántalmazásához, majd ennek során halálához vezetett.

Az elkövetés módja

A bűncselekmények brutalitását támasztják alá az elkövetési módok elemzéséből adódó mutatók.

Az elkövetők többsége kitartó bántalmazással – ütéssel, rúgással – tört áldozata(i) életére, 56 százalékuk eszköz nélkül, 44 százalékuk pedig valamilyen eszköz használatával. Az efféle elkövetési módok kiemelkedő gyakorisága indokolja a különös kegyetlenség mint minősítő körülmény mintán belüli szintén kiugró előfordulási arányát.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték körében a kés használata 23,3 százalékban fordult elő. Mivel a legsúlyosabban büntetett cselekmények elkövetői között megtalálhatók a szervezett bűnözéshez kapcsolódó, alvilági bűnözők

³¹ Kérdőívünkben a motívumot az egyes sértettek vonatkozásában vizsgáltuk. A motívum és más változók összefüggéseinek elemzésénél az „első” sértettnél feltüntetett motívumot vettük figyelembe.

³² Lásd 3/2013. Büntető jogegységi határozat II. rész 1. alpont.

is, továbbá mert a különösen veszélyes eszközzel történő elkövetés jelentős súlyosító körülmény a büntetéskiszabás során, a lőfegyver használata is viszonylag gyakran fordult elő az általunk vizsgált bűnügyekben (19,3 százalék).

Kutatási mintánkban számos egyéb elkövetési mód is előfordult (így például az élve eltemetés, fojtás, gyújtogatás, mérgezés stb.).

Az elkövetők és a sértettek alkoholos/kábítószeres befolyásoltságára utaló adatok

Az erőszakos bűncselekmények, különösen az emberölések egyik gyakori jellemzője, hogy a bűnelkövető alkoholos állapotban – ritkábban kábítószertől vagy gyógyszerektől befolyásoltan – tör áldozatára. Mintánkban az elkövetők csaknem fele (48,3 százalék) fogyasztott valamilyen tudatmódosító szert, illetve annak hatása alatt állt a bűncselekmény elkövetésének időpontjában. Az elkövetők 29 százaléka ittas állapotban követte el az ölési cselekményt. Kábítószert vagy az alkohol és gyógyszer kombinációját a terheltek 4,5 százaléka fogyasztott az elkövetés előtt, gyógyszerabúzust önmagában 2,3 százalékban állapítottak meg. Az elkövetők 8,5 százalékánál az ügyiratokból nem derült ki, hogy állt-e valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt a cselekmény pillanatában.

A sértettek túlnyomó többsége (73,4 százalék) nem állt semmilyen pszichotróp szer hatása alatt a bűncselekmény elkövetésekor, de arányuk ennél magasabb is lehet, hiszen a minta 12,5 százaléka esetében nem volt elegendő információ ennek megállapításához. A minta 9,2 százaléka alkoholt, 4,3 százalékuk pedig más pszichotróp anyagot fogyasztott sértetté válása előtt, illetve alkohol és más szer együttes hatása alatt állt.

A sértett védekezése és az elkövetők esetleges sérülése

Sértetti közrehatást a bíróság mindössze 7 sértett (3,4 százalék) vonatkozásában állapított meg, ez egy kivétellel kis mértékű volt.

Az általunk elemzett ügyek adatai szerint a bűncselekmény elkövetésekor az elkövetőknek csak kis része (9,1 százalék) sérült meg, közülük is csupán kettőnek keletkezett súlyosabb sérülése. Mindez arra utal, hogy a sértettek vagy fizikai állapotuknál fogva, vagy a szituációból adódóan nem védekeztek az őket érő támadás ellen. Ezt a feltételezést támasztották alá kutatásunk adatai is, e szerint a sértettek több mint 60 százaléka nem védekezett az elkövetővel szemben, jellemzően azért, mert erre a támadás hirtelen, váratlan, illetve megsemmisítő volta miatt lehetősége sem volt. Kemény fizikai ellenállást az áldozatok mindössze 4,8 százaléka, gyenge fizikai ellenállást pedig 23,2 százalékuk

tanúsított. Ennek az alacsony megoszlásnak több oka is lehet. Amint azt említettük, mintánkban az áldozatok több mint fele nő, illetve a minta több mint 40 százaléka a 14 évesnél fiatalabb vagy a 60 évesnél idősebb korosztály tagjai közül került ki, míg az elkövetők 96,4 százaléka férfi. Ebből arra lehet következtetni, hogy az elkövető a vizsgált bűncselekmények nagy részénél eleve fizikai erőfölényben volt. Figyelembe kell venni továbbá a társas elkövetés viszonylag magas arányát az általunk vizsgált ügyekben³³, és azt a tényt, hogy az elkövetők túlnyomó többsége valamilyen eszközt is használt a bántalmazáshoz. Az áldozatok mindössze 2,9 százaléka tudott elmenekülni a bűncselekmény helyszínéről, további 7,2 százalék esetében pedig nem állt rendelkezésre adat a védekezésre vonatkozóan.

Az elkövető bűncselekmény utáni viselkedése

A kutatás során az elkövetőknek a bűncselekmény utáni magatartására vonatkozóan is gyűjtöttünk adatokat. A tettesek közel 80 százaléka a cselekmény elkövetése után távozott a helyszínről, ily módon igyekezett kivonni magát a felelősségre vonás alól. Csupán három elkövető hívott segítséget a sértettekhez, és heten adták fel magukat a hatóságnál.³⁴ A mintában szereplő elkövetők közül mindössze hatan (3,4 százalék) kíséreltek meg öngyilkosságot közvetlenül a bűncselekmény elkövetése után, további egy ember pedig a büntetés-végrehajtási intézetben hajtott végre sikeres öngyilkosságot.

A büntetőeljárással kapcsolatos adatok

A mintánkban szereplő ügyek többségében (96,6 százalék) az *ítélet másodfokon vált jogerőssé*. Három ügyben (1,7 százalék) első, két ügyben harmadfokon fejeződött be az eljárás. Hozzá kell tennünk, hogy a tésszel kapcsolatos strasbourg-i döntés után (Magyar László kontra Magyarország-ügy) a tészes ügyekben – hivatalból – perújítási eljárás kezdődött, ezek a mai napig folyamatban vannak.

A kutatás tárgyául szolgált az első és másodfokon született bírósági ítéleteknek a büntetés minősítése, illetve a kiszabott büntetőjogi szankció szempontjából történő összehasonlítása is. Eredményeinkből megállapítható, hogy

³³ A vizsgált ügyek közel 40 százalékában több elkövető valósította meg a bűncselekményt.

³⁴ Az OKRI a több ember sérelmére elkövetett emberölések tárgyában 2013-ban lefolytatott kutatása (Nagy L. T. – Bolyky O.: Több ember sérelmére elkövetett emberölések vizsgálata. Kutatási jelentés. Országos Kriminológiai Intézet, 2013, 13. o.) eredményei szerint az emberölések elkövetőinek többségét a helyszínen vagy annak közvetlen közelében, rövid időn belül elfogják.

az ítélezési gyakorlat többnyire egységes a különböző szintek döntései tekintetében. A másodfokra kerülő ügyek elkövetőinek 17 százalékánál változott a bűncselekmény minősítése, a többiek esetében a másodfokú bíróság helybenhagyta az elsőfokú határozatot. A minősítés változása általában nem más bűncselekmény megállapítását jelentette, hanem az emberölés minősítő körülményeinek módosulását, bár előbbire is volt példa az általunk elemzett ügyekben.

A bűncselekmény jogi minősítésén kívül a büntetés esetleges változását is vizsgáltuk az egyes bírósági szintek között. A büntetések tekintetében gyakrabban találkozhattunk változtatással (37,1 százalék), mint a minősítő körülmények esetén. Az elkövetők 17 százalékánál az elsőfokú ítélethez képest enyhébb, 21 százalékánál pedig súlyosabb büntetés mellett döntött a jogerős ítéletet kiszabó bíróság. Tizennégy elkövetőnél fordult elő például az, hogy az első fokon kiszabott tényleges életfogytiglani szabadságvesztést a másodfokú eljárásban enyhítették.

A változtatás indoka általában valamely minősítő körülmény elvetése vagy megállapítása volt, azonban előfordult az is, hogy a másodfokú bíróság a cselekmény változatlanul hagyása mellett is úgy gondolta, hogy a kiszabott büntetés túlzottan enyhe vagy súlyos. Ilyenkor általában – bár nem minden esetben – a súlyosító, illetve enyhítő körülmények kiegészítésével, korrigálásával támasztotta alá döntését.

Találkoztunk olyan ügyekkel is, amelyekben a másodfokú bíróság módosította a minősítő körülményeket, azonban a büntetésen nem változtatott.

A büntetéssel és a büntetéskiszabással kapcsolatos adatok

A jogerősen kiszabott büntetés tartama

A jogerősen kiszabott évek számát egyrészt objektív, másrészt szubjektív tényezők befolyásolták. Objektív körülménynek elsősorban az elkövetéskori életkor tekinthető, mivel fiatalokúval, illetve a huszadik életévét be nem töltött elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztés *ipso iure* nem szabható ki. Figyelembe kell venni azt is, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hosszának alsó határa is változott az elemzett időszakban. A büntetés kiszabását nagymértékben meghatározta a „három csapás” szabálya és a büntetett előélet is, valamint a büntetőeljárás hatálya vagy próbaidő alatti, illetve a feltételes szabadságra bocsátás időtartama alatti elkövetés. Az emberöléssel halmazatban álló bűncselekmények száma és jellege szintén befolyásolta a kiszabott büntetést.

Végül, de nem utolsósorban, jelentős szempont, hogy az általunk vizsgált minta a tézre ítélt elkövetők mindegyikét tartalmazza.

Minderre tekintettel a kiszabott évek számát kategorizálva a következő adatokat kaptuk (2. számú táblázat).

2. számú táblázat
A kiszabott szabadságvesztés-büntetések időtartamának gyakorisága és aránya a mintában

Kiszabott évek		
száma	gyakorisága	%
2–5	3	1,8
6–10	6	3,4
11–18	22	12,5
20	9	5,1
23–27	9	5,1
30–36	64	36,4
40–45	15	8,5
tész	48	27,3
Összesen	176	100

Láthatjuk, hogy a mintában a határozott tartamú szabadságvesztésre ítélték többsége is a maximális büntetést kapta³⁵, a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések aránya igen alacsony.

A büntetés tartamát, illetve a büntetéskiszabást befolyásoló objektív tényezők: elkövetői alakzat, minősítő körülmények és halmazati bűncselekmények

A tettesi alakzat jelentősen befolyásolja a kiszabott büntetés hosszát. A bűnseggel szemben általában lényegesen enyhébb büntetéseket szabtak ki a bíróságok: legtöbbször 10 és 15 év közötti szabadságvesztés-büntetést, átlagosan 12,7 évet kaptak.

A minősítő körülmények száma és a kiszabott büntetések átlagos hossza közötti kapcsolat vonatkozásában azt állapítottuk meg, hogy az egy- vagy kétszeresen minősülő emberölések elkövetőit átlagosan 29,5 évvel sújtották, a háromnegyszeresen minősülő emberölések elkövetői átlagosan 31,7 év múlva bocsáthatók leghamarabb feltételesen szabadságra, míg az ötszörösen minősülő ölési

³⁵ Tizenöt évnél hosszabb, de nem életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést nyilvánvalóan halmazati büntetesként szabtak ki a bíróságok.

cselekmények megvalósítói legkorábban átlagosan 36,3 év múlva szabadulhatnak feltételesen.³⁶

A jogerős ítéletben a minősítő körülmények tekintetében a következő összefüggéseket és együttjárásokat találtuk.

A minősítő körülmények számossága hatással bírt a főbüntetés súlyosságára: a több mint három minősítő körülmény esetén többségben volt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítélet, míg a három vagy annál kevesebb minősítést tartalmazó ítéletekben főbüntetésként a feltételes kedvezményrel szabadságra bocsátható életfogytig tartó büntetések voltak abszolút és relatív többségben. Külön megemlíthető azonban, hogy a 48 tészes ítéletből hatnál mindössze egy minősítő körülmény volt. A maximum két minősítő körülmény megállapítása esetén (N = 50) nincs megállapítható tendencia a főbüntetés típusára nézve.

Külön elemeztük azokat az eseteket, amelyekben a minősítő körülmények között a gyakran együtt járó előre kiterveltség és a nyereségvágy is szerepelt. Ezekben az esetekben a legjellemzőbb az életfogytig tartó büntetés (48-49 százalék), míg 28-30 százalékban az elkövetők tészre ítéltettek.

A minősítő körülmények tartalmát továbbvizsgálva azt találtuk, hogy a minősítő körülmények közül a védekezésre képtelen személy sérelmére elkövettség és a tész között mutatkozott a legerősebb összefüggés, ahol az ítéletek 70 százaléka tész volt. A második leggyakoribb együtt járást a tész és a 14. életévét be nem töltő sértettek ellen elkövetett emberölés mint minősítő körülmény esetén láttuk, ahol a tészesek aránya az összes ilyen minősítésű ítéletek fele. Más minősítő körülményeknél jellemzőbb volt az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása. Így például a több ember sérelmére elkövetett emberölés megállapításánál 44 százalék tész, 35 százalék életfogytig tartó büntetést kapott. Az aljas indok esetében a tészes ítéletek aránya 38 százalék, míg a feltételes kedvezményre jogosult életfogytig tartó büntetés nagyobb hányada (42 százalék) az ítéleteknek. A különös kegyetlenség megállapítása még kisebb arányban járt együtt tésszel, mindössze az ítéletek 26 százaléka kapta az adható legsúlyosabb büntetést, míg 57 százalék életfogytig tartó büntetésre ítéltett.

A súlyosító körülmények előfordulása

A leggyakrabban előforduló súlyosító körülmények a következők voltak: a bűncselekmény többszöri minősülése (116 eset), a hasonló erőszakos bűncselekmények

³⁶ A tészre ítélt elkövetők esetében az átlagszámításnál 40 évet számoltunk, tekintettel a hatályos szabályozás szerint kötelezően lefolytatandó kegyelmi eljárásra.

elszaporodottságára való utalás (85), illetve a büntetett előélet (84) és a halmazat (72). A súlyosító körülmények között tipikus együtt járások nincsenek, ez elsősorban az esetek egyediségével és így az automatizmus hiányával magyarázható.

A súlyosító körülmények kategorizálásával egy címke alá vontunk egyes súlyosító körülményeket, amelyek tartalmukat tekintve hasonló típusú jellemvonásokra utalnak. Így a következő címkéket hoztuk létre: „embertelenség”, „kiszolgáltatottság kihasználása”, „büntettség”, illetve a „családon belüli erőszak”-ra utaló megállapításokat. A büntetéstípus vonatkozásában tendencia figyelhető meg az „embertelenség” kategória mint súlyosító megállapítások esetén: a tézések 44, az életfogytig tartó büntetés 33, míg a határozott tartamú szabadságvesztés 25 százalékánál állapítottak meg ilyen típusú súlyosító körülményt. A büntettség vonatkozásában is szignifikáns a különbség az egyes főbüntetescsoportok között, ám itt nem figyelhető meg tendencia. A tézések 52, a sima életfogytig tartó büntetést kapók 66 százalékánál, a határozott tartamúak esetében pedig 33 százalékánál állapították meg e súlyosító körülményt. Ebből arra következtethetünk, hogy elsődlegesen nem a büntetett előélet vagy a visszaesés határozza meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, hanem az elkövetett bűncselekmény súlya, amely szinte érvényteleníti a büntettség súlyát az ítéletben.

A családon belüli erőszakra utaló súlyosító tényezők és a büntetési tételek közötti kapcsolat szintén szignifikáns, itt azonban a tézések és sima életfogytig tartó ítéletek esetén egyformán 17 százalékban állapították ezt meg, a határozott idejű büntetések kiszabásánál azonban nem volt ilyen.

A büntettség vonatkozásában a következő szignifikáns összefüggésekre bukkantunk: a bűnöző életvitelt folytatóknál, köztük a visszaesőknél az embertelenséget mint súlyosító kategóriát 50 százalékban találhatjuk meg. A bűnismétlők esetében ez az arány 24 százalék, míg a büntetlenek 33 százalékánál lelhető fel. Ugyanígy a kiszolgáltatottsággal való visszaélést a visszaesők 63, a bűnismétlők 45, a büntetlenek 39 százalékánál említik mint súlyosító körülményt.

Az elkövetők 61,9 százalékánál állapított meg a bíróság halmazatban más bűncselekményeket, amely körülmény szintén befolyásolta a kiszabott büntetés mértékét. A halmazatban álló bűncselekmények számát a halmazati cselekmények rendbelisége alapján állapítottuk meg (tehát annyi halmazati cselekményt számoltunk, ahány rendbeli bűncselekményben állapították meg a bűnösségét). A leggyakrabban két bűncselekmény valósult meg az emberölésen kívül (37,6 százalék), de gyakori volt az egy, illetve három további bűncselekmény elkövetése is (14,7). A halmazatot tartalmazó ügyekben (109 fő) az emberölés mellett leggyakrabban a rablást (30,3), a (súlyos) testi sértést (19,3),

valamint a személyi szabadság megsértését (20,2) és a magánlaksértést (22) valósították meg az elkövetők. A lőfegyverrel, lőszerral visszaélés büntette 18,3 százalékban állt halmazatban az ölési cselekménnyel, azokban az ügyekben, ahol a tettes ilyen eszközt használt az elkövetéshez. Kifosztást főként az ölés után később visszatérő és a sértett értékeit eltulajdonító elkövetővel szemben állapították meg (16,5 százalék). A halmazati bűnelkövetők 27,5 százaléka egyéb bűncselekményeket, például csalást, rongálást stb. követett el.³⁷

Érdekes, hogy a halmazat száma egyáltalán nem áll szignifikáns kapcsolatban magával a főbüntetéssel. Ennek hátterében a minősítő körülmények büntetékiszabás során játszott döntő szerepe állhat.

Az ítélet megváltoztatása az egyes bírósági szintek között

Azokban az esetekben, amelyekben az első fokon született ítélet és a jogerős ítélet között eltérés volt, vagyis a minősítést vagy a büntetést megváltoztatta a másodfokú bíróság, a következő tendenciák rajzolódtak ki.

Az elsőfokú ítéletek 38 százalékán változtatott a másodfokú bíróság. Az ítéletek 21 százaléka súlyosabb, 17 százaléka enyhébb lett. Elméletileg elmondható, hogy a büntetés mértékének változása a minősítő körülmények, vagy a súlyosító és enyhítő körülmények, valamint a halmazatban megállapított bűncselekmények számának változásával jár együtt, hiszen elsősorban ezek azok a változók, amelyek a büntetés mértékét nagyságrendileg meghatározzák.

A gyakorlatban az enyhítő és súlyosító körülmények számával, arányával, illetve ezek változásával nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a büntetés mértékére nézve, sőt a halmazatban megállapított bűncselekmények számával sem hozható direkt összefüggésbe a vizsgált változó. Mindez magyarázható azzal, hogy – amennyiben egyetlen összetevőt kell kiemelni – a minősítő körülmények döntő hatással vannak a kiszabott büntetés tartamára.

Amikor az ítélet változását vizsgáltuk, azt találtuk, hogy ha a minősítő körülményeken nem változtatott a bíróság, akkor a büntetés tartama 65 százalékban szintén nem változott. Azokban az esetekben, amikor a minősítés változott, a büntetés mértéke az esetek 38 százalékában súlyosabb lett, 21 százalékában enyhébb, 41 százalékban pedig változatlan maradt.

³⁷ Az „egyéb” halmazati cselekmények között előfordult például: csalás, kegyeletsértés, rongálás, bűnpártolás, emberölés előkészülete, zaklatás, erőszakos közöszülés, hivatalos személy elleni erőszak, állatkínzás, hamis vád stb.

A beismerés és a védelem jellege

A büntetőeljárás kimenetele szempontjából fontos tényező, hogy az elkövető hogyan viszonyul tettehez, tesz-e beismerő vallomást, illetve ha igen, az mire terjed ki. A mintánkba tartozó elkövetők 38,6 százaléka beismerte a terhére rótt bűncselekmény elkövetését, közülük 69,1 százalék tett teljes, a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomást. Az elkövetők nagy arányban (35,8 százalék) csupán részleges beismerő vallomást tettek, amelynek során tipikusan tagadták az emberölés elkövetését és más, enyhébb súlyú bűncselekményben ismerték el bűnösségüket. Az elemzett mintában mindössze egyetlen elkövető tagadta meg a vallomástételt. A következetesen tagadók aránya 18,2 százalék volt.

A beismerők harmadánál a bíróság kisebb súllyal értékelte a beismerést, míg 21,1 százalékuknál nagyobb súllyal esett latba a büntetéskiszabás során. Sokszor előfordult, hogy a bíróság felsorolta a beismerést az enyhítő körülmények között, azonban nem fűzte hozzá annak mértékét (16,3 százalék). A bűncselekmények brutalitását mutatja, hogy az elkövetők 29,3 százalékánál a beismerést a bíróság egyáltalán nem értékelte, illetve nem vette figyelembe a büntetéskiszabás során.

A beismerő vallomás enyhítő körülményként való figyelembevételének mértéke a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomások esetén közel teljes körű (96 százalék). Részleges beismerés esetén 54 százalékban ítélték enyhítő körülménynek, míg ha a nyomozás során tett beismerő vallomását az elkövető visszavonta a bírósági tárgyalás folyamán, csupán 27 százalékban vették tekintetbe. Utóbbi esetben tehát a bíróság azt értékeli, hogy a vallomás a nyomozás eredményességéhez hozzájárult-e, nem pedig az attitűdöt. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy az enyhítő körülmények száma a büntetés mértékére kevés hatást gyakorol.

Ha a kiszabott szabadságvesztések tartama és a beismerés összefüggését vizsgáljuk, ugyancsak azt az eredményt kapjuk, hogy a beismerés önmagában nem volt érdemi hatással a büntetés hosszára: a beismerőket átlagosan 29,3, míg a tagadókat átlagosan 32,6 évre ítélték, azaz a beismerők minimális különbséggel számíthattak kedvezőbb döntésre. Ha viszont a beismerés bíróság általi értékelésének a kiszabott büntetés hosszára gyakorolt hatását elemezzük, jelentős különbséget figyelhetünk meg: azokban az esetekben, amikor a beismerést mint enyhítő körülményt nagy súllyal vette figyelembe a bíróság, a büntetések átlagos hossza 24,6 év volt, míg ha csak kis súllyal esett latba vagy csak említették, de nem értékelték annak súlyát, akkora büntetések átlagos hossza már 31,4 év volt.

A büntetéskiszabást potenciálisan befolyásoló tényezők körében a védelem jellegének esetleges hatását is górcső alá vettük. Az általunk feldolgozott ügyek-

ben a terhelteket leggyakrabban kirendelt védő védte az eljárás során, csupán negyedüknek (23,9 százalék) volt meghatalmazott védője. Ez leginkább a terheltek rossz – jellemzően mélyen az átlagon aluli – anyagi helyzetére vezethető vissza (61,4 százalékuk átlag alatti életszínvonalon élt).

Úgy tűnik, e legsúlyosabb cselekmények esetében a beismerés valójában nem jelentett számottevő enyhítő körülményt. Amiben azonban különbség mutatkozott a két csoport között, az a bűnösség tagadásának aránya volt; a meghatalmazott védővel bírók 23,8, míg a kirendelt védőt maguk mögött tudóknak csupán 8,7 százaléka nem ismerte el a bűnösségét, vagyis csak ténybeli beismerő vallomást tett. Az elemzett ügyek nagy részében a beszerzett bizonyítékok alapján általában nem is lett volna értelme tagadni a cselekmény elkövetését, így csak a tudati oldalon lejátszódó folyamatokra hivatkozás lehetett az érdemi védekezés alapja, ez viszont egyértelműen a meghatalmazott védelemnél fordult elő gyakrabban. Ugyanakkor az eddigiek alapján az is látható, hogy a mintában szereplő rendkívül brutális, könyörtelen cselekmények ügyeiben a vádlott által választott védőknek sincsen nagyobb hatásuk az igazságszolgáltatás képviselőire, mint kirendelt kollégáiknak.

Szubjektív elemek az ítékezésben

A bűncselekmény elkövetésének objektív körülményei, a minősítő körülmények, illetve az esetleges halmazati bűncselekmények mellett számos egyéb körülmény értékelésére is sor kerül a bíróság jogalkalmazói tevékenysége folyamán, ezekben fontos szerepet kap a bírói mérlegelés. Bár a jogszabályi keretek adottak, az ítélezési folyamatban a bíró személyisége, értékrendje, illetve az általa elbírált ügy jellemzőinek interpretációja és az ahhoz való érzelmi viszonyulása is tükröződik.

A bíró esetleges érzelmi érintettségére utalhat az, hogy a cselekmény brutalitását, következményeit milyen mélységben és részletességgel elemzi az ítéletben. Az általunk vizsgált ügyek többségében a bíró az ítéletben kitér a cselekmény brutalitására, és külön hangsúlyozza annak kegyetlenségét, de ezt általában mértéktartón teszi (46 százalék). A szenvedélyes hangvételű, érzelmeiktől túlfűtött ítéletek aránya mindazonáltal 11,9 százalék volt, ez viszonylag magasnak tekinthető. Ennek hátterében az az egyébként jogos társadalmi és szakmai elvárás állhat, amely szerint a legsúlyosabb büntetés kiszabását alaposan indokolni kell. Számottevő arányt képviseltek a tényszerű, korrekten megfogalmazott, de hűvösebb hangvételű ítéletek, amelyek a bírói objektivitásra való törekvésre helyezték a hangsúlyt (41,5 százalék).

A brutalitás értékelésének kérdésével szorosan összefügg, hogy a cselekmény motívumát, a hozzá vezető utat milyen részletességgel elemzi az ítélet. Az elkövetők többségénél (59,7 százalék) a bíró alaposan elmélyed a motívum feltárásának leírásában és értékelésében, olykor akár szubjektív hangnemből téve ezt. Az általunk elemzett ügyek 48 százalékánál értékelte a bíróság a köznyugalom megzavarását a súlyosító körülmények körében. A mintánkba tartozó ügyek 16,5 százalékánál azonban az ítélező bíró nem elégszik meg ennyivel, hanem a saját felháborodásának is hangot adva, részletesen kitér a helyi és országos közvéleményre, illetve a cselekménynek az emberek biztonságérzetére gyakorolt hatására.

Abból tehát, hogy az ítélet szövegezésében mennyire részletesen és nyomatékosan volt kifejtve a bűncselekmény brutalitása, az elkövető személyiségének elvetemültsége, illetve a köznyugalom megzavarására alkalmas volta, továbbá hogy a fogalmazás mennyire drámai, következtetést vontunk le arra vonatkozóan, hogy a bírót mennyire érinti meg érzelmileg az általa mérlegelt ügy. Az általunk vizsgált esetekben megállapítható, hogy ha az ítélet erős érzelmi érintettségre utal, a tész esélye 80 százalékra növekszik.

A bírói mérlegelés körébe tartozik az is, hogy a bíró mennyiben támaszkodik az igazságügyi elmeorvos, illetve pszichológus szakértői véleményekben foglaltakra. Eredményeink szerint az elkövető személyiség szerkezetét, mentális állapotát értékelő elmeorvosi és pszichológus szakértői véleményben foglaltakat a bíróság túlnyomórészt csak a beszámítási képesség tekintetében vette figyelembe, más megállapításaira nem hivatkozott. Találkozhattunk ugyanakkor olyan ítéletekkel is, amelyek kimerítően foglalkoztak az elkövető személyiségével, a bűncselekményhez való viszonyával, a motívum és a személyiség szerkezet összefüggéseivel (27,8 százalék). Csupán 11 esetben fordult elő, hogy a bíróság egyáltalán nem tért ki a szakértői véleményben foglaltakra.

Rákérdeztünk arra is, hogy a büntetékiszabás során mennyiben mérlegelte a bíró a tényleges szabadulás esélyét. A válasz tekintetében egyrészt egy életkori határt szabtuk, így – ha külön nem tért ki a bíró e kérdés megválaszolására – amennyiben az elítélt a szabaduláskor legalább a 65. életévét betöltötte, úgy tekintettük, hogy a bíró nem vette figyelembe és nem mérlegelte, hogy az elkövető valaha is szabadulni fog. Az adatok alapján megállapítható, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés vagy tész kiszabása esetén a bíróság az elkövetők felénél (53,4 százalék) nem tért ki a szabadulás tényleges esélyének elemzésére. Ennek magyarázata vélhetően az elkövetett cselekmények tárgyi súlya, amely miatt a büntetés társadalomvédelmi célja fokozottan előtérbe kerül.

A bírák által megjelölt büntetési célra vonatkozó eredményeink alátámasztják feltételezésünket. Az ítéletek többségében a bírák a társadalom védelmét jelölték meg a fő büntetési célként (39,2 százalék).³⁸ Ez a büntetési cél – nem meglepő módon – a tészes ítéletek esetében fogalmazódik meg leggyakrabban (a tészes ítéletek 85 százaléka tartalmazza ezt), míg az életfogytig tartó szabadságvesztések 55, a határozott tartamú ítéletek 17 százalékánál jelent meg. Második helyen szerepelt, hogy a kiszabott büntetés a bűncselekménnyel arányban álló társadalmi válasz, azaz ezekben az ítéletekben a büntetőjog egyfajta megtorló funkciója került előtérbe (20 százalék). A tetтарыos joghátrány megjelenése szignifikáns különbséget mutat a büntetés mértéke szerint. A tészes ítéletek 39, az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték 16 százalékában, legnagyobb arányban, 44 százalékban pedig a határozott idejű büntetések ítéleteiben fordult elő.

Mások elrettentésének célja az ítéletek 14 százalékánál jelent meg, ez viszonylag alacsony arálynak tekinthető. Ennek háttérében állhat, hogy a jogalkalmazók kevésbé bíznak a minél súlyosabb büntetés visszatartó erejében. Csupán 11 esetben mérlegelte a bíróság az elkövető reszocializációjának szempontját (4,4 százalék). A büntetési cél megfogalmazásakor a jogszabályi szövegre történő „automatikus” hivatkozással 17,6 százalékban találkoztunk.

Érdekességképpen említjük meg azt az ítéletet, amelyben a bíró kimerítően taglalja az általa kiszabott büntetéssel elérni kívánt célokat: *„...a bíróság ezt a büntetést látta arányban állónak a cselekmény tárgyi súlyával, illetőleg a vádlott elvete-műlttségével. Miután a kiemelkedő tárgyi súlyú cselekményét rendkívül embertelenül végrehajtó vádlottnak a társadalomtól való tartós elszigetelése szükséges, vele szemben a legsúlyosabb büntetés szolgálhatja a Btk. 37. §-a szerinti büntetési célokat és csak ez a büntetés lehet arányban álló a vádlott egyéni bűnösségével és a cselekmény tárgyi súlyával, valamint kiemelkedő társadalomra veszélyességével.”*³⁹

Jogértelmezési kérdések és a bírói mérlegeléssel kapcsolatos észrevételek a kutatási eredmények tükrében

Kutatásunk során az empirikus eredményeink körében ismertetett számszerű adatok mellett, illetve részben azok alapján többé-kevésbé szubjektív benyomásaink is

³⁸ Mivel egy ítéletben több büntetési cél is megfogalmazódhat, az előfordult büntetési célokat összesítettük, ennek összege 250 volt. A büntetési célok előfordulásának gyakorisága ennek arányában értendő (N = 250, ez a 100 százalék).

³⁹ Gyulai Törvénysek, 14.B.410/2011/38., jogerős ítélet: Szegedi Ítélet tábla, Bf. II. 548/2012/7.

keletkeztek a tárgyalat büntetőügyekben tapasztalt büntetéskiszabási gyakorlatról. Ezeket az alábbiakban ismertetjük.

Jogértelmezési kérdések

Előre kiterveltség

Az általános statisztikai adatok szerint az előre kiterveltség az emberölések körülbelül hét-nyolc százalékánál fordul elő, míg az elemzett mintánkban ennél jóval magasabb arányt (39 százalék) képviselt ez a minősítő körülmény. Ebből az adatból óvatosan arra lehet következtetni, hogy a jogalkalmazói gyakorlat az előre kiterveltségnek kiemelt jelentőséget tulajdonít az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása során.

Az ügyek áttekintése során észrevételeztük, hogy az előre kiterveltség megállapíthatósága tekintetében bizonytalanság mutatkozik a bírói gyakorlatban, és ez néhány esetben következtetlenséghez vezet. A 3/2013. BJE II. részének 1. alpontja szerint előre kiterveltség esetén az elkövető az ölési cselekmény véghezvitelének helyét, idejét és módját átgondolja, a végrehajtást akadályozó vagy segítő tényezőket felméri és a lényeges előkészületi, elkövetési és az elkövetés utáni mozzanatokot figyelembe veszi. Az ítékezésben a fő gondot az eltervezés időtartamának megítélése jelenti. A vonatkozó jogegységi határozat a „*viszonylag* hosszabb időn át történő” fontolgatást jelöli meg, valamint ki mondja, hogy „*Általában nem lehet szó előre kitervelt elkövetésről, ha az elhatározást rövid időn belül követi a véghezvitel megkezdése*”, azonban mindez nem jelent biztos támpontot a bírák számára.

Különös kegyetlenség

Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását – egyebek között – a különösen kegyetlenül elkövetett emberölési cselekmények alapozták meg. Az elemzett ügyekben rendkívül brutális, gátlástalan elkövetési módokkal találkozhattunk, ami önmagában is elvetemültségre, hidegvérűségre utalhat. Azonban tudnunk kell, hogy az emberölés alapvetően indulati cselekmény, és sokszor fordult elő, hogy a sértett eszköz nélküli bántalmazása (agyonverése) – amely elkövetési mód jellegéből adódóan a sértett hosszan tartó szenvedésével jár – vezetett a különös kegyetlenség megállapításához.

Nem állapítottak meg különös kegyetlenséget abban az ügyben, amelyben a vádlott baltával és egyéb módon súlyosan bántalmazta, majd magára hagyta a még életjeleket mutató sértettet. Az áldozat a bántalmazás következtében csak másnap este, mintegy 30 óra múlva halt meg. A bíró ítéletében arra hivatkozva vetette el a különös kegyetlenség megállapítását, hogy a sértett a bántalmazás

következtében eszméletét veszítette, ezért nem élt át szenvedést. Ezzel szemben a 3/2013. BJE II. rész 4. alpontja kimondja, hogy *„annak, hogy a sértett eszméletlensége folytán ténylegesen elviselt-e fájdalomérzést, nincs jelentősége”*.

A büntetéskiszabási körülmények mérlegelésének automatizmusából eredő hibák

Az emberölés minősített eseteit fenyegető büntetési tétel tág teret enged a szabad bírói mérlegelésnek. A mérlegelés körében azonban a bíró köteles megindokolni, hogy a vádlott vonatkozásában miért az adott büntetést tartotta helyénvalónak. Az indokolásnak ezért is fontos része a büntetéskiszabási körülmények, azaz a súlyosító és enyhítő körülmények tételes felsorolása.

A mintánkban szereplő cselekmények brutalitása és az elkövetők nagy részének kriminális múltja, személyisége reális alapot ad a legsúlyosabb büntetések – így az életfogytig tartó szabadságvesztés és a tész – kiszabására. A büntetőjogi ítékezés azonban megköveteli, hogy a bíró ítéletében számba vegye a súlyosító és enyhítő körülményeket és ezeket vegye figyelembe a büntetéskiszabás során. Kutatásunk adatai alapján az látszik, hogy e súlyos ügyekben a súlyosító és főként az enyhítő körülmények felsorolása súlytalanná válik. A súlyosító-enyhítő körülmények viszonylagos jelentéktelenségét bizonyítja, hogy a tészes ítéletekben felsorolt súlyosító-enyhítő körülmények semmiben sem különböztek egy más büntetéssel végződő ítéletben foglaltakétól.

Megfigyelhető például, hogy a bíróság akkor is enyhítő körülményként értékeli a *kiskorú gyermekek eltartásáról* való gondoskodást, ha az elkövető a fogva tartása előtt egyáltalán nem gondoskodott róluk, és erre akkor sem lesz alkalma, ha például 40 év helyett az enyhítő körülmények okán már 35 év után feltételes szabadságra bocsátható. Előfordult az is, hogy a minősítő körülményt (például a különös kegyetlenséget) súlyosító körülményként is értékelte a bíróság, ami a *kétszeres értékelés tilalmába* ütközik. Amikor viszont az ilyen súlyosító körülmény megállapítását ennek okán a másodfokú bíróság mellőzte, nem maradt más súlyosító körülmény. Több ízben is előfordult továbbá, hogy a *„hasonló bűncselekmények elszaporodottsága”* mint súlyosító körülmény megállapítására annak ellenére sor került, hogy az általános bűnügyi statisztika ellentmond ennek (például adott bűncselekmény éppen csökkenő tendenciát mutat).

Ennek kapcsán az az elméleti kérdés is felvetődik, hogy vajon lehet-e egyáltalán ezt a körülményt az elkövető terhére értékelni. Mennyiben változtat ez az objektív – és gyakran még így is tévesen megállapított – körülmény az elkövető büntetőjogi felelősségén, illetve mennyiben indokolja esetében a súlyosabb

büntetés kiszabását? Vajon jobban érvényesül-e a Btk. 79. §-ában nevesített általános prevenció célja, ha ezt a körülményt az elkövető terhére értékelve esetleg súlyosabb büntetés kiszabására kerül sor?

Ugyanez a kérdés vetődik fel a *közfelháborodással*, illetve a *köznyugalom megzavarásával* mint súlyosító körülménnyel kapcsolatban is. Az, hogy az adott cselekmény mennyire zaklatja fel a közvéleményt, elsősorban az elkövetőn kívül álló körülményektől függ, és napjainkban ez leginkább a média felelősségét veti fel, és nem feltétlenül a vádlott terhére értékelhető.

Elgondolkodtattak bennünket azok az esetek is, amikor bár a büntetés mértéke változott a másodfokú eljárásban, a súlyosító-enyhítő körülményeket a felsőbb bíróság nem módosította, tehát a szigorításban vagy enyhítésben ezek konstelációja nyilvánvalóan nem játszott jelentős szerepet.

Egyéb észrevételek

A bíróságok által az ítélet indokolásában említett *büntetési célokkal* kapcsolatos eredményeink nem okoztak különösebb meglepetést, hiszen a jogalkalmazók elsősorban a társadalom védelmét és a megtorlást – a bűncselekmény súlyával arányban álló társadalmi választ – nevesítették. Az általunk feldolgozott ügyek természete miatt érthető, hogy a bírák a törvényben nevesített speciális prevenció céljának elérését elsősorban a semlegesítés, az elkövető izolációja útján látják elérhetőnek, és e társadalomvédelmi szempont mellett még az általános megelőzés célkitűzése is háttérbe szorul. Inkább az a néhány eset vet fel kérdéseket, amelyekben az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén megjelent büntetési célként a reszocializáció, holott ennél a büntetési nemnél a reális cél csak a társadalom védelme lehet.

Összegzés

Vizsgálatunk alapján megállapítható, hogy az általunk elemzett ügyek alapjául szolgáló bűncselekmények még az emberölések viszonylatában is kirívóan súlyosak, brutálisak, és alkalmasak arra, hogy a cselekmény által közvetlenül érintett személyeken kívül mind a közvéleményt, mind az igazságszolgáltatás képviselőit felzaklassák, és az ítélkező bírákat kemény szakmai próba elé állítsák.

Eredményeink arra engednek következtetni, hogy ezek a bűncselekmények önmagukban megalapozhatják a büntetőjogi szankciórendszer csúcsán álló büntetés, az életfogytig és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabását. E kirívóan súlyos ügyekben elsősorban a minősítő körülmények

száma és jellege van hatással a kiszabott büntetésre, míg az egyéb büntetés kiszabási tényezők – így például a súlyosító és enyhítő körülmények, illetve a halmazati bűncselekmények – viszonylag jelentéktelenné válnak az ítékezés során, a tészes ügyekben pedig mindezen felül a büntetlen előélet enyhítő körülményként történő értékelése fel sem vetődik.

Egyes ügyekben úgy tűnt, hogy nemcsak a bűncselekmény súlya határozta meg a kiszabott büntetés mértékét, hanem annak a médiában keltett visszhangja, illetve az ennek hatására kialakult társadalmi nyomás, és bizonyos esetekben a vádlott magasabb társadalmi státusa, vagy a sértett társadalmi megbecsültsége.

A mintában szereplő büntetőügyek esetében tehát indokoltnak tűnik a legsúlyosabb büntetések kiszabása, ez azonban csak a bírának a proporionalitás szankciórendszeren belüli érvényesítésére való törekvését tükrözi. A büntetési célok eléréséhez szükséges és elégséges büntetési tartamra vonatkozóan a kutatásban alkalmazott módszer és a kapott adatok alapján tudományosan megalapozott következtetést levonni nem lehet.

Álláspontunk szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés, illetve a tész azokban az esetekben lenne az egyedüli adekvát, a büntetés céljának elérését elősegítő büntetés, amelyekben az elkövetőről kétséget kizáróan meg tudnánk állapítani, hogy részéről az elítélése alapjául szolgáló súlyos élet elleni cselekmény újbóli elkövetésére szabadulása esetén számítani lehet.

A társadalomtudományok jelen állása szerint azonban teljes bizonyossággal nem állítható fel – különösen több évtizedre vonatkozóan – a bűnismétlésre vagy annak hiányára vonatkozó prognózis.

Kutatásunk eredményeiből nem lehet következtetéseket levonni sem az életfogytig, sem a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés létjogosultságára vonatkozóan, mivel ez a probléma elméleti, illetve filozófiai természetű kérdés. A kutatásban alkalmazott módszerek és az azokkal kapott eredmények arra alkalmasak, hogy képet nyújtsanak a büntetőjogi szankciórendszer csúcán álló büntetéseket megalapozó bűncselekmények és azok elkövetői, sértettjei és az elkövetés körülményei jellemzőiről, valamint a büntetés kiszabás során figyelembe vett tényezőkről.

Irodalom

Blaskó B.: *Magyar büntetőjog. Általános Rész.* Rejtjel Kiadó, Budapest–Debrecen, 2010

Lévay M.: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi jogok. In: **Gellér B. – Csige Z. (szerk.):** *Békés Imre emlékkötet.* Tullius Kiadó, Budapest, 2014, 134–142. o.

Nagy A.: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015

Nagy L. T. – Bolyky O.: *Több ember sérelmére elkövetett emberölések vizsgálata.* Kutatási jelentés. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2013

A feltételes szabadságra bocsátás intézményének magyarországi gyakorlata

A kutatás a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatáról kíván képet adni. Büntetés-végrehajtási bírúk körében készített mélyinterjúk alapján összehasonlításra került az ország eltérő jogértelmezési és -alkalmazási gyakorlata, az egységesebb szemlélet kialakítása érdekében. Mivel azonban nem pusztán a törvény szövegének értelmezése és a megyénként eltérő bírói gyakorlatok különböznek, hanem az egyes bv. intézetek működése, a fogvatartottak lehetőségei, a személyi állomány és az elítéltek viszonya, az előterjesztések tartalma, részletessége és színvonala, a pártfogó felügyelők leterheltsége és munkája, ezért az országosan egységes gyakorlat még akkor sem volna megvalósítható, ha a bv. bírók egységes standardokat dolgoznának ki a mérlegelés módszereire. A börtönturizmus jelenlegének megszüntetéséhez a bv. ügyészek, az egyes bv. intézetek, a pártfogó felügyelet és a bv. bírók rendszeres és kidolgozott együttműködésére volna szükség.

2016 januárjában az OKRI kutatási megbízást kapott az Igazságügyi Minisztériumtól, ebben a minisztérium a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatáról, illetve a jogszabály hatályosulásáról kívánt képet kapni. Ezért ez év tavaszán kezdtük el az empirikus munkát, amelynek során levélben kerestük meg a törvényszékek elnökeit, akik a megyében szolgálatot teljesítő bv.-ügyekkel megbízott bírókat keresték fel azzal, hogy lehetőség szerint támogassák a kutatást, és adjanak interjút a gyakorlati munkájukkal, különösen pedig a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatával kapcsolatban. Így 31 büntetés-végrehajtási bíróval készítettem mélyinterjút 18 törvényszéken és 3 járásbírószágon. Az interjúkat diktafonnal rögzítettem, a legépebb hanganyagot, kb. 600 oldal tartalomelemzéssel dolgoztam fel. A mélyinterjúk vizsgálatát és összegzését követően szakmai napot szerveztem a bv. bíróknak, ahol a különböző megyei gyakorlatokkal, a jogszabály szövegének eltérő értelmezéseivel, alkalmazásával való „szembesülést” követően együtt dolgoztak ki javaslatokat mind saját munkájuk egységesítése, mind pedig a törvénymódosítást igénylő intézkedések és megfogalmazások pontosítása érdekében. Összességében a kutatásban a bv.-ügyekre kijelölt bírók döntő többsége (33 bv. bíró) részt vett, így valóban átfogó képet kaptunk az országos gyakorlatról.

A jogalkalmazói gyakorlat bemutatása előtt röviden ismertetem a vizsgált jogintézményt, ezt követően térek rá az empirikus vizsgálat eredményeire.

A feltételes szabadságra bocsátás jogintézménye¹

„A feltételes szabadságra bocsátás a XIX. században a fokozatos börtönrendszerben alakult ki. Alapgondolata – a progresszív börtönrendszerhez hasonlóan – az elítéltnak a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése. [...] A feltételes szabadság a bíróság számára – a büntetéskiszabáshoz képest – korrekciós lehetőség, az elítélt számára pedig perspektívát nyújt, ugyanakkor átmenetet és próbatételt is jelent a reszocializáláshoz. Vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a feltételes szabadság intézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése. A feltételes szabadság lehetősége a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására is ösztönzi az elítéltet.”²

A feltételes szabadságra bocsátás intézménye³ szabályozza, hogy a szabadságvesztésre ítélt terhelt a meghatározott tartam teljes kitöltését megelőzően mikor és milyen feltételek mellett kerülhet szabadlábra. Az intézményt a büntető törvénykönyvről szóló, 2013. június 30-ig hatályban volt 1978. évi IV. törvény (Btk.) részletesen szabályozta, majd az azt felváltó 2012. évi C. törvény (új Btk.) már csak a legfontosabb kérdésekre tartalmaz rendelkezést, például, hogy a feltételes szabadságra bocsátásra a büntetés minimálisan mekkora részének kitöltését követően kerülhet sor. A bv. bírának a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos feladatait a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet helyett a 2015. január 1-jével hatályba lépő bv.-kódex, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény tartalmazza.

A Btk. általános szabállyá teszi, hogy – amennyiben a szabadságvesztés büntetése legalább három hónap – a büntetés kétharmad részének kitöltése; visszaeső elítélt esetében a büntetés háromnegyed részének kitöltése után bocsátható leg-

¹ A jogszabályi intézmény ismertetése Polgár András tanulmányán alapszik. Polgár A.: Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. Börtönügyi Szemle, 2014/2., 1–18. o.

² Nagy F.: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 365. o.

³ 2013. évi CCXL. törvény, 188. §:

(1) A szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátható, ha
a) a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására, valamint arra a készségére tekintettel, hogy törvényisztelő életmódot fog folytatni, alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető, és
b) a határozott ideig tartó szabadságvesztésnek a Btk. 38. § (2) bekezdése szerinti vagy a bíróság által az ítéletben megállapított részét, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a bíróság által a Btk. 43. § (1) bekezdése alapján az ítéletben meghatározott tartamot letöltötte.

korábban feltételes szabadságra.⁴ Az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén, ha azt a bíróság nem zárja ki, akkor a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi ideje 25–40 év.

A feltételes szabadságra bocsátott visszaeső bűnelkövető pártfogó felügyelet alatt áll. Ezt a bv. bíró a feltételes szabadságra bocsátást kimondó végzésében megállapítani köteles. Tekintettel arra azonban, hogy a pártfogó felügyeletnek nem célja az állandó kontroll megteremtése, a pártfogó feladata csak az időnként visszatérő ellenőrzés és a segítségnyújtás.

A bv. bíró erről a feltételes szabadságra bocsátás esedékességi határnapja előtt dönt a bv. intézet előterjesztése alapján. A három pozitív feltétel konjunktív, azaz együttesen kell fennállniuk.

Ezek mellett előzetesen a lehetőségből való kizárás feltételeinek hiánya is vizsgálendő. Ki van zárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből

- az erőszakos többszörös visszaeső;
- a többszörös visszaeső, ha a büntetését fegyházban kell végrehajtani;
- aki a bűncselekményt bünszervezetben követte el;
- aki a büntetéséből három hónapot még nem töltött le;
- aki a szándékos bűncselekményt a határozott idejű végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésére végrehajtásának befejezése (vagy végrehajthatóságának megszűnése) előtt követte el;
- aki a szabadságvesztésének letöltésére önhibából nem vonult be;
- a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt (tész);
- az az életfogytiglanra ítélt, akit ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

A kérdés, amelyet a bv. bíró vizsgál, nem más, mint hogy a büntetés célja elérhető-e a büntetés teljes végrehajtása nélkül is. A büntetés célja pedig a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy az elkövető vagy más bűncselekményt kövessen el.

A feltételes szabadságra bocsátásról való döntéshozatal egyik dilemmája, hogy míg a benti magatartással kapcsolatos adatok a bv. intézet előterjesztésében fellelhetők, addig a törvényisztelő életmód folytatására vonatkozó készség megítéléséhez nem állnak rendelkezésre egyértelmű tények és adatok. E készség meglétének vagy hiányának megítéléséhez a bv. bírók az intézeti előterjesztésen

⁴ A törvény kivételes méltányosságból lehetővé teszi, hogy az elkövető a büntetésének fele része után feltételes szabadságra bocsátható legyen, feltéve hogy büntetése az öt év szabadságvesztést nem haladja meg. Ezt a kedvezményt azonban csak perbíró adhatja, és az ítéletben kell kimondani.

kívül az előéletet (a bűnügyi nyilvántartás adatait, a korábbi ügyek ítéleteit), a végrehajtás alatt álló vagy végrehajtásra váró ítéleteket, a befogadó közeg támogatásának mértékét, az elítélt személyiségét vizsgálhatják.

A kutatás kérdései és eredményei

A kutatás során az ország bv. bíróinak körében mélyinterjúkat készítettem. A kérdések alapvetően a következő témaköröket érintették: Mindennapi munkájuk során milyen kihívásokkal vagy dilemmákkal kerülnek szembe, hogyan, milyen információk és tapasztalatok alapján hoznak meg egy döntést? Hogyan vélekednek a munkájukról, és mit gondolnak a feltételes szabadságra bocsátás intézményéről? Meglátásuk szerint vajon elegendő információt tudnak-e beszerezni ahhoz, hogy megalapozott döntést hozhassanak? Mennyire tartják fontosnak a személyes meghallgatást? Milyen javaslataik volnának a törvényhozónak vagy akár az OBH-nak, ami megkönnyítené munkájukat? Hogyan értelmezik a törvény szövegét? Milyen kialakult rutinjaik, automatizmusaik vannak egy döntés meghozatalakor? Milyen esetleges kételyek vagy bizonytalanságok merülnek fel egy-egy ügy kapcsán?

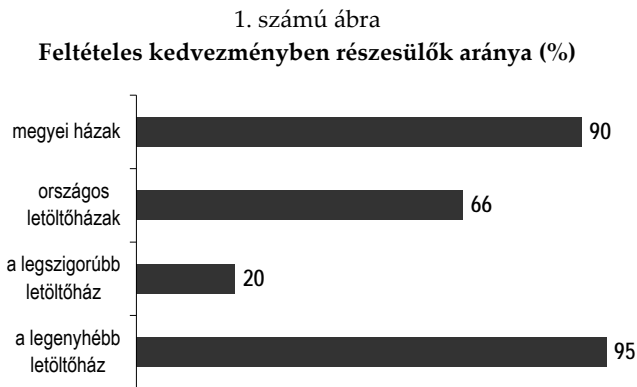
A bv.-ügyekre kijelölt bírók néhány általános jellemzője

A bírók leterheltsége, munkaköreik és az egyes bv. intézetek között olyan különbségek vannak, hogy ezek miatt sok szempontból összehasonlíthatatlan az egyes bírók tényleges tevékenysége, gyakorlata. A bv.-ügyekkel megbízott bírók nagyobb része nem kizárólag bv. bíró. A kisebb megyei bv. intézetekben szolgálatot teljesítő bv. bírók esetében a többféle feladatkör általános, mert a bv.-ügyek forgalma mellett valóban van módjuk perbíróként első- és/vagy másodfokon ítélezni. A feltételes szabadságra bocsátás havi ügyforgalma kettő és kb. háromszáz között mozog. A feltételes szabadságra bocsátási ügyek száma havonta átlagosan a bírák harmadánál tíz alatt marad, további egyharmaduk tíz és harminc ügyszám között dolgozik, míg harmad részük harmincegyet meghaladó ügyszámmal, a megkérdezett bírók közül öt pedig ezen belül is hatvan feletti ügyszámmal dolgozik.

Azokban a megyékben, ahol csak megyei bv. intézet van, a bv. bírói feladatok mennyisége töredéke az országos bv. intézeteket működtető megyék bv. bírói ügyeinek. E szerint a tapasztalatok is rendkívül eltérők, nemcsak a mennyiség tekintetében, hanem mivel a megyei házak jó része csak fogház, esetleg börtön,

míg a letöltőházak esetében a fegyház és börtön rezsim van túlsúlyban, ennek megfelelően az elítéltek és a bűncselekményeik súlya sem oszlik el egyenletesen.

Ha mégis az országos feltételes szabadságra bocsátási arányról kívánunk beszélni, akkor elmondható, hogy a feltételes kedvezményt a kisebb, megyei bv. intézetekből az elítéltek kilencven százalék fölötti arányban megkapják, az országos bv. intézetekben a feltételes szabadságra bocsátottak átlagos aránya hatvanhat százalék (1. számú ábra).

A megkérdezett bírók harmadának bv. bírói megbízása mindössze pár éves, de negyven százalékuk hosszú évek óta látja el ezt a feladatot. Kevesebb mint harmaduk találkozott életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottal a feltételes szabadságra bocsátásnál, és mindössze egy-két bíró van, akinek több mint két ilyen esettel volt dolga. E tekintetben tehát nincsen országosan bevettnek mondható gyakorlat és tapasztalat. A megkérdezett bírók több mint kétharmada kifejezetten szereti a munkáját, és elkötelezett mind saját ítélkezési gyakorlata, mind pedig az itt vizsgált jogintézmény fejlesztése mellett. Ezt amellet, hogy a személyes interjúban explicit módon is elhangzott, magából a beszélgetés folyamatából és intenzitásából is le lehetett szűrni. Még egyértelműbb jele volt ennek és a diskurzusra való igénynek az a bv. bírói szakmai nap, amelyre az ország 18 különböző megyéjéből érkeztek bv. bírók, hogy részt vegyenek az egész napos interaktív rendezvényen. Ebből lehet egy olyanfajta nyitottságra és szakmai fejlődési igényre következtetni, ami megalapozhatja egy jóval egységesebb gyakorlat kialakulását, amelyre nagy szükség lenne ahhoz, hogy a „börtönturizmus”⁵ jelensége alábbhagyjon.

⁵ Börtönturizmusként utalnak a szakemberek arra a fajta vándorlásra, amely a feltételes szabadságra bocsátás esedékessége előtt megfigyelhető egyes fogvatartottak körében: ismerve az egyes

A feltételes szabadságra bocsáthatóság bv. bírói gyakorlata

Az, ahogyan a feltételes szabadságra bocsátás intézményét megítélik a bv. bírók, vélhetően egy alapvető filozófiai dilemmára vezethető vissza, amelynek lényegi kérdése az, mi a társadalmi realitás: az egyén vagy a közösség? A büntetőjogra lefordítva és a büntetés céljára szűkítve pedig a felvetés az, hogy mi az előrébbvaló érték: a társadalom védelme vagy az egyén reintegrációja?

A bv. bírók túlnyomó része elegendőnek ítéli meg azt az információmenyiséget, amelyhez hozzáférhet egy megalapozott és felelős döntés meghozatala érdekében. Ehhez sok esetben pluszinformációkat és -adatokat kell bekérniük. Nagy eltérések vannak abban, hogy egyes megyékben ki milyen adatokra alapozza automatikusan a döntését.

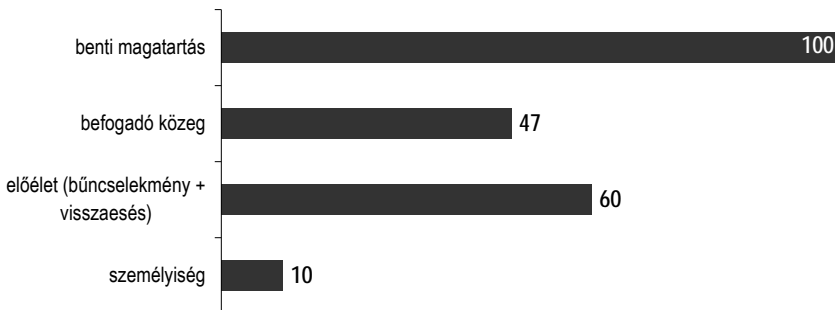
A bírók összességében a bv. intézetek előterjesztéseit hetven–száz százalékban hagyják jóvá. Az előterjesztések színvonala, tartalma és pontossága tekintetében hatalmas különbségek vannak mind az intézetek, mind pedig az előterjesztést író személyek között. Az egyes nevelői/reintegrációs tisztí javaslatok – amelyek különös súllyal esnek latba a benti magatartás megítélése és a fogvatartott személyiségének megismerése tekintetében – összehasonlíthatatlanok, mert a sematikus sablonostól a kifejezetten informatív véleményekig mindenféle gyakorlat megtalálható. Különösen meghatározó a nevelői vélemény, vagyis a reintegrációs tiszt véleménye, hiszen ő az, aki a leginkább meg tudja ítélni egy fogvatartott benti magatartását, s lehetősége van megismerni a személyiségét. A nevelői vélemény azonban minden előterjesztésben éppen annyira kidolgozott, részletes és egyéni, amennyi időt és figyelmet fordított az adott reintegrációs tiszt az elítéltre, majd pedig a vélemény megírására. A megfelelő és egyénre szabott vélemények megírásához szükséges feltételek azonban nem mindig adóttak. A nevelőknek nem minden esetben van lehetőségük kellően megismerni a fogvatartottat, részben mert esetleg az adott intézeti fogva tartás időtartama ezt nem teszi lehetővé, részben pedig mert egy nevelőre olykor több mint száz fogvatartott jut. Ezért nagyon fontos, hogy a bv. bírók ennek tudatában és ismeretében vegyék alapul a reintegrációs tiszt által írt véleményt. Abban az esetben pedig, ha a véleményre annak sematikusága miatt nem lehet alapozni, akkor vagy rutinszerűvé és pusztá matematikai mű-

bv. intézetek bv. bíróinak gyakorlatát, olyan intézetekből, amelyekben a feltételes kedvezmény feltételei szigorúbban ítéltetnek meg, ilyen-olyan ürüggyel átkérik magukat más olyan bv. intézetbe, ahol a bv. bírói gyakorlat enyhébb és a feltételes szabadságra bocsátásuk valószínűsége nagyobb.

veletté válik a benti magatartás milyenségének megállapítása, vagy megnő a személyes meghallgatás jelentősége. Annak a meghallgatásnak a szerepe, amely átlagosan öt perc. Az elítélt személyiségéről így hozzáférhetővé váló információ még abban az esetben is kevés, ha a bíró emberismerete és tapasztalata, szakmai tudása kimagasló.

A tekintetben, hogy adható-e a feltételes kedvezmény az egyes esetekben, a mérlegelés szempontjai, mint már említettem, rendkívül különböznek. Ez az eltérő helyi gyakorlatokból, a törvény szövegének értelmezési különbségeiből, valamint a bírók személyes meggyőződésének eltéréseiből adódik (2. számú ábra).

2. számú ábra
Mit vesz figyelembe (%)⁶

Készség a törvénytisztelő életmódra, és a személyiség vizsgálata

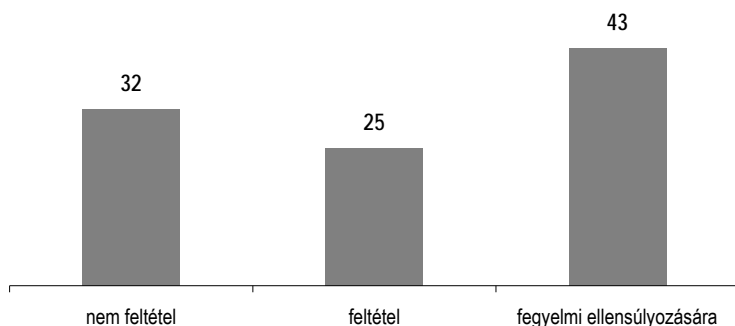
Azzal kapcsolatban, hogy milyen meglévő adatokból vonhatunk le következtetést a törvénytisztelő életmódra való készség meglétére vagy hiányára vonatkozóan, rendkívül különböző álláspontok bukkanak föl. Annak megítélésében is jelentős különbségek vannak, hogy az egyes bírók mennyire gondolják hangsúlyosnak a jogszabály e kitételét. Van, aki úgy vélekedik, hogy az intézeti magatartásból következtetni lehet erre is, mások szerint ez egy teljesen különálló és külön vizsgálendő kitétel, amelyet a priuszból, a személyiségből, a folyamatban lévő ügyekből, az elkövetett bűncselekmény jellegéből lehet leszűrni. Vannak bírók, akik azt gondolják, hogy kifejezetten az elítélt személyisége az, amit fel kell térképezni ahhoz, hogy dönten tudjanak a feltételes szabadságról, hiszen a fő cél, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt a szabadulása után, ennek mérlegelésére pedig a legfőbb garanciát a személyiségben látják.

⁶ Az ábra százalékos eloszlásban mutatja, hogy saját elmondásuk alapján egyes szempontokat a bírók hány százaléka veszi figyelembe.

Mások szerint a személyiség feltérképezésére a rendelkezésre álló adatok alapján nem tudnak megalapozottan következtetéseket levonni, ezért a személyiség nem lehet szempont, pusztán a viselkedést lehet vizsgálni. Többek gondolják úgy, hogy attól még, hogy egy elítélt személyisége problémás, s a kedvezőtlen jellemvonások szerepe fellelhető a már elkövetett bűncselekményben, mégis, erre való hivatkozással nem vonható meg tőle a kedvezmény.

A bv. intézetben tanúsított magatartás elemzésének legkézenfekvőbb – és elsőre leginkább objektívnak tűnő – értékelési paramétere a fegyelmi és jutalmak vizsgálata. A jogszabályban lefektetett „kifogástalan magatartás” sem különösebben magyarázva, részletezve nincs, s nem alakult ki e fogalom egységes értelmezése. Ennek talán elsődleges magyarázata maga a „kifogástalan” fogalom, amely szigorúan véve nem engedne egyetlen feddést sem, a gyakorlatban viszont gyakori az árnyaltabb értelmezés, a jutalmak és feddések, fegyelmi mérlegelése, amely a benn tapasztalt magatartás esetleges változásának értékelését szolgálja. Mindenesetre e törvényi kitétel a megkérdezett bírók kb. harmadának gyakorlatában úgy kap értelmet, hogy a jutalom szükséges feltétele a kedvezmény megítélésének, míg a bírók kétharmad része úgy ítéli meg, hogy nem szükséges, legfeljebb a fegyelmi ellensúlyozása miatt van szerepe (3. számú ábra).

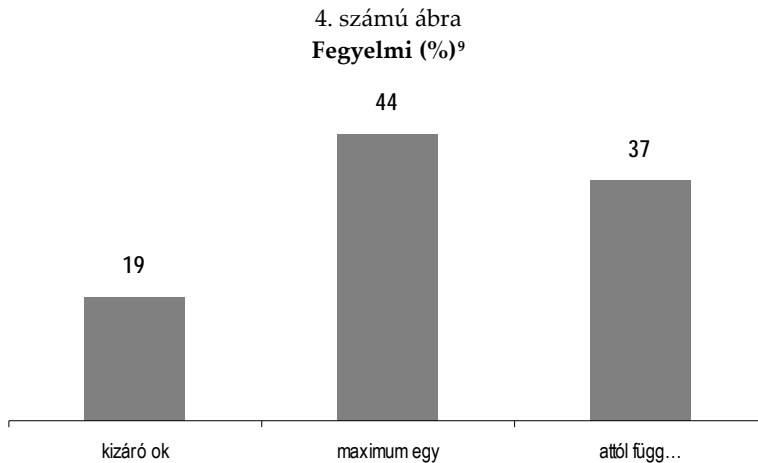
3. számú ábra
Jutalom (%)⁷

Ugyanígy különbözik a fegyelmi mérlegelésének gyakorlata is. A bv. bírók egy részének gyakorlata szerint már egyetlen fegyelmi vétség is kizáró ok a feltételes kedvezményből. Más gyakorlatokban egy-két kisebb súlyú, vagy a büntetés elején elkövetett fegyelmi vétség még nem kizáró ok. A megkérdezett

⁷ Az ábra azt mutatja, hogy saját elmondása alapján a bírók hány százaléka gondolja, illetve nem gondolja a jutalmat a feltételes kedvezményben részesülés kritériumának.

bírók harmadának gyakorlatában pedig az a kritérium, hogy az elítéltnak kevesebb fegyelmi je legyen, mint jutalma, ezek viszonylag kisebb súlyú vétségek legyenek, és a legfontosabb, hogy látható legyen a fejlődés íve (4. számú ábra). A bírók túlnyomó része utána néz a fegyelminek. Néhányan fontosnak tartják, hogy magát a cselekményt kiderítsék, de jóval jellemzőbb, hogy csak az előterjesztésben feltüntetett kategóriák szerinti besorolás alapján értékelik a fegyelmi vétséget. Vannak olyanok is, akik nem tartják szükségesnek a fegyelmi vizsgálatát. Ebben az esetben gyakorlatilag a kiszabott büntetés, fenytés ténye az, amit a bírók negatívan értékelnek anélkül, hogy a büntetés háttérének, okának vizsgálatát lényegesnek gondolnák⁸. Ez a gyakorlat azzal a feltétellel fogadható el, ha abból indulunk ki, hogy a bv. intézetek által kirótt feddéses, fenytések, fegyelmi megítélésére biztosan helyesen, következetesen és objektívan kerül sor. Azonban a fogvatartotti magatartást kell vizsgálni, és azt a büntetések mértéke alapján nem minden esetben lehet feltétlenül megítélni. Amikor a fegyelmi ügyeknél a bv. bíró csak a büntetés alapján hozza meg döntését, akkor valójában a súlyos büntetést bünteti, nem pedig a cselekményt.

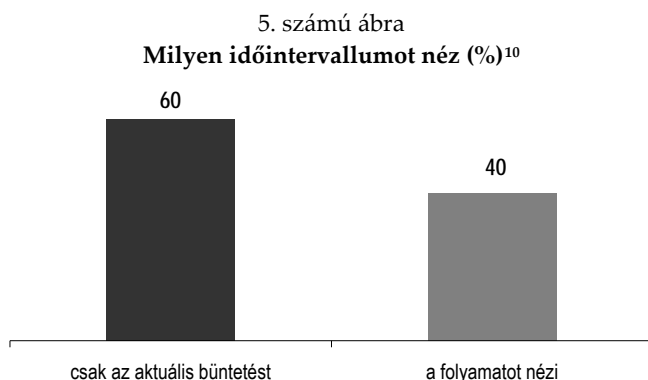

Nem egységes a gyakorlat abban sem, hogy – több büntetés folyamatos töltése esetén – az intézeti magatartás, a fegyelmi és a jutalmak vizsgálata mekkora időszakot ölel fel. A megkérdezett bírók csaknem kétharmada azt az elvet vallja,

⁸ Az efféle gyakorlatot követő bírónak az az indokuk, hogy egy lefolytatott fegyelmi eljárásnak a felülvizsgálata nem indokolt és nem is méltányos, így ezt nem mérlegelhetik.

⁹ Az ábra százalékos eloszlásban mutatja azt, a bírók mit gondolnak arról, hogy lehet-e fegyelmi je annak, aki feltételes kedvezményben részesül.

hogy szigorúan az aktuális büntetést kell nézni, míg a bírók valamivel több mint harmada amellet érvel, hogy a büntetés hatását és célját, az elítélt esetleges javulását, magatartásának változását folyamatában kell szemlélni, ezért a fogva tartása teljes egészét figyelembe veszik (5. számú ábra).

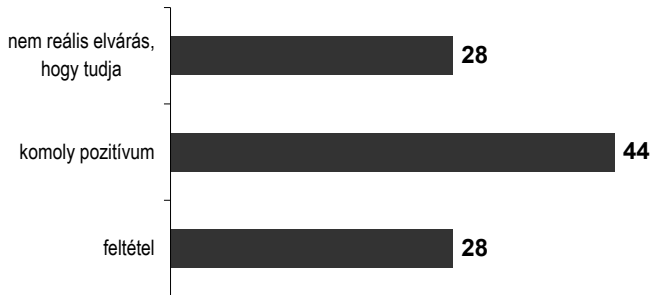

A bv. bírók egy része az intézeti magatartáson kívül még egy szempontot tart fontosnak a kedvezmény megítéléséhez: a befogadó közeget (6. számú ábra). Hova kerül az elítélt, befogadja-e a családja vagy más, illetve el tud-e helyezkedni, munkába tud-e állni? A gyakorlat változó: van, ahol munkáltatói szándéknyilatkozat és befogadó nyilatkozat nélkül a fogvatartottnak esélye sincs megkapni a kedvezményt, a bírók másik része szerint viszont nem reális elvárás a valós munkáltatói szándéknyilatkozat, és ha az elítéltnak nincs hova mennie, az sem ok arra, hogy továbbra is bv. intézetben tartsák. A bírók valamivel kevesebb mint harmada gondolja, hogy nem zárhatja ki a feltételes kedvezményből az elítéltet csak mert nincs hova mennie, ugyanennyien gondolják, hogy elvárható legalább a befogadó nyilatkozat, és erősen ajánlott egy munkáltatói szándéknyilatkozat, közel fele pedig a mérlegelésébe pozitívan számítja és fontosnak tartja a befogadó közeg rendezettségét, azonban nem tekinti kizáróknak azt, ha az elítéltet nem várja senki. A hangsúly a befogadó közeg megítélésekor is azon a szinte minden kérdésben felbukkanó alapidilemmán van, hogy mit kell elsődlegesen figyelembe venni: a társadalom érdekét, vagy az egyéni igazságosságot. Ha az egyén felől közelítjük meg, akkor a befogadó közeg önmagában nem lehet olyan tényező, amely miatt a mérleg nyelve a kedvezményből való kizárás felé hajlik, hiszen – egyes speciális esetektől eltekintve – nem az elítélt hibájából kedvezőtlen a közeg, amelybe visszailleszkeszteni módja

¹⁰ Az ábra azt mutatja, hogy a bírók hány százaléka gondolja, illetve nem gondolja azt, hogy a kedvezményre jogosultság mérlegelésékor kizárólag az aktuális büntetést kell nézni.

van. Ez egy adottság, amelyről nem tehet. Másrészt viszont a társadalom érdeke azt kívánja, hogy az elítéltnak akkor legyen módja feltételes szabadságra, ha az újabb bűnelkövetés valószínűsége a feltételes időtartama alatt megközelítően nulla. Ezt jóslni viszont elég nehéz abban a helyzetben, amikor az elítélt olyan közegbe lép vissza, ahol munkalehetőség nincs, és a családtagok túlnyomó része „börtönjáró”.

6. számú ábra
Befogadó közeg (%)¹¹

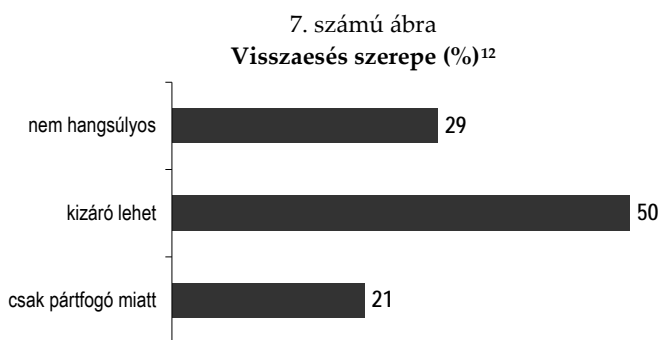

Néhány bírót az a gondolatja, hogy a meghallgatásra a fogvatartottnak hoznia kell a befogadó és a munkáltatói szándéknyilatkozatot, máskülönben el sem bírálják a kedvezményt. E megfontolás jellemzően a következő érvelésen alapul: az a szándék, az az erőfeszítés, amit az elítélt tett ahhoz, hogy beszerezze a nyilatkozatokat, szükséges feltétele a kedvezményre jogosultságnak, függetlenül attól, hogy a nyilatkozatok mennyire fogják fedni a valóságot. Más elképzelések szerint mindez nem tekinthető feltételnek, de pozitívan értékelendő, egy olyan hozzáállást tükröz, amelynek megléte utal arra, hogy az elítélt törvénytisztelő életmódot kíván folytatni. Azok a bírók, akik nem gondolják a nyilatkozatok meglétét fontosnak, úgy érvelnek, hogy a nyilatkozat pusztán értelmetlen formáság, amelyet azok az elítéltek tudnak beszerezni, akiknek jobb az érdekérvényesítő képességük, megfelelő a kapcsolattartásuk, és/vagy iskolázottabbak. Felvetődik azonban a kérdés, hogy az említett attribútumok (érdekérvényesítő képesség, kapcsolattartás, iskolázottság) alapján hátrányba kerülhetnek-e azok, akik e szempontok szerint előnytelen helyzetben vannak – hiszen a büntetőjog nem ezen értékek alapján kíván ítélni.

Az, hogy az elítélt – akár csak kriminológiai értelemben – visszaeső, a bírók felének gyakorlatában kizáró tényező is lehet. A bírók magyarázata, hogy ezekben

¹¹ Az ábra százalékos eloszlásban azt mutatja, hogy a feltételes kedvezmény szempontjából a befogadó közeget saját elmondásuk alapján hogyan értékeli a bírók.

az esetekben nem lehet következtetni a törvénytisztelő életmódra való készsége-re. A bírók másik fele viszont azon az állásponton van, hogy ha a törvény nem zárja ki a kedvezmény lehetőségéből, akkor ő nem dönthet másképp. Amit viszont tehet, az nem más, mint hogy a pártfogó elrendelését teszi szükségessé (7. számú ábra).

Azokban az esetekben, amelyekben az elítélt nem büntetlen előéletű, felvetődik a kérdés, hogyan mérlegeljük a tényt, hogy a korábbi esetleges szabadságvesztés-büntetése ellenére újabb bűncselekményt követett el, azaz a törvénytisztelő életmód készségének megállapítása egyszer már biztosan elbukott. Gondolhatjuk-e tehát azt, hogy e „készséget” illetően ezúttal megváltozott az elítélt? Ha igen, akkor mely információkból állapítható ez meg? A benti magatartás lehet prediktív adat arra nézve, hogy a szabad életben az elítélt hogyan fog viselkedni? Ebben sokan kételkednek a bírók közül. Valóban léteznek kutatási eredmények, amelyek azt támasztják alá, hogy az intézeti viselkedés a prizonizáció fokától függ, s hogy a szigorú rezsim megszűntével a szabaduló hogyan fog viselkedni, arra vonatkozóan ebből nem vonható le következtetés. Az is igaz viszont, hogy ha ez így van, az elítéltnak nincs esélye bebizonyítani azt, hogy megváltozott. Akárhogyan igyekszik, és akárhány jutalmat szed össze, nem tudja felülírni azt a tényt, hogy nem először követett el bűncselekményt, tehát visszaeső (kvázi, egy szigorúbb megítélés szerint – nem jogi terminust alkalmazva – egy a társadalomra bizonyítottan veszélyes bűnöző).

A törvényben foglaltak e tekintetben nincsenek részletezve (mit jelent a törvénytisztelő életmódra való készség és mely adatokból szerezhető erre utaló információ), nincs iránymutatás a jogszabály értelmezése tekintetében, és nincsen kézenfekvő olyan logika, amely egyértelműen és minden kétséget kizáróan

¹² Az ábra százalékos eloszlásban azt mutatja, hogy a feltételes kedvezmény szempontjából a visszaesés szerepét saját elmondásuk alapján hogyan értékelik a bírók.

a jogalkotó akarata szerinti döntéshez segítené hozzá a döntéshelyzetben álló bv. bírókat.

A bírók több mint fele a feltételes kedvezmény mérlegelésénél fontos szempontként veszi figyelembe a bűncselekményt, ez határozottan befolyásolja a döntését. Hogy a bűncselekmény tárgyi súlya és jellege mely esetekben veti jócskán vissza a kedvezménnyel szabadulás esélyét, az az egyes bíró személyes meggyőződésének és tűréshatárának a függvénye. A bírók valamivel több mint harmada van azon az állásponton, hogy a bűncselekményt egyáltalán nem nézi, hiszen az elítélt már megkapta az ítéletet és a büntetést az elkövetett cselekményért. Ötödük fontosnak tartja, de csak a pártfogó felügyelet elrendelése okán vizsgálja a bűncselekményt. A bírók csaknem kétharmada viszont úgy vélekedik, hogy a bűncselekmény meghatározó lehet a kedvezményre való jogosultság megítélésakor.

A meggyőződéseket, egyéni érzékenységeket és toleranciahatárokat nem lehet kizárni egy-egy döntés meghozatalakor. A személyes élettörténet, hiedelem és magánéleti, illetve szakmai tapasztalatok mind befolyásolják a szakembert, aki bírói minőségében ítéel meg embereket, és dönt a sorsukról. Ez egyedi mérlegeléshez és döntéshez vezet, és nem vethet fel semminemű kétséget afelől, hogy megalapozott szakmai döntést hozhatnak egy-egy ilyen esetben is. Akkor azonban, amikor bizonyos éppen aktuális életesemény hatása alatt áll egy ember, vagy egy élethelyzetből kifolyólag érzékenyebben érinti egy-egy téma/bűncselekmény/bűnelkövető, akkor e tényezők befolyása elkerülhetetlen. A bírói szerepben ilyenkor tulajdonképpen elfogultságról beszélhetünk. Nem gondolom, hogy ezeket az eseteket lehetséges volna elkerülni, azonban fontosnak tartom, hogy a bírók saját magukban tudatosítsák a speciális érzékenységeket és ezek esetleges hatását egyes döntésre, határozatra nézve. Ebből a célból (is) elengedhetetlen volna a rendszeres interakció, vélemény és tapasztalatcsere a körükben.

Egy másik fontos befolyásoló tényező a közvélemény. Az a nyomás, amellyel a társadalom és a média nehezedik az ítélethozók döntéseire, olykor meghatározó. A közvélemény és a média hatásával, a bírói szerepkör önkéntelen reakciójával szintén foglalkozni kellene, akár a jogszabály hatályosulását, akár a jogegységességet vizsgáljuk. A pártfogó felügyelet elrendelése is megosztó kérdés: vajon hasznos-e vagy nem a pártfogó felügyelót elrendelni, illetve milyen esetekben van erre szükség. A dilemma, hogy a pártfogó vajon csupán kontroll, vagy támogató is tud lenni a gyakorlatban, illetve hogy az a kontroll, amit a pártfogó végez, vajon pozitívan hat-e a feltételes szabadságra bocsátott elítéltre.

A kérdés megítélésében nagy az eltérés a bírói gyakorlatok között abban, hogy milyen gyakorisággal élnek ezzel a rendelkezéssel. Országosan egységes viszont a tapasztalat a tekintetben, hogy a pártfogók leterheltsége miatt sem a pártfogói vélemény, környezettanulmány bekérése, sem pedig a felügyelet biztosítása nem működik olyan szinten, ahogyan kívánatos volna. A megkérdezett bírók – abban az esetben, ha a törvény nem rendeli el kötelezően – a pártfogó felügyelet elrendeléséről a következő szempontok alapján döntenek: a leggyakoribb, hogy elsődleges szempont a bűncselekmény jellege, a második leggyakrabban előforduló fontos szempont a visszaesés, ezen kívül a hosszabb idejű szabadságvesztés-büntetés, a befogadó közeg kriminális fertőzöttsége, valamint az elítélt személyisége.

A börtön totális intézmény, amelyre az izoláció jellemző. Egy olyan hierarchikus szervezet, amely kívülről-felülről irányított, amelyben az elítéltek teljes életmódját szabályozzák. Alapvető követelmény ebben a deviáns szubkultúrában, a rabtársadalomban a felügyelők iránti bizalmatlanság. A börtönártalmak a rablét következményei, a szabadság, a javak, a heteroszexualitás, a biztonság, az autonómia, a saját életrend, a döntéshozás, a kapcsolattartás jogának alapvető hiányosságaiból fakadnak. A börtönintézetek bizonyítottan csak a társadalomból való ideiglenes kivonásra, a társadalmi veszélyesség csökkentésére kínálnak valamiféle megoldást, kis mértékben szolgálhatnak a megtorlás eszközeként is, a javítás, nevelés szerepére azonban semmiképpen nem alkalmasak. A rabtársadalomban fellelhető értékek és érdekérvényesítési technikák bizonyos pontokon a bv. intézetek által elvárt hatásmechanizmusokkal ellentétesen hatnak. Egy 2011-ben végzett empirikus börtönvizsgálatban¹³ azt találtuk, hogy a konformitás mértékével párhuzamosan nő a bv. nevelő és elretentő hatása az elítéltekre, azonban az elítéltek konformitásának hiányában a büntetés-végrehajtás rendszere nem tudja megfelelően betölteni funkcióit, mivel mind a felnőtt férfiak, mind pedig a fiatalok többsége kifejezetten ellenáll a személyzetnek (a női elítéltekre jellemző a leginkább a konformizmus és a felügyelettel való együttműködés a magyarországi börtönpopuláción belül).

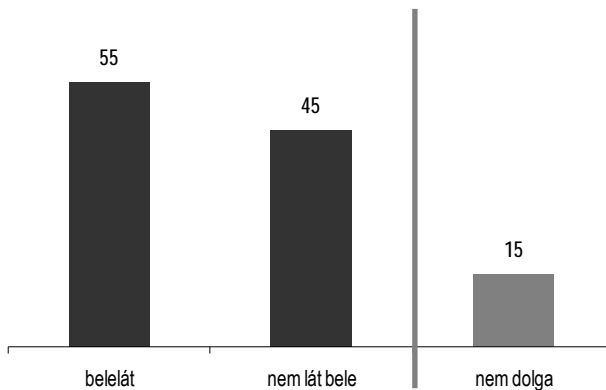
Óhatatlanul felvetődik tehát a kérdés, hogy a bv. bíró mennyire lát bele a fogvatartottak világába, a belső dinamikába, mennyire van rálátása a felügyelet és a fogvatartottak közötti kapcsolatokra és az egyéb informális viszonyokra (8.

¹³ Solt Á. – Antal Sz. – Serfőző L.: A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kézirat. OKRI, Budapest, 2011

számú ábra). Egyáltalán: ahhoz, hogy meg lehessen ítélni egy fogvatartott benti magatartását, mennyire kell belelátni a zárt intézmény működésébe?

Néhány bíró szerint a bv. bírónak nem feladata belelátni a bv. intézet informális működésébe, és nem vehet figyelembe semmiféle informális adatot. A bírók több mint fele úgy gondolja, hogy van némi rálátása a bv. informális világára, míg a kisebbik része saját bevallása szerint nem lát bele a zárt rendszer viszonyaiba.

8. számú ábra
Belelát-e a bv. informális viszonyaiba (%)¹⁴

A megkérdezett bírók kb. fele mondta, hogy nem tud mit kezdeni és nem tudja mérlegelni azt a körülményt, hogy az elítélt az intézetben bántalmazásnak, vagy egyéb sanyargatásnak van kitéve akár bűncselekménye, akár egyéb tulajdonsága miatt. Voltak, akik a felvetésre azt válaszolták, hogy nem ismerik fel, ha ilyen helyzetben van egy fogvatartott. A bírók harmada viszont felismeri és figyelembe is veszi, ha az elítélt áldozati szerepben van.

A bírók hisznek a bv. intézetek reszocializációs és reintegrációs készségeket, motivációt fejlesztő hatásában. Enélkül persze nehéz volna eleget tenniük döntéshozatali és jogalkalmazási feladataiknak, mégis üdítő volt ezt tapasztalni. A másik, számomra váratlan információ nem hatott ennyire pozitívan, ugyanis meglepett azoknak a bírónak a viszonylag magas aránya, akik úgy gondolják,

¹⁴ Az ábra első két hasábjára százalékos eloszlásban azt mutatja, hogy saját megítélésük szerint a bv. bírók milyen arányban látnak, illetve nem látnak bele a bv. intézet informális rendjébe. Az utolsó hasáb azt mutatja, hogy azok közül a bírók közül, akik nem látnak bele a rejtett működésbe, az összes megkérdezett bíró hány százaléka gondolja azt is, hogy nem is szükséges belelátnia.

nem feladatuk belelátni az adott bv. intézet működésébe. Azt gondolják, hogy egy elítélt magatartása és személyisége megítélhető anélkül, hogy – legalább felszínes – ismeretük volna arról a közegről, amelyben az elítéltek magatartását vizsgálják, illetve értékelik. Döntenek a fegyelmi és különböző kedvezmények megadásáról szóló ügyekben anélkül, hogy rálátásuk lenne arra a közegre és a közeg hatásaira, amelyben az elítéltek élnek. Ez a kérdés az életvitelszerű bűnelkövetőknél nem olyan hangsúlyos, hiszen a börtönártalmak már visszafordíthatatlanul beépültek a személyiségükbe, s visszaesőként pontosan tisztában vannak azzal, mi vár rájuk a bv. intézetben. A visszaesők nagy része viszont már nincs is abban a helyzetben, hogy egyáltalán feltételes szabadságra bocsátható legyen. Nehezen elfogadható számomra tehát az a meggyőződés, hogy egy elítélt feltételes vagy más kedvezményéről, esetleg fegyelmi ügyéről való döntés felelősen meghozható úgy, hogy a szakember az intézet működésével, lehetséges hatásaival és valós viszonyaival legalább felületesen tisztában legyen, és azok megismerésére törekedjen. Megítélésem szerint egy intézet harmadlagos prevenciók gyakorlatának, a reintegrációs cél iránti elkötelezettségének, a fogvatartottak és a személyi állomány, illetve a fogva tartási rend és az informális viszonyok alapvető jellemzőinek ismerete jelentősen hozzájárulhat a bv. bírók döntéseinek megalapozottságához. Összességében, elengedhetetlennek látom a bv. intézet és a bv. bíró közötti szakmai együttműködést és jó viszonyt.

A szakmai napon elhangzott javaslatok

A szakmai napot az interjúkban elhangzott, visszatérő problémák, vitás kérdések, különböző megközelítések, eltérő gyakorlatok és problémaértékelések tematizálták. A nap célja egymás szakmai tapasztalatainak megismerése, nézetek, gyakorlatok és a különböző érvek ütköztetése volt, a végén a bírók közösen javaslatokat fogalmaztak meg saját munkájuk gyakorlata, egységesítése, valamint a törvény szövegének értelmezése és értelmezhetősége kapcsán.

Az elhangzott javaslatok a bírók megbeszéléseinek eredményei. A legfontosabb javaslatokat ismertetem, ezek két csoportba sorolhatók aszerint, hogy a törvény módosítására, jogszabály szövegének pontosítására vonatkoznak-e, vagy a jogegység elősegítése érdekében saját belső gyakorlatuk szinkronizálására. Ennek alapján az első javaslat a jogszabály módosítására vonatkozik, az utána következők pedig a belső gyakorlat egységesítése érdekében születtek.

1. A „kifogástalan magatartás” megfogalmazása problémás. A fogalom félrevezető, mert makulátlanságot feltételez. A büntetés-végrehajtásnak kell

megfelelni, ez alapvető követelmény. Így a javaslat az, hogy „elvárásoknak megfelelő magatartás” fogalmat használja a törvény szövege a „kifogástalan magatartás” helyett.

2. A feltételes kedvezmény megítélésének legyen az az alapja, hogy az egyéni nevelési tervben írtakat hogyan teljesíti a fogvatartott. A reintegrációs terv legyen személyre szabva, az elítélt előéletéhez, bűncselekményéhez és személyiségéhez alakítva. Ez alapján készítsen a reintegrációs tiszt tervet a fogvatartott számára, egyéni képzési, vagy akár terápiás előírásokkal, s az ennek való megfelelést fogalmazhatná meg az intézeti előterjesztésen belüli javaslatában, amelyet a bv. bíró ítélne meg.
3. A pártfogó felügyelő a feltételes kedvezmény elteltével írjon zárójelentést, összefoglalót, amit küldjön meg a bv. bírónak. Így lehetségessé válik, hogy a bírók a szakmai fejlődésükhöz nagyban hozzájáruló visszajelzéseket kapjanak.
4. Az intézeti magatartást vizsgálva ne a fegyelmi büntetés mértékét, számát, hanem a cselekményt vegyék egységesen figyelembe, mégpedig aszerint, hogy a szabad életbe való beilleszkedéssel az adott kihágás mennyire egyeztethető össze.
5. Végül: tekintsük a feltételes kedvezményt egy olyan intézménynek, amely a beilleszkedés leendő sikerességének próbája! Visszatartó erővel bír, és jóval eredményesebb lehet a büntetés céljának elérése érdekében, mint a zárt intézeti lét.

Konklúzió

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlata ma Magyarországon a legkevésbé sem egységes. A bv. bírók közötti szakmai egyeztetések és együttműködést segítő fórumok száma elenyésző, pedig a joggyakorlat egységessége és a jog megfelelő hatályosulása szempontjából elengedhetetlen. Nem pusztán a törvény szövegének értelmezése és a megynként eltérő bírói gyakorlatok különbözők, hanem az egyes bv. intézetek működése, a fogvatartottak lehetőségei, a személyi állomány és az elítéltek viszonya, az előterjesztések tartalma, részletessége és színvonala, a pártfogó felügyelők leterheltsége és munkája is. Éppen ezért az országosan egységes gyakorlat még akkor sem valósulhatna meg, ha a bv. bírók teljesen egyformán értelmeznék a törvény szövegét, vagy egységes standardokat dolgoznának ki a mérlegelés módszereire. A börtönturizmus jelenségének megszüntetéséhez a bv. ügyészek, az egyes bv. intézetek, a párt-

fogó felügyelet és a bv. bírók rendszeres és kidolgozott együttműködésére van szükség. Fontos volna továbbá, hogy a meghallgatásokon az elítélt reintegrációs tiszte megjelenjen, illetve kívánatos volna országossá tenni azt a sok megyében működő gyakorlatot, amely szerint a bv. ügyész jelen van a meghallgatásokon. Az elítélt esetleges alacsony iskolázottsága és kommunikációs képességeinek korlátai miatt bizonyos esetekben megfontolandó védő jelenléte. A személyes meghallgatás szükségességét azonban – a bírók tapasztalatai szerint – bizonyos egyértelmű esetekben mellőzni lehetne. A pártfogó felügyelői vélemény bekérése nagyon jó lehetőség arra, hogy a bv. bíróknak több adatuk legyen az elítéltről, s így még inkább megalapozott döntést hozhassanak az egyes ügyekben, azonban a gyakorlatban a bírók jellemzően nem élnek a vélemények bekérésével. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek feltételes kedvezményének megítélése jóval összetettebb, és nagyobb felelősségvállalást kívánó eset, így itt az egyesbírói határozat helyett egy bizottsági döntés megfontolandó.

A kutatás folyamán kiderült, hogy a büntetés-végrehajtási bírók munkája során felvetődő problémák legnagyobb része nem a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményét érinti. Más jogintézményekkel, illetve azok gyakorlati megvalósíthatóságával vannak problémák (a legkiemelkedőbb a reintegrációs őrizet). Ezért kívánatos volna egyéb jogintézmények országos gyakorlatát vizsgálni, majd az elemzés alapján továbbgondolni akár a gyakorlat, akár a jogszabályi háttér változtatásának lehetőségeit.

Irodalom

Nagy F.: *A magyar büntetőjog általános része.* Korona Kiadó, Budapest, 2001, 365. o.

Polgár A.: Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. *Börtönügyi Szemle*, 2014/2., 1–18. o.

Solt Á. – Antal Sz. – Serfőző L.: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje.* Kézirat. OKRI, Budapest, 2011

Az ártatlanság véelme és a terhelt bűnökként kezelésének tilalma

Az ártatlanság véelmét – bár régóta ismeretes alapelvről van szó – büntetőeljárás kódexben elsőként az 1973. évi I. törvény szabályozta, majd az abban foglalt rendelkezést vette át az 1998. évi XIX. törvény. Az ártatlanság véelmét mindkét említett büntető perjogi kódex a következők szerint határozta meg: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.” Az új büntetőeljárás törvénykönyv kodifikációja során felvetődött az elv átfogalmazásának lehetősége. Ezt figyelembe véve számos, nem feltétlenül új, de mindenképpen megválaszolásra váró kérdés vetődik ismét fel, nevezetesen, hogy az ártatlanság véelme valódi véelem-e; megdönthető véelem-e; ki az alanya és a tárgya; hogyan függ össze a büntetőeljárás megindításával. A tanulmány ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni, végkövetkeztetése pedig az, hogy az „ártatlanság véelme” valójában nem az ártatlanságról szól, és nem is valódi véelem.

Az anyagi büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog alapvető szabályait rögzítő új kódexek megalkotása után a jogalkotó elérkezettnek látta az időt az alaki büntetőjog újrakodifikálására.

2016. június 3. napján a Magyarország kormányának megbízásából üzemelő kormány.hu oldalon megjelent az új büntetőeljárás kódexről (a továbbiakban: új Be.) szóló előterjesztés, ami a tanulmány írásakor¹ az egyetlen nyilvánosságra hozott normaszöveg-tervezet. „Hivatalos tájékoztatás” az új Be. állásáról 2016. december 14-én jelent meg a kodifikációért felelős miniszteri biztos tollából.² Ebből is kiderül, hogy a végleges normaszöveg még változhat. Kiderül azonban az is, hogy 2016 júniusát megelőzően két éven át folyt a törvény koncepciójának vázolása, majd ezt követte a jogalkalmazói tapasztalatok összegyűjtése; 2015-ben kezdődött meg a normaszöveg összeállítása, aminek az eredménye egy 2016 elejére elkészülő nyers normaszöveg-tervezet lett. Ez a jogász hivatásrendek elé került, majd azok észrevételeinek figyelembevételével alakult ki az a szövegtervezet, amely 2016 júniusában, az említett honlapon nyilvánosságra került. Mindezek alapján – még ha változik is a szöveg – nem

¹ 2017. január

² Miskolczi B.: Az új büntetőeljárás kódex fontosabb újításai röviden. Ügyvédvilág, 2006. november. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-buntetoeljarasi-kodex-fontosabb-ujitasai-roviden>

lehet megalapozatlansággal vádolni azt, aki vizsgálat alá vonná ezt a tervezetet. A következő írás is ezt teszi, egészen pontosan a tervezet legelső rendelkezésével kapcsolatban fogalmaz meg néhány kérdést.

Az új Be. tervezetének első rendelkezése *Az ártatlanság véelme* cím alatt a következőket tartalmazza: „*Ártatlannak kell tekinteni mindenkit addig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügydöntő határozata meg nem állapítja*” (1. §).

Az ártatlanság véelmét büntetőeljárás törvényben elsőként az 1973. évi I. törvény szabályozta [3. § (1) bek.], majd az annak megfelelő szabályt átvette a jelenleg hatályos Be., az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: hatályos Be.). E szerint „*Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg*” (7. §).

Az új normaszöveg a büntetőeljárás alapvetel lényegesen másként fogalmazza meg, mint a hivatkozott két büntető perjogi kódex. Visszaemlékezve egyetemi büntetőeljárás-jogi vizsgálómra, annak a probandusnak, aki az ártatlanság véelmének fogalmi mibenlétét taglaló kérdésre az új normaszöveg szerinti feleletet adta, tiszavirág-életű vizsgálói karrier volt a „jutalma”.

Mindezek alapján érdemesnek tartom felhívni a figyelmet néhány alapvető kérdésre, illetve problémára. Ezek valójában nem új keletű gondolatok, azonban néha hasznos lehet emlékezni és emlékeztetni mind az elméleti, mind a gyakorlati szakmai közönséget a büntetőeljárás alapvetéseire.

Szabályozástörténet

Az ártatlanság véelmét első ízben a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény szabályozta.³ Érdemes felidézni a törvény miniszteri indokolásának néhány gondolatát. E szerint ez a törvény volt az, amely a magyar büntetőeljárás-jog történetében első ízben fogalmazta meg a terhelt szempontjából kiemelkedő jelentőségű alapvetel. A szocialista jogtudomány álláspontjával összhangban ezt akként határozta meg, hogy senkit sem lehet bűnösnek tekinteni mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozattal meg nem állapította.

³ Mindemellét az ártatlanság véelme a törvényi szabályozás előtt is az érdeklődés középpontjában állt, csak néhány példát említve ebből a korszakból: Horváth T.: Az ártatlanság véelme a büntetőperben. Jogtudományi Közlöny, 1951/8., 466–472. o.; Vida F.: Az anyagi igazság érvényesülése büntető igazságszolgáltatásunkban II. Jogtudományi Közlöny, 1952/3., 112–117. o.; Ádám Gy.: Az ártatlanság véelmének szocialista felfogásáról. Jogtudományi Közlöny, 1960/11., 629–635. o.

Az indokolás szerint az ártatlanság véelme az egész büntetőeljárásban meghatározza a terhelt helyzetét, arra kötelezi az eljáró hatóságokat, hogy – a terhelt bűnösségéről esetleg már kialakult szubjektív véleményüktől függetlenül – a büntetőeljárást a törvényességnek megfelelően, a törvényi rendelkezések maradéktalan megtartásával folytassák le. Az indokolás arra is kitér, hogy az alapelv érvényesülése nem áll ellentétben sem a büntetőeljárást előrevívő cselekményekkel (nyomozás elrendelése, vádemelés, nem jogerős elítélés stb.), sem a kényszerintézkedésekkel, amelyek nem „előre hozott” büntetések. Ezért a normaszövegben szereplő „tekinteni” szóhasználat nem zárja ki a hatóság eljáró tagjának személyes véleményét a terhelt bűnösségét illetően, de elejét veszi annak, hogy a bíróság által el nem ítélt terheltet bűnősként kezelje. Nem áll ellentétben az ártatlanság véelmével az sem, ha azt, aki ellen büntetőeljárás indult, más jogszabály egyes jogaiban korlátozza, így például nem adható útlel annak, aki ellen büntetőeljárás van folyamatban.

Időrendben ezt követően a Magyar (Nép)Köztársaság Alkotmányának (1949. évi XX. törvény) módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 34. §-a az alkotmány alapvető jogokat és kötelezéseket meghatározó rendelkezései közé iktatta be az ártatlanság véelmének szabályát a következő megfogalmazással: *„A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg”* [57. § (2) bek.]. A törvény indokolása ettől némiképp eltérően fogalmaz: az ártatlanság véelmének szabálya szerint *„mindenkinek joga van arra, hogy mindaddig ártatlannak tekintse, amíg bűnösségét a bíróság jogerősen nem állapította meg”*. Az alapelv így büntetőeljárás elv mellett alkotmányos, emberi jogi elvvé is vált.⁴

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény az ártatlanság véelmét a következőképp határozza meg: *„Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg”* [7. §].

A törvényhez fűzött miniszteri indokolásból két dolgot érdemes kiemelni. Egyrészt azt, hogy az ártatlanság véelme a bíró számára azt a jogi parancsot közvetíti, hogy ártatlanként kezelje a vádlottat, mint olyat, aki a bíróság előtt nem veszítette el a jó hírnevét, és megadjon neki minden törvényes lehetőséget a védekezésre. Az ártatlanság véelme elfogulatlan, pártatlan bírót feltételez, és meghatározza a vádlottnak mint jogokkal felruházott alanynak a jogi helyzetét. (Zárójelben jegyzem meg már itt, hogy véleményem szerint nem kell, hogy a bíró a terheltet ártatlannak tekintse vagy kezelje, az azonban mindenképpen szük-

⁴ Lásd erről bővebben Szikinger I.: Az ártatlanság véelme – alkotmányos alapelv! Belügyi Szemle, 1989/3., 8–17. o.

séges, hogy ne tekintse bűnösnek. A két dolog korántsem ugyanaz!) Másrészt azt érdemes kiemelni az indokolásból, hogy a szerint az ártatlanság vélelméből a büntetőeljárásban az a következmény származik, hogy az ártatlanság vélelmet megdőntenie a vádlónak kell, vagyis: a vád bizonyítása a vádlót terheli. Aki állítja, hogy a vádlott bűnös, annak kell azt a bíróság előtt bizonyítania. Ez a bizonyítási teher általában nem fordítható meg, a vádlottól nem követelhető, hogy bizonyítsa be az ártatlanságát, mert különben bűnösnek mondják ki. Kivételesen megfordul a bizonyítási teher, mint a rágalmazás esetében a valóság bizonyításának szabályaiban. Azzal, hogy vélelemről van-e szó, illetve meg kell-e azt döntenie, a következőkben foglalkozom részletesen.

Az időközben hatályba lépő új alkotmány, Magyarország Alaptörvénye átvette a korábbi alkotmány szövegét: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg*” [XXVIII. cikk (2) bek.]. Az alaptörvénnyel kapcsolatban két dolgot érdemes megemlíteni. Az egyik, hogy indokolása nem tartalmaz semmilyen érdemi magyarázatot az ártatlanság vélelmének alaptörvényi rangra emelésére (pontosabban azon tartására) vonatkozóan. A másik a megfogalmazással kapcsolatos.

Az 1989. évi XXXI. törvény után hatályba lépő 1998. évi XIX. törvény az ártatlanság vélelmének szabályát annyiban határozta meg másként, hogy nem a „büntetőjogi felelősség”, hanem „a bűnösség” jogerős megállapítását tartja az ártatlanság vélelme érvényességi határának. Az eltérés magyarázata a miniszteri indokolás szerint az, hogy a bíróság az ítéletében a vádlottat bűnösnek mondja ki, és nem a büntetőjogi felelősséget állapítja meg. Ehhez képest az alaptörvény ismét büntetőjogi felelősségről rendelkezik.

A hatályos Be. indokolása utal arra, hogy az ártatlanság vélelme nemzetközi dokumentumokban is elismert alapelv. A következőkben érdemes ezért áttekinteni a legfontosabb dokumentumokat.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata úgy rendelkezik, hogy „*Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defence*” [Article 11. (1)].⁵ A hivatalos magyar fordítás szerint: „*Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják*” (11. cikk 1.).⁶

⁵ <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

⁶ http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye szerint „*Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law*” (Article 6, 2.)⁷. Hivatalos magyar fordításban „*Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították*” (6. cikk 2.)⁸.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya értelmében: „*Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law*” (Article 14, 2.)⁹. A hivatalos magyar fordítás szerint: „*Bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintsek mindaddig, amíg bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították*” (14. cikk 2.)¹⁰. Érdeemes megjegyezni, hogy itt a magyar fordítás bár hivatalos, de nem pontos, ugyanis valójában az angol szöveg szerint a terheltnek ahhoz van joga, hogy ártatlanságát vélelmezzék.

Végezetül Franciaországot érdemes megemlíteni. Egyrészt az Emberi és polgári jogok nyilatkozata (1789), másrészt a büntetőeljárás szempontból jelentős eljárási kódexük miatt. Az emberi és polgári jogok nyilatkozata szerint: „*Tout homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi*” (Art. 9.)¹¹. Magyarul „*Mindenkit ártatlannak kell tekinteni, amíg be nem bizonyítják bűnösségét. Ha fogva tartása elkerülhetetlenné válik, a személyének őrzéséhez szükségesen felül minden kellemetlenség ellen védenie kell a törvénynek.*”¹² Ezzel kapcsolatban két dolgot kell megemlíteni. Egyrészt azt, hogy a magyar fordítás nem pontos, ugyanis a francia szöveg szerint valójában vélelmezni kell minden ember ártatlanságát¹³, nem annak kell tekinteni. Másrészt, ez a deklaráció valójában emberi jogi jellegű¹⁴, ugyanis nem szűkíti le az elv hatókörét a büntetőeljárás terheltjére.

⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

⁸ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

⁹ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

¹⁰ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. tvr. 2. §.

¹¹ <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>

¹² Th. Paine: Az ember jogai. Osiris Kiadó–Readers International, Budapest, 1995, 83. o.

¹³ Hasonló fordítás található Móra M. – Kocsis M.: A magyar büntető eljárási jog. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 109. o.

¹⁴ Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004, 77. o.

A francia büntetőeljárás törvénye szerint: „*Toute personne suspectée ou poursuivie est présumée innocente tant que sa culpabilité n'a pas été établie. Les atteintes à sa présomption d'innocence sont prévenues, réparées et réprimées dans les conditions prévues par la loi*” Article préliminaire, III.)¹⁵. Nem hivatalos fordítás szerint ez annyit jelent, hogy „*Minden gyanúsított vagy vádlott ártatlanságát vélelmezni kell, amíg a bűnösségét meg nem állapítják. Az ártatlanság vélelmének megsértését a törvény rendelkezései szerint meg kell akadályozni, helyre kell állítani, és büntetéssel kell sújtani.*”

Problémafelvetés

Az ártatlanság vélelmével kapcsolatban – figyelembe véve a tervezett szabályozást – számos, nem feltétlenül új, de mindenképpen megválaszolásra váró kérdés vetődik ismét fel. Így például:

1. Valódi vélelem-e?
2. Megdönthető vélelem-e?
3. Ki az alanya és a tárgya? (kinek kell ártatlannak vélelmezni, és kit?)
4. Mi a következménye? (hogyan függ össze az ártatlanság vélelme a büntetőeljárás megindításával?)

Vélelem-e az ártatlanság vélelme?

A vélelem (praesumptio) valóságnak elfogadott előfeltételezés, azt jelenti, hogy ha egy tény valóságos, akkor feltételezzük, hogy egy másik tény is az. A feltételezés alapja, hogy a két tény között olyan szoros, állandó kapcsolat áll fenn, amely létüket összeköti.¹⁶ A jogi gondolkodás megkülönböztet egyszerű (vagy természeti) és törvényi, ezen belül pedig megdönthető és megdönthetetlen vélelmet.

A törvényi vélelem olyan jogi tétel, amely a hatóságot arra kötelezi, hogy valamely (általában nehezen bizonyítható) tényt valónak fogadjon el, ha egy másik (általában könnyen bizonyítható) tény bizonyított.¹⁷ A törvényi vélelem esetén a jogalkotó egy valószínű tényállást tekint valónak azért, hogy ezzel a valóságbizonyítást mellőzze, miáltal a valós tényállás esetére írt jogkövetkezmények a valószínű esetében is alkalmazhatók válnak. Az ilyen vélelem tehát

¹⁵ <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20160609>

¹⁶ Móra M. – Kocsis M.: i. m. 255. o.

¹⁷ Tóth M. (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006, 44. o.

egy véelmező és egy véelmezett tényből áll: a véelmező tény valóságának bizonyításából következik a törvény értelmében (!) a véelmezett tény valósága.

Megdönthetetlen véelem (praesumptio iuris et de iure) esetén a jogalkotó eleve kizárja az ellenbizonyítás lehetőségét.¹⁸ Megdönthető véelemről (praesumptio iuris) akkor beszélünk, ha ezzel szemben az ellenbizonyítás megengedett, és ilyenkor a bizonyítási teher arra hárul, akinek érdeke a véelem megdöntése.

Mindezek ismeretében felvethető a kérdés, hogy az ártatlanság véelemeként ismert alapelv valóságos véelem-e.

Az ártatlanság véelemének hatályos törvényi megfogalmazásában [senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét (vagy a büntetőjogi felelősségét) a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg] meglehetősen nehéz megtalálni azt a véelmező tény, amelynek bizonyítása esetén el kell fogadni az ártatlanság tényét.¹⁹ Valójában bizonyítási könnyebbséget sem jelent az alapelv, hiszen mielőtt a bíróság a bűnösség kérdésében állást foglalna, köteles megvizsgálni a megvádolt terhelt büntetőjogi felelősségét. Az eljárás során a vád bizonyítása a vádlót terheli [Be. 4. § (1) bek.], a terhelt pedig nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására. Az eljárás végén a bíróság fogja jogerős ügydöntő határozatában kimondani a terheltnek vagy a bűnösségét, vagy a nem bűnösségét (ennek jelentőségéről a következő cím alatt lesz szó).

Mindebből következően, az ártatlanság véelemének hatályos megfogalmazása nem tekinthető valódi véelemnek, legfeljebb „kvázi véelemnek”, vagy ideiglenes igazságnak.²⁰ Azzal a felfogással – legalábbis a véleményem szerint – nem lehet egyetérteni, amely a hatályos Be. indoklásában szerepel, nevezetesen, hogy az ártatlanság véelemét megdöntenie a vádlónak kell. Ha valódi és egyben megdönthető véelem lenne, az ártatlanság véelme a bíróság bűnösséget jogerősen kimondó határozatával dőlné meg.

Az új Be. tervezete *Az ártatlanság véelme* cím alatt azt tartalmazza, hogy: „Ártatlannak kell tekinteni mindenkit addig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügydöntő határozata meg nem állapítja” (1. §). Véleményem szerint ez a megfogalmazás sem orvosolja azt a problémát, ami az ártatlanság véelemének véelemkénti kezelésével kapcsolatos. Nem tartom ugyanis elfogadhatónak azt az okfejtést, hogy ebben az esetben a véelmező tény az lenne, hogy az emberiség többsége

¹⁸ Bíró Gy. – Lenkovics B.: Magyar polgári jog. Általános tanok. Novotni Kiadó, Miskolc, 2000, 145–146. o.

¹⁹ Móra M. – Kocsis M.: i. m. 110–111. o.

²⁰ Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: i. m. 79. o.

ártatlan, ebből következően, „ha a terhelt ellen eljárás indul, akkor is ártatlannak kell tekinteni (mindaddig, míg bűnösségét meg nem állapítják)”²¹.

Az új megfogalmazás mindazonáltal egy nagyon fontos következménnyel jár. Ha ugyanis „valamit valamilyennek vélelmezünk, az azt jelenti, hogy olyanak kell tekintenünk, függetlenül attól, hogy a valóságban az olyan-e vagy sem. [...] Minden joghatás ezekhez a vélelmezett állapotokhoz fűződik egészen a vélelmezett tény megdöntéséig.”²² Később lesz erről részletesen szó, de már most érdemes megemlíteni, hogy mindezek figyelembevételével, ha valakit (mindenkit) törvény által deklaráltan ártatlannak kell tekinteni, ehhez annak a joghatásnak kell fűződnie, hogy nem lehet vele szemben büntetőeljárást indítani, folytatni, kényszerintézkedést alkalmazni.

Az ártatlanságról szól-e az ártatlanság vélelme?

A nemzetközi dokumentumok a terhelt ártatlanságának vélelmezéséről szólnak. A hatályos magyar Be. az alapvető meghatározó szakasz címében szól az ártatlanság vélelméről, a normaszöveg azonban valójában nem azt mondja ki, hogy ártatlannak kellene vélelmezni a terheltet, hanem azt, hogy senki sem tekinthető bűnösnek. Mint ahogy arra a pécsi büntetőeljárás-jogi tankönyv helyesen rámutat, egyrészt a bűnösségnek a „nem bűnösség” a komplementer fogalompárja, és nem az ártatlanság; másrészt az, hogy valakit a bíróság nem mond ki bűnösnek (nem bűnösnek mond ki), nem feltétlenül jelenti azt, hogy egyszerűen ártatlan is lenne.²³ Ehhez képest a tervezett új normaszöveg azzal, hogy mindenkit ártatlannak kell tekinteni, más alapokra helyezi a kérdést. Mindenesetre nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy akit a bíróság bűnösnek mond ki, valójában ártatlan, és azt sem, hogy akit a bíróság nem bűnösnek mond ki, valójában nem ártatlan.

Az eddig vizsgált két problémakör összegzéseként érdemes megemlíteni Vigh József véleményét, aki arra jut, hogy a büntetőeljárás törvény voltaképp nem az ártatlanság vélelmét fogalmazza meg, minthogy ilyet nem ismer. Ehelyett a Be. valójában a „bűnösség vélelmének a tilalmát” igyekszik érvényesíteni.²⁴ Véleményem szerint, ha a Be. normaszövegéből az következik, hogy az „ártatlanság vélelme” nem vélelem, akkor abból nem következhet az, hogy az a bűnösség vé-

²¹ Ádám Gy.: i. m. 633. o.

²² Vigh J.: A büntető igazságszolgáltatás néhány alapelve. Jogelméleti Szemle, 2002/4., <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh12.html>. A tanulmány később megjelent a Börtönügyi Szemlében is: 2004/2., 1–12. o.

²³ Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: i. m. 78. o.

²⁴ Vigh J.: i. m.

lelmének tilalmát jelenti, egész egyszerűen azért, mert továbbra is hiányzik a tételből a véelmező tény. Mindemellett, akárcsak az ártatlanság véelmének, a bűnőség véelmének használata sem helyeselhető, már csak azért sem, mert – mint ahogy arra Vigh Király Tiborra hivatkozva felhívja a figyelmet – a véellem „nem véelményt jelent, nem valószínűséget tartalmaz, hanem olyan elv, ami jogviszonyokat meghatározó norma alakjában jelenik meg, s így jogokat és kötelezettségeket tartalmaz”²⁵.

Véelményem szerint a szóhasználat a tárgyalt büntetőeljárás elv vonatkozásában rendkívüli jelentőséggel bír, mert könnyen vihet tévútra. Ezért a továbbiakban az ártatlanság véelmét idézőjelek közé illetve használom.

Mindezek azonban nem érintik annak helyességét, hogy a büntetőeljárás alapelv tartalmilag valóban a bűnősként kezelés tilalmát jelenti, és nem az ártatlanság véelmezését.

Az „ártatlanság véelmének” alanya és tárgya

Az idézett nemzetközi dokumentumok és a francia eljárás törvény az „ártatlanság véelmét” pozitív módon, követelmény támasztásával határozza meg. E szabályozások értelmében minden, a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított vagy vádolt személy ártatlanságát véelmezni kell.

A magyar alkotmányos, alaptörvényi és büntetőeljárás rendelkezések ezzel szemben negatív módon, tilalom felállításával fogalmazzák meg az alapelvet, ami a szabályozás szerint – mint láttuk – lényegében nem is tekinthető igazi véelmennek. E szabályozások értelmében senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnőségét/büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

Az új Be. nyilvánosságra hozott normaszöveg-tervezete pozitív módon, követelmény támasztásával fogalmazza meg az „ártatlanság véelmét”. Az idézett nemzetközi dokumentumoktól azonban két ponton jelentősen eltér. Egyrészt nem szűkíti le az alapelv alkalmazását a terheltre, másrészt nem az ártatlanság véelmezésének követelményét fekteti le, hanem expressis verbis kimondja: mindenkit ártatlannak kell tekinteni.

Ez a fajta megfogalmazás véelményem szerint semmiképpen sem helyeselhető, mert a büntetőeljárás törvény nem mindenkire vonatkozik, hanem alapvetően arra, akivel szemben az eljárás folyik (nem elvitatva természetesen a terhelt felelősségét vizsgáló, megállapító hatóságok, illetve az eljárás többi sze-

²⁵ Uo.

replójének jelentőségét). Ez a megfogalmazás ugyanakkor további kérdést vet fel: kinek kell ártatlannak tekintenie mindenkit?

Kétségtelennek tűnő tény, hogy a terhelt bűnösségéről a bíróság nyilváníthat véleményt a jogerős ügydöntő határozatában. Kételyt támasztanak azonban az állítás helyességével kapcsolatban azok a tág értelemben vett ügyészi intézkedések, amelyek a terhelt felelősségét (voltaképp bűnösségét) állapítják meg. Így felelősséget megállapító büntetőjogi intézkedésként megrovást az ügyész is alkalmazhat (Btk. 64. §), eljárásjogi „intézkedésként” pedig az ügyész a vádemelést elhalaszthatja, majd az elhalasztó határozatra írt, a megszüntetés tényét rögzítő feljegyzéssel az eljárást megszünteti, ha a vádemelés elhalasztásának tartama eredményesen telt el. Valójában a vádemelés elhalasztása is a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapításán alapul. Mindkét esetben közös, hogy a „jogerőre emelkedést” követően rendes jogorvoslattal nem támadható. A büntetőjogi felelősséget azonban ezekben az esetekben nem a bíróság ügydöntő határozata, hanem az ügyész határozata állapítja meg.

A tervezett szöveget alapul véve, ha a szabályozás tárgya a mindenki, akkor ez elvezethet oda, hogy a szabályozás alanya is bárki lehet: akár szereplője a büntetőeljárásnak, akár nem. Itt felvetődik a kérdés, hogy lehet-e különbséget tenni az „ártatlanság vélelmének” alaptörvényi, és büntetőeljárás törvényi megfogalmazása, illetve annak következménye között. Az alaptörvény az „ártatlanság vélelmét” emberi jognak tekinti, ebből következően el lehet jutni oda, hogy a terheltnek ahhoz van joga, hogy senki se tekinthesse bűnösnek addig, amíg a büntetőjogi felelősségét a bíróság meg nem állapítja, legyen az magánszemély, újságíró, akárki. A büntetőeljárás törvény azonban az eljárás szereplőire, azok jogaira és kötelezettségeire vonatkozik, és ebből az következik, hogy az elvet kizárólag a hatóságok sérthetik meg, magánszemélyek, újságírók véleménynyilvánítását nem korlátozza.²⁶ A hatályos Be.-t alapul véve, a két felfogás között lényegi és valós ellentmondás feszül. A kérdés az, hogy a tervezett normaszöveg megfogalmazása feloldja-e ezt az ellentmondást.

Az „ártatlanság vélelmének” következménye

Nem alaptalan annak a kérdésnek a felvetése, hogy az „ártatlanság vélelmének” figyelembevételével hogyan lehet valakivel szemben büntetőeljárást indítani, illetve folytatni?

²⁶ Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: i. m. 83. o.

Vigh József egyik tanulmányában arra az álláspontra helyezkedik, hogy a „jogerős bírói ítélethez között ártatlanság véelme megkérdőjelezi az alapos gyanú alapján tett valamennyi intézkedés törvényességét és létjogosultságát, minthogy az alapos gyanú nem véelmezi a gyanúsítottak ártatlanságát, hanem megkérdőjelezi azt, valószínűsíti a gyanúsított bűnösségét”²⁷. A szerző ezen felül az elsőfokú ítélet törvényességét is megkérdőjelezi, ha fellebbezést jelentenek be, mivel az az ártatlanság véelme alatt álló személyt nyilvánít bűnösnek.²⁸ Ugyanakkor, az általa alkalmazott „bűnösség véelmének a tilalma” – álláspontja szerint – összefér az alapos gyanú fogalmával, és a büntetőeljárás további menetével.²⁹

Mielőtt továbblépnénk, érdemes rövid kitérőt tenni az „ártatlanság véelmének” és a bűnösség gyanújának viszonyára. Mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy a bűnösség gyanúja nem azonos a bűnösség véelmével. Ha ugyanis az eljárás a bűnösség véelme alapján folya, ezt azt eredményezné, hogy a vádlottnak kellene bizonyítania az ártatlanságát.³⁰ Az alaptörvényi és büntetőeljárás alapelv érvényesülése mellett nem lehet eltekinteni attól, hogy a büntetőeljárás végső soron mindig a bűnösség, és nem az ártatlanság gyanúján alapul. Ezen nem változtat az, hogy az eljárás különböző szakaszaiban a gyanú szintje különböző lehet, és azt sem jelenti, hogy az „ártatlanság véelme” szükségképpen csorbát szenvedne, viszont magyarázatát adja a különféle kényszerintézkedések elrendelése jogszerűségének, amelyek csak ideiglenesek lehetnek, és nem tekinthetők előre hozott büntetésnek. Alapvető követelmény, hogy ha a bűncselekmény gyanúja, vagy annak gyanúja, hogy azt a terhelt követte el, hiányzik, a büntetőeljárást nem szabad tovább folytatni. Ez éppúgy igaz a nyomozási szakra, mint a bírósági eljárásra. A gyanú szintje – mint említettem – az eljárás szakaszaiban változik. Az eljárás megindításához (a nyomozás elrendeléséhez) elegendő a bűncselekmény gyanúja. A gyanúsításhoz már személyre konkretizált alapos gyanú szükséges. A vádemeléshez az ügyészben annak meggyőződése kell, hogy a bűncselekményt a terhelt követte el. Ha ez nincs meg benne, „kockázatos és jogot sértő a bírósági tárgyalásokon végig hurcolni bárkit is ingatag gyanúokok alapján”³¹. Ez nem zárja azonban ki azt, hogy a bíróság a vádat észszerű kétkedéssel fogadja. Még ha az ügyész említett meggyőződését a bíró magáévá teszi is, a vádlott bűnösségét csak akkor mondhatja ki, ha a bizonyítékok alapján kétségtelen a vádlott bűnösségében. A felmentéshez

²⁷ Vigh József: i. m.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Király T.: Mit ér az ártatlanság véelme? Magyar Jog, 1987/12., 1020. o.

³¹ Uo. 1023. o.

azonban elegendő, ha a bűnösség nem bizonyult be, ehhez nem szükséges az ártatlanság bizonyítása.³²

Ha az ártatlanság vélelme valódi vélelem lenne, az alapul vett kérdésre a válasz nem lenne túl bonyolult. Az eljárás megindulása nem a bűnösség kérdésében való állásfoglalás, azt majd a bíróság jogerős határozata mondja ki vagy veti el. Eddig a pontig nem kell ártatlannak tekinteni a terheltet, hanem vélelmezni kell az ártatlanságát. Az eljárás alapja tehát az, hogy vannak olyan bizonyítékok, amelyek azt támasztják alá, hogy vizsgálni lehet és kell a terhelt büntetőjogi felelősségét, azonban azt bizonyossággal nem lehet állítani, hogy bűnös, de azt sem, hogy ártatlan. Az ártatlanság (valódi) vélelme ebben a rendszerben megdönthető vélelem lenne: ha bíróság a jogerős határozatában bűnösnek mondja ki a terheltet, ezzel megdönti a vélelmet.

A hatályos magyar szabályozás (amely, mint láttuk, tartalmilag nem valódi vélelemként fogalmazza meg az alapelvet) a most vizsgált kérdést tekintve – véleményem szerint – nem problémás. Az, hogy senkit (voltaképp a terheltet) nem lehet bűnösnek tekinteni addig, amíg a bűnösségét/büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapítja meg, nem jár annak követelményével, hogy ártatlannak kelljen tekinteni. Annyit lehet mondani, hogy vannak olyan bizonyítékok, amelyek alátámasztani látszanak a vele szemben fennálló alapos gyanút, ezért büntetőeljárást kell vele szemben indítani, de mindez még nem jelenti egyszersmind a bűnösségének/felelősségének kimondását.

Lényegesen más a helyzet azonban akkor, ha törvény által deklaráltan mindenkit ártatlannak kell tekinteni addig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős ügydöntő határozata meg nem állapítja. Ebben az esetben válik a probléma valódivá: jogállami keretek között hogyan lehet azzal szemben büntetőeljárást indítani, aki a törvény szerint ártatlan? Nem vélelmezni kell az ártatlanságát, nem bűnösnek kell tekinteni, hanem egyenesen ártatlannak. A válasz nem lehet más, mint hogy sehogy!

Következtetések

A tanulmány végén nem marad más hátra, mint a következtetések levonása, és a bizakodás kifejezésre juttatása. Az előbbit tekintve azt lehet megállapítani, hogy az „ártatlanság vélelme” valójában nem az ártatlanságról szól, és nem is valódi vélelem. Az alapelv reális tartalmát a pécsi tankönyv – véleményem

³² Móra M. – Kocsis M.: i. m. 108. o.

szerint helyesen – fogalmazza meg, ami nem más, mint a terhelt bűnősként kezelésének tilalma: a terhelt nem kezelhető bűnősként mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.³³ Kevesebb félreértésre adna okot, ha az elv (törvényi) elnevezése a tartalomnak megfelelően módosulna.

Az utóbbit tekintve a bizakodás arra vonatkozik, hogy az új büntetőeljárás törvénynek legalább a legelső rendelkezése nem lesz alapvető kérdésekkel terhelt.

Irodalom

Ádám Gy.: Az ártatlanság véelmének szocialista felfogásáról. *Jogtudományi Közlöny*, 1960/11.

Bíró Gy. – Lenkovics B.: *Magyar polgári jog. Általános tanok.* Novotni Kiadó, Miskolc, 2000

Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: *Új magyar büntetőeljárás.* Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004

Horváth T.: Az ártatlanság véelme a büntetőperben. *Jogtudományi Közlöny*, 1951/8.

Király T.: Mit ér az ártatlanság véelme? *Magyar Jog*, 1987/12.

Miskolczi B.: Az új büntetőeljárás kódex fontosabb újításai röviden. *Ügyvédtvilág*, 2006. november. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-buntetoeljarasi-kodex-fontosabb-ujitasai-roviden>

Móra M. – Kocsis M.: *A magyar büntető eljárási jog.* Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961

Paine, Th.: *Az ember jogai.* Osiris Kiadó–Readers International, Budapest, 1995

Szikinger I.: Az ártatlanság véelme – alkotmányos alapelv! *Belügyi Szemle*, 1989/3.

Tóth M. (szerk.): *Büntető eljárásjog.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006

Vida F.: Az anyagi igazság érvényesülése büntető igazságszolgáltatásunkban II. *Jogtudományi Közlöny*, 1952/3.

Vigh J.: A büntető igazságszolgáltatás néhány alapelve. *Jogelméleti Szemle*, 2002/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh12.html>

³³ Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: i. m. 80. o.

A magánindítvány kettős természete

A tanulmány a magánindítvány kettős természetét elemzi, különös tekintettel a jogintézmény anyagi és eljárási jogi szerepére. Fontos része a tanulmánynak a magánindítványt előterjesztő sértett fogalmának meghatározása is. A szerző a hatályos törvények mellett az új Be.-tervezet által megváltoztatni kívánt szabályokat is bemutatja. A tanulmány kitékint az Európai Unió néhány tagállamára, és bemutatja, hogyan működik a kiválasztott országokban ez a jogintézmény.

A sértett az igazságszolgáltatás folyamatában különféle pozíciókat tölthet be. Jogi helyzetének megfelelően lehet sértett, feljelentő, magánindítványt előterjesztő, polgári jogi igényt érvényesítő magánfél, és tanú. Köztudott, hogy a nem közbűvadra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett mint magánvádló lép fel, ügyészi tétlenség esetén pedig pótmagánvádlóként érvényesítheti igényét. Mindezekon felül, a bizonyítási eljárásban a szakértői vizsgálat alanya is lehet.

A büntetőeljárások többsége a sértett feljelentése alapján indul; ezt bármelyik hatóságnál, akár írásban, akár szóban előterjesztheti. Bár a bűncselekményeket bárki feljelentheti, a magánindítványra üldözendő cselekmények esetében a büntetőeljárás feltétele a magánindítvány. Ez később is pótolható, így ha az eljárás megindulását követően derül ki, hogy a cselekmény csak magánindítványra büntethető, a magánindítvány előterjesztésére jogosult nyilatkozatát a hatóságnak mindenképpen be kell szereznie.

A magánindítvány jogi természete

Korábban a Btk. (1961. évi V. tv. és 1978. évi IV. tv.) a büntethetőséget kizáró okok közé sorolta a magánindítvány hiányát. A büntetőjogászok viszont akkoriban is azt vallották, hogy a magánindítvány hiánya nem a büntethetőséget kizáró elsődleges okok közé tartozik, hanem a büntethetőséget kizáró másodlagos akadályok között helyezték el ezt a jogintézményt.

Békés Imre például tankönyvében azt írta, hogy a magánindítvány hiánya (a kívánat és a feljelentés hiányával együtt) mint akadály azért másodlagos, „mert a törvényi tényállás kimerítésének a pillanatában, illetőleg azt követően hosszabb-

rövidebb ideig nem is dönthető el: az elkövető büntethetősége kizárt-e vagy sem. Másrészt a magánindítvány, a kivánat vagy a feljelentés előterjesztése nem is kizárólag anyagi jogi feltételei a felelősségre vonásnak, hanem egyszersmind magának a büntető-eljárásnak is előfeltételei.”¹

Balogh Ágnes korábban, a régi Btk. idején, felhívta a jogalkotó figyelmét arra, hogy a magánindítvány hiánya nem büntethetőséget kizáró, hanem sokkal inkább a büntetőeljárás lefolytatását akadályozó ok. *„A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében is fennforog ugyanis az elkövetés pillanatában a bűncselekményi értékelés minden feltétele: a cselekmény veszélyes a társadalomra, tényállásszerű, elkövetője pedig bűnös. Az elkövető megbüntetésének a lehetősége tehát fennáll. Ezen a tényen semmit sem változtat a magánindítvány előterjesztésére jogosított személy késlekedése vagy az indítványtól való tartózkodása. Ez csupán akadályozza a büntetőjogi felelősségre vonást.”*²

A hatályos jogszabály (2012. évi C. tv.) megváltoztatta a magánindítvány hiánya nevű intézmény dogmatikai helyét, és a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai közé tette. Ahogy az új Btk. Indokolása is kimondja, *„az elkövetéskor a bűncselekmény valamennyi törvényi ismérve megvalósul, de hiányzik az elkövető felelősségre vonását eredményező eljárás megindításához és lefolytatásához a törvény által megkövetelt további feltétel, vagyis a meghatározott személy akaratnyilatkozata”*.

Vajon mire utal a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai kitételben az *egyéb szó*?

Eljárásjogi akadályt ért itt a jogalkotó, ugyanis a magánindítvány hiánya Belovics Ervin szerint *„dogmatikailag olyan eljárásjogi akadály, amely a sértett akaratától teszi függővé a büntetőeljárás megindíthatóságát”*³. Ez pedig az officialitás alapelvén üt rést. A hivatalból való eljárás elve ugyanis azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság a sértett akaratától függetlenül is megindíthatja a büntetőeljárást, mivel a büntetthez a társadalmi sérelem eszméje kapcsolódik és nem a magánsérelem.⁴ Ezért az ex officio *„felhatalmazza az államnak erre a célra létrehozott szerveit arra, hogy a büntetőigényt mások beleegyezésétől függetlenül akár azoknak akarata*

¹ Békés I.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Békés I. – Földvári J. – Gáspár Gy. – Tokaji G. (szerk.): Magyar büntetőjog. Általános Rész. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 208. o.

² Balogh Á.: A magánindítvány jogi természete. A magánindítványra büntethető bűncselekmények a Btk.-ban. In: Balogh Á. – Kóhalmi L.: Büntetőjog I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003, 141. o. [Jogi szakvizsga segédkönyvek]

³ Belovics E.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Belovics E. – Geller B. – Nagy F. – Tóth M. (szerk.): Büntetőjog I. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 283. o.

⁴ Az 1892–97. évi Országgyűlés negyedik ülészakában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása. Budapest, 1895, 148. o.

*ellenére is érvényesíthesse*⁵. Kivételes esetben, bizonyos bűncselekményeknél viszont a jogalkotó a sértett érdekeire akar figyelemmel lenni, és a sérelmet szenvedett egyén belátására bízta a büntetőeljárás megindítását. Ennek hátterében Vaskuti András szerint leginkább az áll, hogy az állam védi a sértett személyiségi vagy ahhoz kapcsolódó más jogát, tiszteletben tartja a sértett és az elkövető közötti családi kapcsolatot, illetve „*a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél a sértett kíméletéhez fontosabb érdek fűződik, mint az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítéséhez*”⁶.

Békés Imre szerint „*a sértettnek fontosabb érdeke fűződik a sérelem eltitkolásához, mint a nyilvánosságra hozáshoz és az elkövető megbüntetéséhez*”⁷. A sértett kíméletén túl a magánindítvány intézményének más jogpolitikai indokai is vannak, egyebek között például az, hogy „*csak a sértett tudja eldönteni; sérelmére egyáltalán követtek-e el bűncselekményt*”⁸. És ez nem csak a bagatell-bűncselekményeknél igaz. A súlyosabb büntettek esetében, mint például a nemi bűncselekmények, „*csak a sértett tudja eldönteni, hogy a cselekményt egyáltalán erőszakos közönségszűrésnek lehet-e tekinteni*”⁹. Továbbá a magánindítványra üldözendő, de magánvádas bűncselekményeknél a társadalomra veszélyesség foka alacsony¹⁰, ezért nem célszerű az officialitásnak érvényesülnie.

A sértett mint magánindítványt előterjesztő személy

A büntetőeljárásban a nyomozás alapja a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó információ. Ez lehet olyan adat, amelyet a nyomozó hatóság hivatali minőségében szerez meg, de lehet a feljelentésből és a magánindítványból származó információ is. (2003-ig a bejelentést is szabályozta a törvény.)

A bárki által megtehető feljelentéssel szemben a magánindítványt meghatározott bűncselekmények esetén csak az arra feljogosított személy terjesztheti elő. Ezek a bűncselekmények egyrészt a magánvádas, másrészt pedig bizonyos, törvény által megjelölt közvádas bűncselekmények. Minden magánvádas bűncselekmény egyben magánindítványra üldözendő, de nem minden

⁵ Bárd K.: A büntetőhatalom megosztásának buktatói. KJK, Budapest, 1987, 66. o.

⁶ Vaskuti A.: A büntetőjog Általános Részének vázlata. OITH Magyar Bíróképző Akadémia, 2011, 112. o.

⁷ Békés I.: i. m. 210. o.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

magánindítványra induló büntetőeljárás lesz egyben magánvádas eljárás. Utóbbihoz tartozik a szexuális erőszak alapesetének első fordulatóban szabályozott bñncselekmény (aki a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el), amely csak magánindítványra büntethető, kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bñncselekményt is elkövetnek (Btk. 207. §).¹¹

Szintén magánindítványra üldözendő a kapcsolati erőszak vétsége:

„Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

- a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít;

- b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek teszi ki, ha súlyosabb bñncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő” [Btk. 212/A § (1) bek.].

Az egészségügyi önrendelkezési jog megsértésének vétsége és büntette is magánindítványra büntetendő, kivéve, ha azzal összefüggésben nem magánindítványra büntetendő bñncselekményt is elkövetnek. Ha valaki az egészségügyi önrendelkezési jog megsértésének büntettét úgy követi el, hogy tiltakozó nyilatkozat ellenére halottból szövet vagy szövetet távolít el, akkor ebben az esetben a magánindítványt értelemszerűen nem a sértett, hanem a hozzátartozója terjesztheti elő. A törvény a hozzátartozó mellett itt az örökösnek is jogot ad arra, hogy ezt megtegye, és mindezek mellett felhatalmazza az egészségügyről szóló törvényben meghatározott, nyilatkozatra jogosult személyt is.

A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok, valamint az iparjogvédelmi jogok megsértése esetében is magánindítványra indul a büntetőeljárás, kivéve ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bñncselekményt is elkövetnek (Btk. 388/A § és a 2013. június 12-i 608/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet).¹²

Magánindítványra üldözendő nevesített bñncselekmények a fentiek mellett a következők:

¹¹ A hatályos Btk.-ban megszűnt a szexuális visszaélés (megrontás) kapcsán a magánindítványhoz kötöttség.

¹² 608/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet a szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről és az 1383/2003/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:181:0015:0034:HU:PDF>

- könnyű testi sértés;
- magánlaksértés;
- zaklatás;
- magántitok megsértése;
- levéltitok megsértése;
- kiszolgáltatott személy megalázása;
- rágalmazás;
- becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése;
- becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala;
- becsületsértés;
- kegyeletsértés;
- további meghatározott bűncselekmények, ha a sértett az elkövető hozzátartozója (lopás, rongálás, sikkasztás, csalás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, illetve jármű önkényes elvétele).

Utóbbi esetben, ha az elkövető egyben a sértett gyámja vagy gondnoka, akkor a bűncselekmény nem magánindítványra üldözendő.

Ha a becsületsértést rendvédelmi szerv tagjának sérelmére követik el, az nem minősül magánindítványra üldözendőnek.

Kegyeletsértés esetén a magánindítványt az elhalt hozzátartozója vagy örököse terjesztheti elő.

A magánindítvány célzott nyilatkozat, a büntetőeljárás megindítását és az elkövető felelősségre vonását célozza. Kettős természete alapján anyagi és eljárásjogi intézmény is. Eljárásjogi abban az értelemben, hogy hiánya eljárási akadály. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett, illetve a magánindítványt előterjesztő fellépésének hiánya, mint ahogy az előzőekben erről már szó volt, közvetlenül az officialitás alapelvén üt rést, és ezzel lehetetlenné teszi az eljárás megindítását.

A Btk. szerint a magánindítvány előterjesztésére (általában) a sértett jogosult. A magánindítványt a korlátozottan cselekvőképes kiskorú sértett önállóan is előterjesztheti, és erre törvényes képviselője is jogosult. Ha a sértett személyes ügyei vitelében vagy a bírósághoz, hatósághoz fordulás joga tekintetében cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú, a magánindítvány előterjesztéséhez a törvényes képviselő hozzájárulása szükséges. Ezekben az esetekben a magánindítvány előterjesztésére a gyámhatóság is jogosult (Btk. 31. §). Érdekel-

lentét esetén a polgári törvénykönyv szabályai az irányadók.¹³ A sértett halála esetén hozzátartozója terjesztheti elő a magánindítványt, kivéve azon eseteket, amikor az örökös és más, az egészségügy területén dolgozó is élhet ezzel.

A magánindítvány nem vonható vissza és oszthatatlan. Utóbbi azt jelenti, hogy bármelyik elkövetővel szemben előterjesztett magánindítvány valamennyi elkövetőre hatályos.

Ki lehet sértett a büntetőeljárásban?

A magánindítvány elemzése kapcsán fontos kérdés annak eldöntése, hogy ki is a sértett, hiszen ha a sértetti kört nem határozzuk meg pontosan, akkor abban sem lehetünk biztosak, hogy ki lehet a magánindítványt előterjesztő.

Bár látszólag a hatályos jogszabály meghatározza a sértett fogalmát, a hétköznapi jogalkalmazásában számos nehézség felvetődik ennek tekintetében.

Nem csak napjainkban okoz ez nehézséget, hiszen a sértett meghatározása régóta foglalkoztatja az eljárásjogászokat.

Már *Finkey Ferenc* is rámutatott arra, hogy a „*sértett fogalma és köre a legnehezebben elhatárolható kérdések egyike*”¹⁴. Sok bizonytalanságot tartalmaz ugyanis az a meghatározás, miszerint sértett az, „*kinek jogai ellen a bűncselekmény elkövetve, illetőleg megkísérelve volt, kinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény*”¹⁵.

Balogh Jenő szerint „*első tekintetre igen könnyen megoldhatónak látszik, amennyiben törvényünk 113. §-a a sértett félt, illetőleg, ha az életkorának 16-ik évét még be nem töltötte, annak törvényes képviselőjét jelöli meg az indítványozásra jogosított gyanánt. Csakhogy ez a megjelölés tulajdonkép csak a kérdésnek a megkerülése, de nem megoldása, mert ezzel kapcsolatban felmerül azon újabb kérdés, hogy az egyes büntetendő cselekményeknél ki tekintendő a »sértett fél« elnevezés alatt. A törvény erre általában nem ad feleletet.*”

¹³ 2014 előtt másképpen fogalmazott a Btk., és ha a sértett korlátozottan cselekvőképes volt, akkor a törvényes képviselője is, ha pedig nem volt cselekvőképes, akkor csak a törvényes képviselője nyújthatta be a magánindítványt. A jogszabály ez utóbbi esetben a gyámhatóságot is felruházta a jogosultsággal. A sértett önrendelkezési jogának sérelme miatt volt szükséges változtatni a törvény szövegén. Lásd a 2013. évi CCLII. törvényt.

¹⁴ *Finkey F.*: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, 1908, 181. o.

¹⁵ Bp. Indokolás... i. m. 173–174. o.

A hatályos Be. sem pótolja ezt a hiányt. Hadd idézzem újra Balogh Jenőt, hiszen ő írja, *„már itt ki kell jelenteniünk, hogy nem helyeselhetjük az újabb törvényeknek azon eljárását, hogy a sértett fél fogalmának meghatározását tökéletesen elmulasztják”*¹⁶.

A mostani Be., ha nem is tökéletesen mulasztja el a sértett fogalmának meghatározását, mégis számos megoldatlan helyzet elé állítja a jogalkalmazót. Továbbra is aktuálisak Balogh Jenő szavai, mert *„az esetek hasonlíthatatlanul jelentékenyebb számában nagyon kérdéses, hogy e fogalom kire [...] is alkalmazható [...]”*¹⁷.

Vajon ki is a sértett?

A sértett sajátos büntetőeljárási fogalom. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza, a büntetőjog pedig az e körhöz tartozó személyek valódi elnevezését kerülve a „valaki” és a „más” szavakat használja.¹⁸

A fogalom törvényi szinten való megfogalmazása sokáig váratott magára. Bár a tudományos munkák igyekeztek körülhatárolni a sértett fogalmának tartalmi jegyeit, azt a jogszabályok 1973-ig egyáltalán nem definiálták.

Király Tibor még 1968-ban írta, hogy sem az anyagi, sem az eljárási jog nem határozza meg pontosan a sértett fogalmát, de vajon meg kell-e határozni törvényben ezt a fogalmat? *Király* szerint igen, ez hasznos lenne, *„nem is a definiálás kedvéért, hanem inkább azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadhatja el a jogalkalmazó”*, mert ezen múlhat, hogy van-e joga valakinek vádat emelni, a vádat képviselni, amit aktív legitimációnak hívunk. Ezért indokolt *Király* szerint, hogy *„a törvény mondja meg, kik azok, akiknek joguk lesz sértettként fellépniük. Indokolt az is, hogy szükség esetén a hatóság határozatban döntsön arról, ki szerepelhet, vagy nem szerepelhet az ügyben sértettként.”*¹⁹

Az 1973. évi I. tv., ha nem teljes mértékben is, de igyekezett eleget tenni a jogtudomány követelésének, és meghatározta a sértett fogalmát. A régi Be. 53. § (1) bekezdése szerint *„sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette”*. Bár a törvény definiálta a sértett fogalmát, a gyakorlatban ennek ellenére számtalan kérdés vetődött és vetődik fel ma is a sértett tényleges fellépésekor. Ezen az 1998. évi XIX. tv., a jelenleg hatályos Be. sem segített, hiszen csak a szakasz száma változott, a meghatározás tartalma nem.

¹⁶ Uo. 217–218. o.

¹⁷ Uo. 218. o.

¹⁸ A sértett fogalmával kapcsolatban lásd Bócz E.: Passzív alany, áldozat, sértett. Rendészeti Szemle, 2007/9., 103–129. o.

¹⁹ *Király T.*: A sértett a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1968/2., 81. o.

A Be. későbbi módosításai sem térnek ki erre a kérdésre, így jelenleg sem tisztázott pontosan, hogy kinek a fellépését akarja a jogalkotó sértettként elfogadni.

Tremmel Flórián már a régi Be., az 1973. évi I. tv. kapcsán is kritizálta a törvényt, mert nézete szerint a jogszabály nincs összhangban az ártatlanság védelmével. Szerinte sokkal szerencsésebb lenne a következő meghatározás: „*Sértett az, akiről alaposan feltehető, hogy jogát, vagy jogos érdekét az eljárás tárgyát képező cselekmény sértette, vagy veszélyeztette.*”²⁰

Kemény Gábor szerint, ha a gyanú fogalmát kétféleképpen értelmezzük, akkor a tárgyi gyanú, vagyis a bűncselekmény megtörténtére irányuló egyszerű gyanú elegendő ahhoz, hogy a büntetőeljárás meginduljon. Az ártatlanság védelme ehhez a gyanúhoz még nem kötődik, hanem sokkal inkább csak a személyi gyanúhoz, vagyis ahhoz, amikor konkrét személy ellen olyan bizonyítékok vetődnek fel, amelyek vele szemben megalapozzák a gyanút. A sértetti pozíció viszont már a tárgyi gyanú megléte esetén megnyílik, nem sértve ezzel az ártatlanság védelmét.²¹

Mivel a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy sértetti minőségét a büntetőeljárásban nem állapítják meg, ez a jogalkalmazás mindennapjaiban súlyos problémát jelent. Ezen segíthetne a jogszabály azzal, hogy pontosan definiálja a sértett fogalmát. Ennek hiányában is megoldást jelentene a sértetté nyilvánítás intézményének beiktatása, amit például az orosz büntetőeljárás törvény ismer.

A sértetté váláshoz elméletileg elegendő a jogok, illetve a jogos érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése, de ez a meghatározás túl általános, a jogalkalmazó számára nem egyértelmű.

Az általános értelemben használt meghatározásokon túl sokáig az jelentett további problémát, hogy a büntetőeljárásban a cselekvőképességre vonatkozó polgári jogi szabályok nem érvényesültek, és a jogalkalmazói gyakorlat sem alakította ki ennek szempontjait. A korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen sértett esetében nem volt a büntetőeljárásban képviselési kényszer.

A Btk. magánindítványra vonatkozó rendelkezései között külön szabályozta és szabályozza ezt a kérdést, a Be.-ben viszont korábban hallgattak arról, hogy a gyermekkorú és a gondnokság alá helyezett elmebeteg sértett esetén ki gyakorol-

²⁰ Tremmel F.: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 169. o.

²¹ Kemény G.: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében. In: Fenyvesi Cs. – Herke Cs. (szerk.): Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára, PTE ÁJK, Pécs, 2003, 148. o.

ja a jogokat. *Kratochwill Ferenc* éppen ezért szorgalmazta, hogy a büntetőeljárásba be kell vonni adott esetben a törvényes képviselőt vagy a gondnokot.²²

A hatályos Be. már szabályozza a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes sértett, magánvádló és egyéb érdekelt képviselőjét. A jogszabály kimondja, hogy ezekben az esetekben a törvényes képviselő jár el, érdekelletét esetén pedig – a Ptk. rendelkezéseinek megfelelően²³ – az ügygondnok.

Sértett és áldozat

Vajon lehet-e az áldozat kifejezést a sértett fogalmával szinonim értelemben használni, vagyis azonos-e a sértettnek és az áldozatnak megfelelő személyi kör?

Görgényi Ilona szerint nem azonos a két kör. Egyrésztől, *„formai megközelítésben azért nem, mert az egyes országok büntetőeljárásai joga szerinti sértettekkel való azonoság esetén nem lenne arra szükség, hogy a nemzetközi dokumentumokban és szakirodalomban külön definiálják az áldozat fogalmát”*²⁴. Másrészt azért sem, mert ha tartalmi megközelítésben nézzük, akkor például a hatályos Be. is kiterjeszti a jogok gyakorlását a sértett halála esetén más személyekre is. Görgényi itt utal a New York-i egyezményre, ahol a prostituáltat is áldozatnak tekintik, utal továbbá a betöréses lopás gyermekkorú áldozataira. *„Ami az utóbbi kört illeti, az 1990-es évek közepén, egy – négy ország hat városában végzett – nemzetközi viktimizációs felmérés miskolci adatai szerint, a megkérdezettek több mint 50 %-a számolt be a betörés következményeként a háztartásban élő gyermekek félelemérzetéről és/vagy alvászavaráról.”*²⁵

További kérdés, vajon melyik nemzetközi dokumentum szövegét fogadjuk el az áldozat fogalmát illetően. A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló, 1985. évi ENSZ-deklaráció szerint²⁶ az áldozat fogalma sokszor szélesebb, mint a hazai sértetté. Egyrészt nemcsak a bűncselekmény, hanem a hatalommal visszaélés áldozatairól is szól; másrészt kiterjeszti azt a közvetlen családtagokra, továbbá azokra is, akik segítették a sérelmet elszenvedettet, beavatkoztak az érdekében,

²² Kratochwill F.: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban. ELTE, Budapest, 1990, 33–38. o.

²³ Be. 56. § (2) bek.

²⁴ Görgényi I.: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda. Marosi K. – Sárkány E. (szerk.): Kriminológiai Közlemények, 61. Budapest, 2004, 108. o.

²⁵ Uo.; továbbá Görgényi I.: A viktimológia alapkérdései. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 104. o.

²⁶ Az Áldozatok Magna Kartája.

s így maguk is áldozatokká váltak (deklaráció A/1–2. pont). Ugyanakkor az EU 2001. évi kerethatározatának angol nyelvű szövege az áldozatról szól, a hivatalos magyar nyelvű fordítás viszont a sértett fogalmát használja. Az eredeti szöveg áldozatfogalma a magyar sértetthez képest szűkebb kört ölel fel. Egyrészt: csak természetes személyekre vonatkozik, a magyar jog szerint pedig a sértett lehet jogi személy is. Másrészt: a kerethatározat (1) cikkének a.) pontja szerint az áldozat (victim) az a „természetes személy, aki valamely tagállam büntetőjogának megsértésével megvalósuló cselekmények vagy mulasztások közvetlen következményeként sérelmet, ideértve a fizikai vagy lelki sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget szenvedett”, a magyar jog szerint pedig „sértett az, akinek jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette”²⁷.

A 2001. évi kerethatározatot 2012-ben felváltotta az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve²⁸, amely többletet jelent annak tekintetében, hogy új áldozati köröket jelöl meg. A bevezető rendelkezések 19. pontja kimondja: „Egy adott személyt áldozatnak kell tekinteni függetlenül attól, hogy az elkövetőt azonosították-e, elfogták-e, ellene vádat emeltek-e, illetve elítélték-e, továbbá tekintet nélkül az elkövető és az adott személy közötti családi kapcsolatra. Lehetséges, hogy az áldozatok családtagjai szintén sérülnek a bűncselekmény következtében. Különösen a közvetlenül bűncselekmény miatt elhunyt személy családtagjai szenvedhetnek sérelmet a bűncselekmény következtében. Ezért az ilyen családtagoknak, akik a bűncselekmény közvetett áldozatai, szintén védelemben kell részesülniük ezen irányelv alapján. A tagállamok számára ugyanakkor lehetővé kell tenni, hogy eljárásokat hozzanak létre abból a célból, hogy korlátozzák azoknak a családtagoknak a számát, akik részesülhetnek az ezen irányelvben meghatározott jogokban. Gyermek esetében a gyermeknek vagy – kivéve, ha az nem szolgálja a gyermek mindenkifelelt álló érdekét – a gyermek nevében a szülői felügyeleti jog gyakorlásának kell jogosultnak lennie az ezen irányelvben meghatározott jogok gyakorlására.”

Az áldozat fogalmát az irányelv 2-es cikke határozza meg, amelynek értelmében „az áldozat olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést, vagy gazdasági hátrányt”. Áldozat továbbá az is, aki a bűncselekmény következtében életét veszítő személy családtagjának tekinthető. A közvetett áldozatok azért tekinthetők áldozatoknak, és azért terjednek ki rájuk az irányelvben biztosított jogok, mert a közvetlen áldozat „elhalálása folytán sérelmet” szenvedtek.

²⁷ Görgényi I.: i. m. 109. o.

²⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:HU:PDF>

Az irányelv véleményem szerint az áldozatról és nem a sértettéről szól. A sértett/áldozat kettősége abból is fakad, hogy az angol nyelv a „victim” szót használja, és ezt leginkább áldozatnak fordítják, de sértettet is értenek rajta, ami nem felel meg a magyar valóságnak, mivel az áldozatoknak csak egy része kap aktív legitimációt a büntetőeljárásban, ahogy az idézett 19-es pontból és a 2-es cikkből ez ki is derül. Maga az irányelv is azt vallja, hogy a közvetett áldozatok fellépési lehetőségét korlátozni kell, vagyis az áldozatok egy része annak ellenére nem jelenik meg sértettként a nemzeti büntetőeljárásokban, hogy az irányelv védelmi köre rájuk is kiterjed. Az aktív legitimációjú áldozat helyes neve a büntetőeljárásban: sértett.

A Be.-tervezet²⁹ (a továbbiakban: tervezet) az áldozat/sértett kettőségét úgy oldotta fel, hogy a sértett hatályos fogalmát bővítette, és kiterjesztette azokra az áldozatokra is, akiknek eddig nem volt aktív legitimációs joguk, vagyis sértettként nem léphettek fel a büntetőeljárásban.

A tervezet 50. §-a értelmében: *„A sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette, ideértve azt is, aki a bűncselekmény közvetlen következtében testi, lelki sérelmet szenvedett, illetve akinek vagy amelynek a bűncselekmény közvetlen vagyoni hátrányt okozott.”*

A tervezet indokolása bő magyarázatot nyújt a fogalom kiterjesztésére. A tervezet fogalmazója a hatályos törvény problémáját abban látta, hogy a Be. túl általános és túl széles fogalmat teremt, amivel a jogalkalmazó nem tud mit kezdeni, így a hatályos definíció és a hétköznapi joggyakorlat nem fedi egymást. Utóbbi ugyanakkor egyáltalán nem egységes, bár a legtöbben a Kúria 90. BK véleményére hivatkoznak, és a sértett fogalmán a passzív alanyt, továbbá azt a személyt értik, akivel kapcsolatban a bűncselekmény tényállásában megfogalmazott eredmény megvalósult, ha egyáltalán van a bűncselekménynek eredménye.

Az említett irányelvben foglalt követelményeknek így a hazai joggyakorlat nem felel meg, hiszen a sértettként felléphető személyek körét túl szűken értelmezi. A tervezet fogalmazója szerint ugyanis sértetten nemcsak a passzív alanyt és a bűncselekmény következtében kárt szenvedettet kell tekintenünk, hanem mindenkit, aki a bűncselekmény közvetlen következtében sérelmet szenvedett, ezért a tervezet bővítette a sértett fogalmát, és egyrészt kiegészítette a közvetlenségre történő utalással, másrészt pedig ideértette azt is, aki a bűn-

²⁹ A Be. tervezete nem azonos a parlamenthez benyújtott Be.-javaslattal, mely utóbbiról később lesz szó.

cselekmény közvetlen következtében testi, lelki sérelmet szenvedett, illetve akinek, vagy amelynek a bűncselekmény közvetlen vagyoni hátrányt okozott.³⁰

A magánindítvány a mindennapok jogalkalmazásában

A 17/2012. számú büntető elvi határozat kimondja: a magánvádas eljárásban nem a magánindítvány, hanem a feljelentés a vád, amelynek tartalmaznia kell a magánindítványt. A vád ezzel felel meg a törvényes vád követelményeinek. Ha ismeretlen személy a feljelentett, fogalmilag nincs magánindítvány, következésképpen a magánvád nem törvényes.³¹

A BKv7. (BK 7.) szerint, ha a magánindítványra jogosult sértett helyett annak nagykorú hozzátartozója tesz magánindítványt, akkor őt a megfelelő határidő kitézése mellett meghatalmazásának csatolására kell felhívni, de ez a határidő a magánindítványi határidő lejártát követő időre is átnyúlhat.³²

Ez nem arról az esetről szól, amikor a hozzátartozó az elhalt sértett helyébe lép és a sértett jogán terjeszt elő magánindítványt, hanem arról, amikor a hozzátartozó a sértett képviselőjében jár el, ezért szükséges a meghatalmazás.

A joghatályosság értelemszerű feltétele itt a képviseleti jogosultságot igazoló meghatalmazás. A meghatalmazás utólagos csatolása visszamenő hatállyal igazolja a képviseleti jogosultságot s teszi joghatályossá a magánindítványt. Ehhez képest, ha a magánindítványt kellő időben terjesztették elő, akkor igazából nem számít, hogy a meghatalmazást mikor terjesztik elő: akkor, amikor a magánindítvány előterjesztésére nyitva áll még az idő, vagy ha az már letelt.

A magánindítvány jogintézményének ellentmondásai

Alföldi Ágnes Dóra szerint a magánindítványhoz kötött bűncselekmények egy részénél – ahol a sértett és a családi viszonyok kíméletéhez gyakran fontosabb érdek fűződik, mint hogy az elkövető ellen büntetőeljárás induljon – „a sértetti diszkréció pozitív is lehet, ha

– az erőszak egyedi volt, és a családtagok meg tudják oldani a problémát,

³⁰ Lásd a Be. tervezetét az Igazságügyi Minisztérium honlapján: <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium> (A tervezetnek a magánindítványra vonatkozó egyéb rendelkezéseit később, külön cím alatt elemzem.)

³¹ <http://www.kuria-birosag.hu/hu/elvhat/172012-szamu-bunteto-elvi-hatarozat>

³² <http://kuria-birosag.hu/hu/kollvel/bkv7-bk-7>

- ha a család szakértő segítséget kap a probléma megoldásához,
- így a – sokszor gyerekkorú – sértett adott esetben elkerülheti a másodlagos viktimizációt.”³³

Alföldi szerint sok esetben viszont „negatív szerepet tölt be a büntetőeljárás megindítása lehetőségének sértetti kézbe adása, mivel hozzájárul a cselekmény, illetve az elkövető rejtve maradásához azokban az esetekben, amikor a megfélemlített áldozat szégyelli magát, nem mer segítséget kérni sem a hatóságtól, sem szakemberektől”³⁴.

A magánindítvány a tervezetben

A tervezet indokolása a magánindítvány kapcsán kiemelte, hogy azt az arra jogosult a bűncselekményről és nem az elkövetőről történt tudomásszerzéstől számított egy hónapon belül terjesztheti elő.

A magánindítványra büntetendő bűncselekményeknek két formáját ismerte el a tervezet.

„Egyik esetben a bűncselekmény jellege határozza meg a magánindítvány előterjesztése iránti igényt. Az ilyen bűncselekmények esetén a magánindítvány az elkövető személyétől függetlenül szükséges az eljárás megindításához. A Btk. 31. § (6) bekezdése alapján a magánindítvány nem vonható vissza, ezért amennyiben az ilyen bűncselekmények esetén a nyomozás megindul – azaz a magánindítvány rendelkezésre áll –, úgy az eljárást folytatni kell abban az esetben is, ha az elkövető azonosítását követően a jogosult magánindítványát egyébként már vissza kívánná vonni.

A magánindítványra büntetendő bűncselekmények másik esetében a Tervezet szerint a magánindítvány oka a sértett és az elkövető közötti kapcsolat. E cselekmények esetében ugyanakkor az eljárás megindításának csupán akkor feltétele a magánindítvány előterjesztése, ha a sértett eleve tudomással bír arról, hogy a bűncselekmény hozzátartozója követte el, amelyre a (3) bekezdés rendelkezései alkalmazandók. eltérő esetben a büntetőeljárás a feljelentés alapján magánindítvány hiányában is megindul, és a magánindítványra jogosult nyilatkozata beszerzésének szükségessége csak azt követően válik ismertté, hogy az elkövető, és az elkövetőnek a sértetthez fűződő nyilatkozata megállapítható, amelyet a (4) bekezdés rendez.”

³³ Alföldi Á. D.: Van megoldás? A család védelmét szolgáló magyar büntetőjogi eszközökről. Belügyi Szemle, 2012/2., 73. o.

³⁴ Uo. 74. o.

A hatályos szabályozáshoz képest újdonságként bevezette a tervezet, hogy az ügyészség a sértett mellett minden olyan személyt értesít a vádemelésről, akinek ehhez nyomós érdeke fűződik, így az eljárást megszüntető határozat közléséhez hasonlóan a vádemelésről értesíteni kell a terheltet, a védőt, a feljelentőt és a magánindítvány előterjesztőjét is.

A magánindítvány a büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslatban

A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat (a továbbiakban: javaslat) 2016 februárjában került a parlament elé.³⁵

A tervezethez képest változást jelent, hogy a sértett fogalmának meghatározása a javaslatban szűkült, bár a hatályos Be.-hez képest valamivel tágabb.

A javaslat 50. §-a szerint *„sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette”*.

A javaslat indokolása értelmében *„a sértett fogalma a hatályos törvényi fogalomhoz képest annyiban változik, hogy a szöveg egyértelművé teszi, miszerint a sértett természetes és nem természetes személy egyaránt lehet. Ezt a hatályos szöveg kifejezetten nem jeleníti meg. Az új fogalomban továbbá egyértelmű utalás történik a sértett személyt ért közvetlen sérelemre, vagyis, hogy sértett az lehet, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.”*³⁶

A javaslat szerint bővül a magánvádra üldözendő, s ezáltal a magánindítványos bűncselekmények köre annyiban, hogy idetartozik majd a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése bűncselekmény is.

A bővítés háttérében az áll, hogy ezekre a bűncselekményekre is igaz, miszerint *„a sérelem megtorlandóságának leghivatottabb bírálója maga a sértett, a sértetten kívül az adott cselekmény mást nem érint. Erre figyelemmel a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése illeszkedik a Be. magánvádas bűncselekményeinek sorába.”*³⁷

³⁵ <http://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf>

³⁶ Lásd a javaslat indokolását! Uo.

³⁷ Uo.

A magánindítvány szerepe az EU tagállamaiban³⁸

Az ír és az angol–walesi jogrendszerben nem szerepel a magánindítvány. Bár a cseh és a szlovák igazságszolgáltatás sem ismeri ezt a jogintézményt, mégis bizonyos bűncselekmények esetén szükséges a sértett beleegyezése a büntetőeljárás megindításához. Ezekben az esetekben a cseh és a szlovák sértett számára harminc nap áll rendelkezésre. Ennyi időn belül kell nyilatkozniuk, hogy kívánják-e a büntetőeljárás lefolytatását. Ez alól is kivétel, vagyis nem szükséges a sértett beleegyezése, ha a sértett tizenöt évesnél fiatalabb, vagy korlátozottan cselekvőképes.

Érdekes az a megoldás is, miszerint ha az ügy összes körülménye arra enged következtetni, hogy a sértett azért nem adja a beleegyezését, mert erre kényszerítették, vagy alávetett helyzete miatt nem merete a büntetőeljárás megindításához szükséges beleegyezését adni, akkor a hatóság eltekinthet a sértett beleegyezésétől, és enélkül is megindíthatja az eljárást. Amennyiben a bűncselekmény halált okozott, a hatóság önállóan indítja meg az eljárást. A szlovák büntetőeljárásban továbbá nincs szükség a sértett beleegyezésére, ha a sértett állami szerv vagy közpénzből működő egyéb szervezet.

Azoknál a tagállamoknál, amelyekben ismerik a magánindítvány jogintézményét (Ausztria, Lettország, Litvánia, Málta, Németország, Portugália, Finnország, Franciaország, Horvátország, Lengyelország, Spanyolország, Szlovénia és Svédország), általában vagy a csekély jelentőségű bűncselekmények esetén alkalmazzák ezt, vagy bizonyos nemi bűncselekményeknél.

A hozzátartozó sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények elleni fellépés a legtöbb tagállamban a sértett nyilatkozatától függ.

A lettek bár ismerik a magánindítvány intézményét, ugyanakkor ennek hiányában is lefolytatható a büntetőeljárás, ha a sértett fizikai vagy mentális állapota miatt nem képes a jogait gyakorolni.

A németeknél és a finnknél, ha a közérdek miatt fontos az eljárás lefolytatása, a magánindítványtól függetlenül az officialitás elve érvényesül, vagyis hivatalból is meg lehet indítani a büntetőeljárást.

³⁸ A nemzetközi összehasonlító résznél Kovács Tamás – (volt) legfőbb ügyész, az OKRI szakmai főtanácsadója – közreműködésével az IM, valamint az Eurojust magyar képviselője által kiküldött kérdőívek és az azokra beérkezett válaszok alapján betekinthettünk az egyes tagállamok büntetőjogi, illetve büntetőeljárás-jogi rendszerébe. Három kérdésre kerestünk választ: a magánindítvány létjogosultságára, a magánindítvány visszavonhatóságára és a magánindítvány oszthatatlanságára. A 2016-ban beérkező válaszok alapján foglaltam össze ezt a részt. A kérdőív és az arra adott tagállami válasz kéziratként az OKRI könyvtárában megtalálható.

Spanyolországban két esetben szükséges a magánindítvány az eljárás lefolytatásához: rágalalmazásnál és becsületsértésnél.

Érdekes megoldást követ a francia jog: meghatározott adó- és katonai bűncselekmények esetében a magánindítványtól függ az eljárás megindítása, bár a magánindítvány előterjesztésére az adóhatóság vagy a hatáskörrel felruházott más hatóság jogosult. További érdekesség a franciáknál, hogy bizonyos sajtóvétségek esetében nemcsak a sértett jogosult a magánindítvány előterjesztésére, hanem akár harmadik személyek is kezdeményezhetik az eljárást.

A portugál büntetőeljárásban, ha a sértett 16 éven aluli, helyette meghatározott bűncselekmények esetén a hozzátartozó nyújthat be magánindítványt. Ha ezt a rendelkezésre álló idő alatt nem terjeszti elő, akkor – abban az esetben, ha éppen a hozzátartozó az elkövető – az ügyész a bűncselekmény elkövetéséről való tudomásszerzést követő hat hónapon belül megindíthatja az eljárást. Ha az ügyész sem indít eljárást, a sértett a 16. életévének betöltése után benyújthatja a magánindítványt.

Ellentétben a magyar szabályozással, a legtöbb tagállamban a magánindítvány visszavonható. Ausztriában például a bizonyítási eljárás végéig, Litvániában a perbeszédédekig, de Szlovéniában „csak” a felek meghallgatásáig. Portugália esetében visszavonható a magánindítvány, kivéve, ha a terhelt ezzel nem ért egyet. Finnországban is visszavonható a magánindítvány, de ez nem akadályozza annak, hogy az ügyész folytassa az eljárást a visszavonással nem érintett terheltek esetében, kivéve, ha a visszavonás valamennyi elkövetőre vonatkozott.

Míg a magyar magánindítvány oszthatatlan, vannak olyan tagállamok, ahol csak a magánindítványban megjelölt személyekkel szemben folytatható le az eljárás (például Ausztria, Svédország).

Összegzés

Tanulmányomban a magánindítvány kettős természetét, anyagi és eljárásjogi szerepét elemeztem, kitérve nemcsak a hazai, hanem az EU egyes tagállamainak szabályozására is, bemutattva, hogyan működik ez a jogintézmény nálunk és külföldön, milyen azonosságokat és különbségeket figyelhetünk meg.

A hazai szabályozáson belül összehasonlítottam a régi és a hatályos Be.-n túlmenően a napjainkban zajló eljárási reformot érintő rendelkezéseket, utóbbin belül az új büntetőeljárás törvény tervezetét és a parlamenthez benyújtott

javaslatot is, amely éppen a választott témát érintően más megoldási javaslatokat tartalmaz.

(A tanulmány leadásának pillanatában az Országgyűlés még nem tárgyalta a javaslatot, a kötet megjelenésekor viszont már feltételezhetően új büntetőeljárás törvényünk lesz, amelynek hatályba léptetése a következő évben várható.)

Irodalom

Alföldi Á. D.: Van megoldás? A család védelmét szolgáló magyar büntetőjogi eszközökről. *Belügyi Szemle*, 2012/2., 73. o.

Balogh Á.: A magánindítvány jogi természete. A magánindítványra büntethető bűncselekmények a Btk.-ban. In: **Balogh Á. – Kóhalmi L.:** *Büntetőjog I. Dialóg Campus Kiadó*, Budapest–Pécs, 2003, 141. o. [Jogi szakvizsga segédkönyvek]

Balogh J.: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban*. Budapest, 1887

Bárd K.: *A büntetőhatalom megosztásának buktatói*. KJK, Budapest, 1987

Békés I.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: **Békés I. – Földvári J. – Gáspár Gy. – Tokaji G. (szerk.):** *Magyar büntetőjog. Általános Rész*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 208. o.

Belovics E.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: **Belovics E. – Geller B. – Nagy F. – Tóth M. (szerk.):** *Büntetőjog I.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 283. o.

Bócz E.: Passzív alany, áldozat, sértett. *Rendészeti Szemle*, 2007/9.

Finkey F.: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, 1908

Görgényi I.: *A viktimológia alapkérdései*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Görgényi I.: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda. In: **Marosi K. – Sárík E. (szerk.):** *Kriminológiai Közlemények*, 61. Budapest, 2004, 108. o.

Kemény G.: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében. In: **Fenyvesi Cs. – Herke Cs. (szerk.):** *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. PTE ÁJK, Pécs, 2003, 148. o.

Király T.: A sértett a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1968/2.

Kratochwill F.: *A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban*. ELTE, Budapest, 1990

Tremmel F.: *Magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001

Vaskuti A.: *A büntetőjog Általános Részének vázlatja*. OITH Magyar Bíróképző Akadémia, 2011

A szakértői bizonyítás jogi és szervezeti keretei mint a szakvélemény hiteltérdemlőségének biztosítékai

Napjainkban már vitathatatlan tény, hogy a tudományos és technikai fejlődés következtében a bizonyításban mindinkább előtérbe kerülő és meghatározó jelentőségű szakértői bizonyítást korszerű garanciákkal kell körülvenni. A szakmai szabályok lefektetése mellett fokozott hangsúlyt kapnak a tudományos megalapozottság ismérvei, illetve ezen túl a szervezeti és jogi biztosítékok. A kutatás a 2016-ban hatályba lépett, igazságügyi szakértőkről szóló törvény és a változó büntetőeljárás-jogi szabályozás tükrében vizsgálja mindenekelőtt a szakértő szerepét, feladatát, a szakértelem megszerzésének feltételrendszerét, a kompetencia ellenőrzésének és a tevékenység minőségbiztosításának eszközeit, a szakértői tevékenység és vélemény szakmai megalapozottságának jogszabályi feltételeit.

A szakértők befolyása egy-egy eljárás kimenetelére olyan nagy, hogy a beléjük vetett bizalom erősödése vagy gyengülése az egész igazságszolgáltatás megítélésére döntő hatással lehet.¹

A szakértői bizonyítás lényege annak professzionális alapjaiban rejlik: szükségszerűen kidolgozott ismeretanyaggal és módszertannal rendelkezik, ezáltal a szakmai megalapozottságra törekszik. A háttéranyag jellemzően a természettudományok, valamint az e célra kifejlesztett vizsgálati technikák köréből származik. A szakvélemények értékelése fokozott feladat elé állítja a jogalkalmazást, ezért a közigazgatási és az eljárásjogi biztosítékok szerepe is felértékelődik a büntetőeljárásban.

Ma is érvényesek *Erdei Árpád* 1987-ben tett megállapításai: „Bármennyire is közhelyszerű a tudományos és technikai előrehaladás és a szakértői bizonyítás szerepének növekedése közötti kapcsolat és az erősen specializálódott szakértők munkájának megítélésében mutatkozó nehézségek emlegetése, tényekről van szó, amelyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. Minél nagyobb a szakértői bizonyítás jelentősége, s minél nehezebb a szakvélemények szakmai megítélése, a jognak annál nagyobb erőfeszítéseket

¹ Ezt hangsúlyozta Trócsányi László igazságügy-miniszter az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek (ISZKI) humánbiológiai szakmai napján tartott tanácskozáson, 2016. június 17-én. <http://miszk.hu/hir/trocsanyi-laszlo-a-szakertok-fuggetlensegerol.html>

kell tennie, hogy a bizonyításnak ezt a módját az eljárási igényeket kielégítő biztosítékokkal vegye körül. [...] A nem jogi természetű szakmai ismeretek alkalmazásának szükségessége jogi kérdések megítélése során azt a veszélyt idézi elő, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása – ha az a »szakkérdés« mikénti eldöntésétől függ – legalábbis részben kikerül a hatóság kezéből. Nem bízhatunk abban, hogy e veszély csupán néhány tilalom felállításával kizárható.»²

A szakértői bizonyítás jellegzetessége tehát abban áll, hogy a szakértő speciális szakértelme révén járul hozzá az igazság megállapításához. A szakértő személyének és a szakértelemnek – mint a szakvélemény leglényegesebb forrásainak – a meghatározása, szabályozása kulcsfontosságú a garanciák szempontjából. Ezt a jog szemüvegén keresztül is tanulmányozni kell, a filozófiai, tudománytörténeti és a szűk értelemben vett kriminalisztikai nézőponton túl.

A szakértői szabályozás rendszere szakmai, közigazgatási és eljárásjogi rendelkezésekből épül fel. A szakvélemény megalapozottságát befolyásoló jogi kereteket a következő rendszerben tárgyalom:

1. a szakértő feladata, szerepe, igénybevétele feltételeinek meghatározása a bizonyítási eljárásban;
2. a szakértői szervezetrendszer; az ügyek elbírálásához szükséges különleges szakértelem rendelkezésre állása az igazságszolgáltatás (ezen belül elsősorban a büntető igazságszolgáltatás) során;
3. a szakértelem megszerzésének feltételrendszere, valamint a kompetencia ellenőrzésének és a tevékenység minőségbiztosításának eszközei;
4. a szakértői tevékenység és vélemény szakmai megalapozottságának feltételei.³

A bizonyítás során irányadó szabályokat általában és az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozóan a büntetőeljárás törvény határozza meg. Tanulmányomban a hatályos Be. mellett a 2017 februárjában benyújtott büntetőeljárás törvényjavaslat vonatkozó rendelkezéseit is elemzem.

2016. június 15-én lépett hatályba az igazságügyi szakértőkről szóló új, 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: új Szaktv.), megalkotásának indokai között kiemelten szerepel az a tény, hogy „jellemzővé vált a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása és emiatt megítélésük egyre nehezebbé válása. Ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásokban megnőtt az igény a modern termé-

² Erdei Á.: Tény és jog a szakvéleményben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 263–264. o.

³ Finszter G. – Kármán G.: A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai. Kézirat. OKRI, Budapest, 2009, 49. o.

szettudományok eredményeinek a bizonyítási eljárásban történő felhasználása iránt.”⁴ Ezek a változások – és gyakorlati következményeik – több országban a jogintézmény átfogó újraszabályozását tették szükségessé.

Az igazságügyi szakértés problémakörét 2013-ban az alapvető jogok biztosa, 2014-ben pedig a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja is vizsgálta, megállapításaik, javaslataik hangsúlyosan jelennek meg az új törvényben.

A szakértő feladata, szerepe, igénybevétele feltételeinek meghatározása a bizonyítási eljárásban

Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 99. § (1) bekezdése rendelkezik a szakértő igénybevételének feltételeiről: *„Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.”*

A szakértő feladata

Az új szakértői törvény 3. § (1) bekezdése határozza meg a szakértő feladatát: *„az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és a pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést és segítse a tényállás megállapítását”.*

Azt gondolom, ez a kategorikus megfogalmazás nagy változást sugall a korábbi szabályozáshoz képest; a 2005. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: régi Szaktv.) 1. § (1) bekezdésében még így szerepelt:

„Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a bíróság, a közjegyző, az ügyészség, a rendőrség és a jogszabályban meghatározott más hatóság (a továbbiakban együtt: hatóság) kirendelése, vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését.”

Az új definíció a szakirodalomban azt a nézetet erősíti, miszerint a szakértő eljárásban betöltött szerepe alapján valójában „ténybíró” vagy „szakmai bíró”, aki *„a (jogi jelentőséggel bíró) szakmai tényeket, a szakkérdéseket jogosult megítélni”*⁵. Az értelmezés akár tovább is megy: *„A jogalkotó az új szakértői törvénnyel egy-*

⁴ A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jotár [DVD]

⁵ Bányai I.: Az igazságügyi szakértői tevékenység módszertani kérdései. Magyar Jog, 2016/7–8., 439. o.

részt felmentette a kirendelőt a szakmai döntés terhe alól, másrészt pedig »szentesítette« a szakértő szakmai bírói státuszát.”⁶

Másfelől a „döntse el” kifejezés arra is utal, hogy a szakértő irányába a kategorikus vélemény az elvárás.

A szakértő mint ténybíró?

Kétségtelen, hogy egy-egy szakkérdés alapvetően meghatározhatja az adott ügy jogi megítélését, a szakkérdés megállapításához vagy megítéléséhez pedig szakértőt kell igénybe venni. A szakértő szerepe a büntetőeljárásban régóta tárgyalt téma a szakirodalomban, következményeit illetően azonban mélyrehatóbb kérdés annál, mint hogy egy igazgatási jogszabályban egy mondattal felülírjuk az eddigi rendszert.

A szakértő eljárásjogi helyzetét illetően különböző nézetek ismeretesek: egyes álláspontok a hatóság segédjének, mások tudományos bírónak, ismét mások sajátos tanúnak tekintették.

A ténybírói szerepkör kapcsán megfontolandók Erdei Árpád gondolatai: *„Kétségtelen, hogy a szakértői állásfoglalás szakmai szempontból laikus által csak nehezen bírálható felül, s ha ennek a ténynek túlzott jelentőséget tulajdonítunk, akkor a tudományos vagy ténybírói szerepet kell a szakértő számára kiosztanunk. Ilyen módon viszont a szakértőnek a bírói pulpitusra ültetésével a bírói döntési jogkőről és a belső meggyőződésen alapuló döntésről vallott elvek feladásáig kellene eljutnunk: a szakértői területre tartozó döntést leválasztva az egyéb eldöntendő kérdésekről s az előbbi döntést kötelezővé téve az utóbbiakban határozó »jogbíró« számára a belső meggyőződés szerepének említése csak jelszó maradna.”*⁷

A szakértő szerepe inkább a „bíró segédjéhez” közelít: *„a szakértő szakmai ismereteinek közlésével és alkalmazásával segíti a hatóságot. Nyilatkozata tehát semmit nem dönt el, a bíró a »segédje« véleményét belátása szerint használja.”*⁸ Ez a „segéd” szerepkör ugyanakkor a kontradiktórius tárgyalás elveivel áll ellentmondásban.

Erdi Árpád véleménye a szakértő eljárásjogi helyzetéről és a szakértői vélemény bizonyítási szerepéről a következő: *„a szakértő a bizonyítás alanya, aki a bizonyítás többi alanyától abban különbözik, hogy szakmai ismereteit (szakértelmét) felhasználva működik közre a tények megállapításában vagy megítélésében. Tevékeny-*

⁶ Uo.

⁷ Erdei Á.: i. m. 15. o.

⁸ Uo.

ségének eredménye a szakvélemény, amely a bizonyítás eszköze, s az ebből megállapítható tények bizonyítékok.”⁹

Ezzel egyetértve eljárásjogi szempontból nem tartom megfelelőnek a „szakkérdés eldöntése” kifejezést.

A cél a kategorikus vélemény?

Álláspontom szerint a szakértő feladatának új megfogalmazása a tudományos megalapozottság szemszögéből is aggályos.

A Be. 105. § (1) bekezdése szerint a szakértő szakértői vizsgálat alapján *véleményt* ad. „A szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni.” Az igazságügyi szakértőkről szóló törvény megfogalmazása, miszerint „az igazságügyi szakértő feladata, hogy [...] döntse el a szakkérdést”, kétségtelenül kategorikus véleményalkotást kíván a szakértőtől.

A jogalkalmazás részéről tapasztalható a határozottabb, lehetőség szerint a kategorikus szakértői állásfoglalások iránti várakozás. A szakértői véleményalkotás folyamatát, tényezőit és eredményét alapvetően a szakterületek szakmai tudományos háttere, megalapozottsága határozza meg.

A szakértői diszciplínák ismeretanyaguk és módszertanuk alapján alapvetően két csoportba sorolhatók: egy részük természettudományos alapokon nyugszik, módszereik tudományos kutatásokon, matematikai-statisztikai eljárásokon alapulnak, ennél fogva a vélemény is valószínűségi-statisztikai jellegű; a másik csoporthoz az úgynevezett tapasztalati alapon működő szakterületek tartoznak. Utóbbi területeken a vizsgálat gyakran egyedi vagy kísérletező módszerrel zajlik – mint például a nyomszakértés kapcsán –, a sajátosságok meghatározása történhet leíró jelleggel, mint az írásszakértői területen; ezekben az esetekben az értékelés, a szakértői véleményalkotás folyamata szükség-szerűen nagymértékben szubjektív. Előfordul az is, hogy a standardizált, akár automatizált módszerrel is támogatott vizsgálatot követi tapasztalaton nyugvó véleményalkotás, mint például az ujjnyomszakértői területen.

Ennek megfelelően a természettudományos alapokkal és módszerrel (esetleg adatabázissal) rendelkező szakterületeken valószínűségi vélemények születnek, és éppen az egzakt módszert és eljárást nélkülöző szakértői ágazatokban törekszenek kategorikus véleményalkotásra. Azonban itt is csak törekvésről beszélhetünk, mivel a szakértői vélemények határozottságát a háttérismeretek

⁹ Uo. 16. o.

tudományos megalapozottságán túl számos más tényező is befolyásolja: mindenekelőtt a vizsgálat anyagát képező nyomok mennyisége és minősége.

Bár a jogalkalmazó számára kívánatosabbnak tűnhet a kategorikus szakértői vélemény a bizonyítás során történő felhasználás során, könnyen belátható, hogy a valószínűségi-statisztikai vélemények több, valószínűbb információt nyújtanak a kategorikus véleményalkotásnál, így végső soron megalapozottabbak is. Ennek alapján megfogalmazható, hogy a kategorikus vélemény nem cél, a cél sokkal inkább az azonosítás – mint végső szakértői kérdés – bizonyosságának lehető legpontosabb, matematikai-statisztikai meghatározása.

Azokon a területeken, ahol ennek nincsenek meg a feltételei, ott a korlátok kifejezése mellett kell törekedni a vizsgálati tárgy, a szakismeretek, valamint a vizsgálati módszer által a lehető legjobban megalapozott vélemény meghozatalára.

Ezek a körülmények szintén arra utalnak, hogy szerencsésebb volt a régi Szaktv. megfogalmazása, miszerint „*az igazságügyi szakértő feladata, hogy [...] szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését*”.

A szakértő igénybevétele

A Be. 99. § (3) bekezdése alapján szakértőt a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság alkalmazhat, a 100. § (1) bekezdése szerint a szakértő alkalmazása kirendeléssel történik.

A kirendelő hatóság dönt abban a kérdésben, hogy mely tények megállapításához vagy megítéléséhez van szükség különleges szakértelemre, vagyis mikor indokolt szakértő bevonása az eljárásba. A Be. meghatározza azokat az eseteket, amikor a szakértő alkalmazása kötelező [Be. 99. § (2) bek.]. A Be. 101. § szól arról, hogy a vizsgálat jellege több szakértő alkalmazását is szükségessé teheti. A (2) bekezdés sorolja fel azokat az eseteket, amikor két szakértőt kell alkalmazni.

A szakvélemény értékelése a bíróság és az ügyész feladata: a Be. 78. § (3) bekezdése alapján „*a bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg*”. A Be. 78. § (2) bekezdése alapján „*a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje*”.

Az új szakértői törvény 3. § (1) bekezdése szerint az igazságügyi szakértő a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján jár el. Ez a rendelkezés arról szól, hogy a szakértőt a hatóság kirendelésén túl a védelem is megbízhatja.

Más szakértő alkalmazása

A szakkérdésnek minősülő bizonyítandó tények megítélése gyakran nem egyértelmű, más szakértő kirendelése hozzájárulhat az elkészített szakvéleménnyel szemben támadt kétségek tisztázásához. Mindez a védekezés része vagy akár meghatározó eleme is lehet.

A hatályos Be. 109. § szerint *„ha a szakvélemény hiányos, homályos, önmagával ellentétben álló vagy az egyébként szükséges, a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság felhívására a szakértő köteles a kért felvilágosítást megadni, illetve a szakvéleményt kiegészíteni”*. A 111. § szól arról, hogy *„ha a szakértőtől kért felvilágosítás vagy a szakvélemény kiegészítése nem vezetett eredményre, vagy egyéb okból szükséges, más szakértőt kell kirendelni”*. Ez is hozzájárulhat a szakkérdésben történő hitelt érdemlő állásfoglalás megszerzéséhez.

Az új Be.-törvényjavaslat¹⁰ szerint, ha a szakvélemény valamilyen fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el, a szakértő felvilágosítást ad vagy a szakvéleményt kiegészíti. Ha ez nem vezet eredményre, más szakértőt kell kirendelni.¹¹

Az új Be.-törvényjavaslat 197. § (2) bekezdése szerint *„a szakértő kirendelésére utaló indítványban, illetve a kirendelő határozatban meg kell jelölni a szakvélemény elfogadhatóságával kapcsolatos aggályokat”*.

Azt, hogy melyek lehetnek a szakvélemény alapvető és meghatározó fogyatékoságai, a javaslat példálózó jelleggel felsorolja:

- „a) nem tartalmazza a szakvélemény jogszabályban előírt kötelező tartalmi elemeit,*
- b) nem egyértelmű,*
- c) önmagával, illetve a szakértő rendelkezésére bocsátott adatokkal ellentétes, vagy*
- d) a helyességéhez nyomatékos kétség fér.”¹²*

A javaslat ilyen irányú szabályozása összhangban van a Kúria Jogegység-
elemző Csoportjának megállapításaival, miszerint *„a Be. bizonyítási rendszerében a szakértői vélemény valóban nem »abszolút«, azaz a bíróságot nem feltétlenül kötő bizonyíték, ez azonban nem vezethet oda, hogy a bíróság a kötelezően igénybe vett szakértők véleményét saját tapasztalatára hagyatkozva minden további nélkül igen lényeges kérdésben félretehesse”*.

¹⁰ T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról. 2017. február. <http://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf>

¹¹ Új Be.-törvényjavaslat 197. § (2) bek.

¹² Új Be.-törvényjavaslat 197. § (1) bek. a)–d)

A szakvéleménnyel kapcsolatban felmerült aggályok tisztázására igénybe kell venni a törvény által biztosított lehetőségeket. Ha az ügyben már legalább két szakértői vélemény készült, és a szakértők véleménye eltér, az eltérést a szakértők egymás jelenlétében való meghallgatásával lehet tisztázni.¹³

A hatályos Be. 111. § (5) bekezdése szerint: *„ha ugyanazon bizonyítandó tényre ugyanazon vizsgálati anyag alapulvételével készített szakvélemények között az ügy eldöntése szempontjából lényeges szakkérdésben olyan eltérés van, amely a szakértőktől kért felvilágosítással, a szakvélemény kiegészítésével vagy a szakértők egymás jelenlétében való meghallgatásával (125. §) nem tisztázható, a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság hivatalból vagy indítványra újabb szakvélemény beszerzését rendelheti el”.*

Az új Be.-törvényjavaslat 197. § (4) bekezdése szerint: *„az (1)–(3) bekezdésben meghatározott intézkedéseket követően újabb szakértő abban az esetben rendelhető ki, ha az ugyanazon bizonyítandó tényre ugyanazon vizsgálati anyag alapulvételével készített szakvélemények között az ügy eldöntése szempontjából lényeges szakkérdésben továbbra is feloldhatatlan eltérés mutatkozik. Az így kirendelt szakértőnek abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a szakvélemények közötti eltérés mire vezethető vissza, szükséges-e bármelyik szakvélemény kiegészítése, illetve hogy az ügyben újabb szakvélemény beszerzése szükséges-e.”*

Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy az újabb szakértőre nézve nem szerepelnek a törvényben különleges előírások, és a készülő vélemény is csupán egy lesz a szakvélemények között. Tehát nem tekinthető felülvéleményezésnek, mindent eldöntő szakvéleménynek.

A szakértő védelem által történő igénybevétele

A büntetőeljárásban régóta jelen van az a gondolat, hogy a „fegyverek egyenlőségének” elve alapján a szakértő igénybevételét a védelem részére is biztosítani kell. A szakértő védelem általi bevonásának a következő lehetőségét tartalmazza a hatályos törvény: a Be. 111. § (2) szerint *„a terhelt és a védő a nyomozás során indítványozhatja más szakértő kirendelését. A kirendelésről az ügyész határoz.”* A 2011. évi LXXXIX. törvény 28. §-a 2011. július 13-tól hatályon kívül helyezte a (3) és a (4) bekezdést, ezzel eltörölte azokat az eseteket, amikor a vádlott vagy a védő indítványára más szakértő kirendelése kötelező volt.¹⁴

¹³ Az 1998. évi XIX. törvény 125. §-a és az új Be.-törvényjavaslat 197. § (3) bekezdése szerint egybehangzóan.

¹⁴ 1998. évi XIX. törvény 111. § (3) Ha kényszergyógykezelésről kell határozni, a terhelt, a törvényes képviselője vagy a házastársa, illetőleg élettársa vagy a védő indítványára más szakértőt is ki kell rendelni. (4) Ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során szakértőt rendelt

Azok a lehetőségek maradtak meg, hogy a terhelt, illetve a védő indítványozhatja más szakértő kirendelését, az indítványozott újabb szakértő bevonásáról az eljárásba hatóság dönt.

Az új Be.-törvényjavaslatban a jelenlegihez képest bővül a védelem szakértő kirendelésére és bevonására irányuló indítványozási lehetőségeinek köre. A javaslat 190. §-a szerint „*a terhelt és a védő szakértő kirendelését indítványozhatja*”, ez azt jelenti, hogy már nemcsak a nyomozás során nyílik majd lehetőség erre, hanem a bírósági eljárásban is. Az indítványról az új Be. törvényjavaslat szerint a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság határoz.¹⁵ A terhelt, illetve a védő a szakértő kirendelésére irányuló indítványban megjelölheti a szakértő személyét.

Magánszakvélemény

A védelem által készített magánszakvélemény eseteiről a hatályos Be. 112. §-a szól: e szerint a terhelt és a védő közölheti az ügyéssel, illetve a bírósággal, hogy szakvéleményt kíván készíttetni, és benyújtani. A terhelt vagy a védő által szakvélemény készítésére felkért személy szakértőként való bevonásáról a bíróság, illetőleg az ügyész határoz.

Ha a bíróság vagy az ügyész a szakértőt bevonja az eljárásba, akkor a magánszakértő felkért szakértőnek minősül, és a jogállása megegyezik a kirendelt szakértőével. Ha a bíróság vagy az ügyész a szakértőt nem vonja be az eljárásba, akkor az elkészített vélemény okiratnak minősül, az arra vonatkozó szabályok szerint használható fel.¹⁶

Az új Be.-törvényjavaslat 190. § (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a terhelt, illetve a védő magánszakértői vélemény elkészítésére adhat megbízást. Ennek feltételei:

- „a) a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a szakértő kirendelésére vonatkozó indítványukat elutasította, vagy*
- b) az ügyészség vagy a nyomozó hatóság nem az indítványukban megjelölt szakértő kirendeléséről határozott”.*

ki, és a vádlott vagy a védő a vádirat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül indítványozza [263. § (2) bek.], a bíróságnak ugyanazon tényre más szakértőt is ki kell rendelnie. E rendelkezés alkalmazásának nincs helye, ha az ügyben a bíróság is kirendelt szakértőt, vagy a terhelt, illetve a védő által felkért személy (gazdasági társaság, szakértői intézmény, szervezet, szakértői testület) szakértőként való bevonását a bíróság, illetőleg az ügyész engedélyezte.

¹⁵ Új Be.-törvényjavaslat 190. § (1) bek.

¹⁶ Az 1998. évi XIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár [DVD]

A javaslat a védelem lehetőségeit tovább differenciálja a következőképpen: „Ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megállapítására vagy megítélésére irányul, amelyet az ügyészség vagy a nyomozó hatóság által kirendelt szakértő által készített korábbi szakvélemény már vizsgált, [...]”, magánszakértői vélemény elkészítésére akkor adható megbízás, ha a terheltnek vagy a védőnek a 197. § (1)–(2) bekezdés szerinti, a szakvélemény fogyatékosága kiküszöbölésére irányuló indítványát elutasították.¹⁷

Az új Szaktv. 52. §-a szerint, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a szakértő megbízás alapján is adhat szakvéleményt. Ebben az esetben beszélhetünk magánszakértőről. Meghatározza azt is, hogy magánszakértő kirendelésére különösen a következő célból kerülhet sor:

- a) a megbízó az általa bizonyítandó tény fennállását magánszakértői vélemény benyújtásával bizonyítsa;
- b) a jelentős szakkérdéseket is magukban foglaló eljárásokban az eljárást megindító irat, más beadvány vagy az eljárás alá vont személy védekezése megfelelően kidolgozott szakmai érveken alapuljon; vagy
- c) a magánszakértői vélemény a tényelőadások szakszerű megfogalmazását és a követelés összegének helyes kimunkálását biztosítsa.¹⁸

Ezeknek az eseteknek a meghatározására a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportjának jelentése alapján került sor.

Az 52. § (2) bekezdése szerint a magánszakértői vélemény elkészítésére a törvény rendelkezéseit kell alkalmazni az erre vonatkozó speciális szabályokkal. A megbízóval való sajátos megbízási jogviszony kereteit tisztázva az új Szaktv. 52. § (5) bekezdése deklarálja, hogy a szakértőt megbízója a vélemény szakmai tartalmával összefüggésben nem utasíthatja, illetve a (6) bekezdés alapján a szakértő a jogszabályba ütköző megbízást köteles megtagadni.

A törvény megoldást nyújt a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja vizsgálatában tapasztalt személyiségi jogi kérdésekre is.

Az új Szaktv. 53. § (1) bekezdése szerint „a szakértő a magánszakértői vélemény elkészítése során rendelkezésre bocsátott vagy tudomására jutott személyes adatokat a megbízás teljesítése céljából csak az érintett személy előzetes írásbeli hozzájárulásával jogosult kezelni”. A (2) bekezdés értelmében a szakértőt a magánszakértői vélemény elkészítése során tudomására jutott tényekre és adatokra nézve is titoktartási kötelezettség terheli, az ügyre vonatkozó tényekről és adatokról csak a megbízó,

¹⁷ Új Be.-törvényjavaslat 190. § (3) bek.

¹⁸ 2016. évi XXIX. törvény 52. § (3) bek.

az adatok kezelésére jogosult más szerv vagy személy, továbbá – a szakvélemény eljárásban történő felhasználása esetén – a hatóság részére nyújtható tájékoztatás.

A különleges szakértelem biztosítása; a szakértői szervezetrendszer

A szakértői tevékenység keretei

A különleges szakértelem jogi és intézményi kereteinek megteremtése állami feladat, amely 2005-től az igazságügyi reform során törvényi szintű szabályozás keretében valósult meg.¹⁹ Ennek megfelelően rendelkezik a hatályos Be. 102. §-a is: szakértőként a névjegyzékben szereplő igazságügyi szakértőt, a szakvélemény adására feljogosított gazdasági társaságot, szakértői intézményt, vagy külön jogszabályban meghatározott állami szervet, intézményt, szervezetet lehet kirendelni. Ha ez nem lehetséges, akkor kellő szakértelemmel felruházott személy vagy intézmény (eseti szakértő) is kirendelhető.

Az új Szaktv. 4. §-a rendelkezik arról, hogy ki milyen formában végezhet igazságügyi szakértői tevékenységet. A törvény szerint igazságügyi szakértői tevékenységet „a feljogosított

- a) természetes személy,
- b) gazdasági társaság és szolgáltató,
- c) igazságügyi szakértői intézmény és igazságügyi szakértői intézet,
- d) igazságügyi szakértői testület
- e) külön jogszabályban feljogosított állami szerv, intézmény, intézet és szervezet és
- f) külön törvény szerinti Teljesítésigazolási Szakértői Szerv végezhet”.

Az új Szaktv. 4. § (4) bekezdése a korábbi szabályozásnál részletesebben szól az *eseti szakértő* igénybevételének feltételeiről:

„Kivételesen az igazságügyi szakértői tevékenység ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező eseti szakértő is igénybe vehető, ha

- a) az adott szakterületen nincs bejegyzett igazságügyi szakértő,*
- b) az adott szakterületen – időszakos hiány vagy egyéb szakmai ok miatti hiány okán – a bejegyzett igazságügyi szakértők egyike sem tud eleget tenni a kirendelésnek, vagy*
- c) az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között.”*

¹⁹ A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jotár [DVD]

Eseti szakértőként azonban csak az járhat el, aki az igazságügyi szakértőkre vonatkozó etikai és fegyelmi követelményeknek aláveti magát. Más szakterületre már bejegyzett szakértő eseti szakértőként pedig kizárólag akkor járhat el, ha az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között, ő viszont birtokában van a megfelelő szakértelemnek.

A Kúria vizsgálatának megállapításai között is szerepelt, hogy bár a régi Szaktv.-ben is feltétel volt, hogy „a szakértői feladat ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező” eseti szakértő csak szakértő hiányában vehető igénybe²⁰, a bírói gyakorlat ezt kiterjesztően értelmezte. Ennek következményeként számos esetben olyan szakértők kirendelésére került sor, akik alkalmatlanok voltak a feladat ellátására. E jelenség oka maga a rendszer volt: nem álltak rendelkezésre azok az adatok, amelyek alapján a legmegfelelőbb szakembereket ki lehetett volna választani egy-egy feladatra.²¹

Az igazságügyi szakértői szervezetrendszer 2005. évi reformjához fűzött kommentár ma is helytálló: „A szakértők rendelkezésre állását tehát az állam lényegében két úton biztosíthatja, igazgatási módszerekkel, a szakértői intézmény-hálózat fenntartásával, valamint a szakértői piac szabályozásával.”²² Az állam a költségvetésből finanszírozza az állam által teljesítendő feladatok ellátásához szükséges szakértői háttérrel. Ez főként a büntetőügyeket és a személyállapotú pereket jelenti, amelyekben az állam eljáró hatóságainak és a bíróságoknak hivatalból kötelességük a bizonyítás.

Azokban az ügytípusokban azonban, ahol a felek rendelkezési joga az elsődleges, az állam a „szakértői piac” megteremtésének feltételeit biztosítja, lehetőséget teremtve arra, hogy a magas szintű szaktudás, a gyorsaság és az ár alapján a legkedvezőbb feltételeket nyújtó szakértő érvényesülhessen. Ezen a terepen a szakértő egyéni vagy társas vállalkozás formájában is működhet.²³

Külföldön arra is vannak kezdeményezések, hogy egyfajta „kirendelt forenzikus tanácsadói rendszert” is létre kellene hozni azok számára, akik a piaci versenyben nem tudnak részt venni.²⁴

²⁰ 2005. évi XLVII. tv. 2. § (3) bek.

²¹ Molnár A.: Összefoglaló megállapítások. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 342. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

²² Finszter G. – Kármán G.: i. m. 50. o.

²³ Uo.

²⁴ Lásd Horváth Gézané könyvismertetését Roger Koppl munkájáról. Horváth G.-né: Roger Koppl: How to Improve Forensic Science. Rendészeti Szemle, 2007/12., 112. o.

Az igazságügyi szakértői intézmények

Az új Szaktv. 30. § (1) bekezdése alapján „igazságügyi szakértői intézményt a miniszter vagy vele egyetértésben más miniszter alapíthat és szüntethet meg”. Az igazságügyi szakértői intézmény alaptevékenysége az olyan ügyben történő hatósági kirendelés teljesítése, amelyben jogszabály lehetővé vagy kötelezővé teszi a bizonyítási eljárás hivatalból való lefolytatását (illetve külön jogszabályban meghatározott ügyekben való kirendelés teljesítését). Szabályozza még, hogy „a szakértői intézmény az alaptevékenysége körébe tartozó kirendelésnek más tevékenységét megelőzően köteles eleget tenni”, ezen túlmenően csak olyan kirendelést, illetve szakvélemény készítésére irányuló megbízást fogadhat el, amely alaptevékenységéből fakadó kötelezettségeinek teljesítését nem veszélyezteti. Bár a törvény magyarázata is egyértelművé teszi, hogy a szakértői intézetek fenntartása garanciális jelentőségű, azok a kirendelések során nem élveznek előnyt a többi szakértővel szemben.

Az állam által létrehozott szakértői intézetek közül az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek Hivatalát (ISZKI) 1992-ben az igazságügy-miniszter alapította. Jogelőd intézménye az a tíz területi igazságügyi szakértői iroda volt, amelyeket a 29/1964. (XI. 23.) kormányrendelet hozott létre Budapesten és vidéken. Szakértőik humánbiológiai (orvos, biológia, pszichológia, toxikológia, vegyész), műszaki (közlekedés, építész, ingatlanforgalom, informatika), közgazdasági (könyv, adó) és írásszakértői szakterületeken dolgoznak.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (BSZKI) a belügyminiszter felügyelete alatt állt, országos illetékességgel önálló szervként látta el a szakértői és a bűnügyi technikai feladatokat – a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervekről szóló 282/2007. (X. 26.) kormányrendelet alapján. Speciális feladatai is voltak: a kormány által kijelölt szakértői nyilvántartó szervként ellátta a külön törvényben meghatározott feladatokat. Bűnügyi helyszínelői tevékenységet is folytatott. Emellett egyes szakértői ágazatok szakmai irányítását végezte, képzéseket, továbbképzéseket szervezett. Az európai uniós tagságból és nemzetközi kötelezettségből eredő feladatokat teljesítette.

Jelentős szervezeti fejlemény, hogy az ISZKI és a BSZKI 2017. január 1-jétől összeolvadt, és létrejött a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ. A központ feletti irányítási jogosítványok közül az intézmény vezetője és igazságügyi helyettese felett gyakorolható főbb munkáltatói jogköröket a rendészetért felelős

miniszter és az igazságügyért felelős miniszter megosztva gyakorolja²⁵, a szakértői intézmény feletti egyéb irányítási jogosítványokat a Nemzeti Szakértői és Kutató Központtól (NSZKK) szóló 350/2016. (XI. 18.) kormányrendelet tovább bontja és megosztja a rendészetért felelős miniszter és az országos rendőrfőkapitány között. Ezen irányítási jogkörök egy részét az igazságügyi szakág tekintetében az irányító az igazságügyért felelős miniszter bevonásával gyakorolja, az intézmény szervezeti és működési szabályzatát a rendészetért felelős miniszter az igazságügyért felelős miniszter egyetértésével hagyja jóvá. Az új struktúra létrehozásával a két korábbi intézmény szerepének a megerősítése a cél, és a piaci alapú szakértői tevékenység észszerű ellensúlyozása a szakértők pártatlansága, ezáltal a szakértők iránti bizalom fokozása érdekében.²⁶

A NSZKK létrehozásának folyamatában a kormány a szakértői kapacitások fejlesztéséhez szükséges forrásokat biztosított.²⁷

A szakértelem megszerzésének feltételrendszere, valamint a kompetencia ellenőrzésének és a tevékenység minőségbiztosításának eszközei

A kirendelhető szakértők körét az igazságügyi szakértők névjegyzéke tartalmazza. A szakértői névjegyzék elektronikus nyilvántartását az Igazságügyi Minisztérium végzi az igazságügyi szakértői névjegyzék vezetéséről szóló 210/2005. (X. 5.) kormányrendelet alapján. A névjegyzék közhiteles hatósági nyilvántartásnak minősül.

Az új Szaktv. 10. §-a szerint az igazságügyi szakértő igazságügyi szakértői tevékenység folytatására a névjegyzékbe történő felvétellel és az igazságügyi szakértői eskü letételével válik jogosulttá. A kérelemben fel kell tüntetni a szakterületet. A törvény magyarázata szerint a szakértői névjegyzékbe való felvétel rendje már 2005 óta normatív, a kinevezés szempontjából pedig alanyi jogi alapon működik. Ennek megfelelően, ha a szakértő megfelel a jogszabályban meghatározott követelményeknek, a névjegyzéket vezető hatóság nem mérlegelhet, fel kell vennie a szakértőt a névjegyzékbe. Az új Szaktv.-ben új feltételként jelenik meg emellett, hogy a névjegyzékbe vételhez a törvényben meghatározott kötelező szakértőjelölti időt vagy szakértőjelöltként kötelező szakmai

²⁵ Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény 8/A §.

²⁶ <http://miszk.hu/hir/trocsanyi-laszlo-a-szakertok-fuggetlensegerol.html>

²⁷ Az egységes új szakértői intézet létrehozásával kapcsolatos intézkedésekről szóló 1623/2016. (XI. 17.) kormányhatározat.

közreműködőként elvégzett ügyszámot, továbbá a kamara által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételeket is teljesíteni kell.

A szakértővé válás feltételei

A szakértővé válás feltételeinek vizsgálata és más országok szabályozásával történő összehasonlítása alapján²⁸ megállapítható, hogy nagy különbségek vannak az egyes országok szabályozásának elemei között. Magyarországhoz hasonlóan Csehországban, Ausztriában és Németországban a kiemelkedő szaktudás *a szakértővé válás feltétele*, Németországban ehhez még a szakértői gyakorlatot igazoló referencialistát is kérnek.

A *szakértők alkalmasságát* Csehországban, Ausztriában és Németországban speciális bizottság vizsgálja, Németországban a Német Akkreditáló Testület tagja. (Magyarországon nincs ilyen vizsgálat, a szakértő névjegyzékbe történő bejegyzése a feltételek teljesítése esetén alanyi jogi alapon működik.)

A *szakértők „kinevezése”* csak Magyarországon tartozik az Igazságügyi Minisztérium jogkörébe. Pontosabban Magyarországon nem kinevezésről szól a törvény, hanem a tevékenység engedélyezéséről, illetve a szakértői névjegyzékbe való felvételtől. A *kinevezés* Németországban és Ausztriában először *határozott ideig tartó*, három, illetve öt év, aztán öt plusz öt, illetve tíz évre meghosszabbítható. Magyarországon határozatlan időre történik a szakértők névjegyzékbe felvétele.

A *szakértők továbbképzése* eddig a vizsgált országok között Németországban és Ausztriában volt *kötelező*, az új Szaktv. azonban már Magyarországon is előírja.

A *tevékenység ellenőrzését* Németországban, illetve Ausztriában a bíróság, Németországban ezen kívül a Szakértők Szövetségi Egyesülete látja el. Magyarországon a névjegyzéket vezető hatóság mellett a kamarának több kérdésben véleményezési jogköre van.

A Kúria Joggyakorlat-elemező Csoportja az igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozást az Európai Unióban tekintette át.²⁹ Megállapításai között szerepel, hogy az Európai Unió országaiban a szakértői névjegyzék bárki számára

²⁸ Nogel M. – Kovács, G.: Comparative analysis of the legal regulation of forensic experts. In: Secretariat of the EAFS2015 Conference (ed.): 7th European Academy of Forensic Science Conference. Abstract Book. (Czech Republic, Praha, 2015.09.06–09.11.) European Academy of Forensic Science, Praha, 2015

²⁹ Nyolc európai ország szabályainak összehasonlító táblázata. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 372. o.

könnyen hozzáférhető. Az Európai Unió vizsgált országaiban a szakértők végzettsége és képesítése fel van tüntetve a névjegyzékben.

A hazai névjegyzék információtartalmát illetően, az új Szaktv.-t megelőzően elmaradt a vizsgált európai országoktól. Ezt támasztja alá a Kúria kutatása is, amelynek keretében a bírák adatlapokon nyilatkoztak szakértő-kirendelési gyakorlatukról és a szakértői bizonyítással kapcsolatos tapasztalataikról. Az ennek eredményeit tartalmazó összefoglaló értékelésben kiemelkedően fontosnak tekintik azt a kérdést, hogy milyen információs forrás alapján választott szakértőt a bíróság. A polgári peres ügyek 67 százalékában a bíró a saját korábbi tapasztalataira és az annak alapján kiépített munkakapcsolataira hagyatkozott. A névjegyzék adatait csak 19 százalékban használták. A törvényszéki elsőfokú hatáskörbe tartozó büntetőügyekben a személyes és informális kapcsolatok 45 százalékban játszottak szerepet a szakértőválasztásban, a névjegyzéket pedig 30 százalékban vették igénybe a bírák.³⁰

Az adatlapokon adott válaszok alapján a vizsgált ügyekben a bíró számára nem jelentett problémát a megfelelő kompetenciával felvértezett szakértő megtalálása, és ezekben az ügyekben a szakértők sem jeleztek kompetenciahiányt. Az elemzés erre a nem várt eredményre a magyarázatot éppen abban látja, hogy a bírák döntően a korábbi munkakapcsolataik alapján választották a szakértőket, így a kompetencia tekintetében is voltak előzetes információik. A bírakkal készített interjúk során azonban a megkérdezettek 50 százaléka jelzett problémát a szakértői kompetenciával kapcsolatban. A különböző vizsgálatok eredményei abba az irányba mutatnak, hogy a kompetenciarendeletet is felül kell vizsgálni.

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja több ponton is megfontolásra javasolja ezzel kapcsolatban: *„az igazságügyi szakértővé váláshoz önmagában elegendő-e a jogszabályokban meghatározott szaktudás és szakmai ismeretek objektív tényének a formai igazolása [Szaktv. 3. § (3)–(8) bekezdés, 208/2009. (IX. 29.) Korm. rendelet], vagy már a szakértői névjegyzékbe történő felvételkor szükséges lenne a szaktudás minőségének igazolására szolgáló, a szaktudás tartalmi vizsgálatát is magában foglaló követelményeknek (pl. szakirodalmi publikációk, másoddiploma, tudományos fokozat megléte stb.) való megfelelés, továbbá a későbbi működés során a szakterülethez igazodó, elsősorban az egyéni minőségbiztosítási követelmények bevezetése.”*³¹ Egyfajta megoldásnak fogható fel, hogy az új Szaktv.-ben az igazságügyi szakértővé válás fel-

³⁰ Adatlapok tapasztalatai. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 317. o.

³¹ Wirth B. – Ferencz M.: A szakértővé válás, a szakértői névjegyzék és a szakértői kompetencia egyes kérdései. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 45. o.

tételei között már szerepel a kötelező szakértőjelölti idő vagy szakértőjelöltként kötelező, szakmai közreműködőként elvégzett ügyszám, valamint a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara (a továbbiakban: kamara) által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételek teljesítése.³²

Ezen túlmenően a Kúria véleményében szerepel, hogy a névjegyzéket tartalmi és hozzáférhetőségi szempontból is meg kell újítani. A vélemény itt a szakértő kirendelése szempontjából jelentős adatok feltüntetését javasolja: az adott szakterületen belüli kompetenciákat vagy a szakértővel szemben mulasztás miatt alkalmazott jogkövetkezményeket.³³ Az alapvető jogok biztosa is alátámasztja, hogy az igazságügyi szakértői névjegyzék adattartalma módosításra szorul; a legfontosabb adatok egyike a szakértők kompetenciája.³⁴

A szakmai ismeretek mellett a tudományos és technikai feltételek ismerete és a szakmai gyakorlat is szükséges. Mindemellett a „szakértői alkalmasságot” befolyásolja az egyéni rátermettség, a kreativitás, az összefüggésekben való logikai gondolkodás, a megfelelő kommunikáció és retorika, az írásbeli kifejezőképesség és készség, a szakma etikai elveinek betartása, valamint az elvárható viselkedés is.³⁵

A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elnöke szerint „a megoldás alapja lehet egy

- szakértői felelősségen alapuló vállalásra,
- a kirendelői körből (kiemelten: bíróság, ügyészség) kikerülő kontrollra,
- a kamarai minőségbiztosításra támaszkodó rendszer”³⁶.

A szakértői tevékenység minőségbiztosításának rendszere

Minőségbiztosítás a magyar szabályozásban

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja a szakvélemények megalapozottságának egyik biztosítékaként szól a szakértői tevékenység minőségbiztosítási követelményeiről.³⁷

Az új Szaktv. új rendelkezéseket tartalmaz a szakértői tevékenység minőségbiztosítása érdekében. Új elem, hogy az igazságügyi szakértőként eljárni kívánt

³² 2016. évi XXIX. törvény 5. § (2) bek.

³³ Wirth B. – Ferencz M.: i. m. 48. o.

³⁴ Csirmaz L.: A szakértői bizonyítási rendszer megújításának szükségessége. Az igazságügyi szakértői névjegyzék. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 54. o.

³⁵ Pótorné N. Zs.: Szakértői szemmel. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 115. o.

³⁶ Agárdi T.: Az igazságügyi szakértői kamara. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 122. o.

³⁷ Wirth B. – Ferencz M.: i. m. 45. o.

kérelmezőnek igazolnia kell a *kötelező szakértőjelölti időt*, illetve a szakértőjelöltként *kötelező*, szakmai közreműködőként *végzett ügyszám teljesítését*, továbbá a kamara által szabályzatban előírt *képzési és vizsgafeltételek teljesítését*. Ez a rendelkezés a szakmai megalapozottságot és a gyakorlati járatosságot hivatott biztosítani [5. § (2) bek. c) pont].

Másik lényeges újdonság, hogy az igazságügyi szakértőnek *rendszeresen szakmai továbbképzéseken* kell részt vennie, és a képzési kötelezettség teljesítését *kreditpontokkal* kell igazolnia (16. §). Ez meghatározó pillére a szakértők tevékenységét rendszeresen értékelő eljárásnak.

Szintén minőségbiztosítási okból kerültek be újabb jogcímek a *névjegyzékből való törlés esetei* közé: ha az igazságügyi szakértő hatósági kirendelésre történő szakvélemény nyújtásával egy évet elérő késedelembe esett; az előírt statisztikai adatokat határidőre nem küldi meg, vagy az adatok nem felelnek meg a valóságnak; ha a törvény alapján fennálló képzési kötelezettségének határidőben nem tesz eleget stb.

Az új Szaktv. 43. §-a alapján *szakértő köteles az igazságügyi szakértői tevékenységéről, annak nyomon követése céljából nyilvántartást vezetni*. Az 54. § alapján a névjegyzéket vezető hatóság ellenőrzi a szakértő tevékenységét, ennek során a szakértőtől bekérheti az általa vezetett nyilvántartást.

A minőségbiztosítás kapcsán a kamara számos feladatot kapott: szervezi a szakértőjelöltek oktatását, ellenőrzi a jelöltek felkészültségét. A szakértők minősítését is a kamara szerve, a minőségbiztosítási bizottság szervezi és bonyolítja le. Emellett a törvény szerint a kamara feladata a szakterületet felülvizsgáló bizottság megválasztása, amely a szakterületekhez tartozó képesítési és továbbképzési követelményeket kíséri figyelemmel. Az elemzések egyértelműen alátámasztják, hogy a minőség biztosításához hozzájárul a szakértő fegyelmi felelősségének törvénybe iktatott szabályozása a korábbi etikai felelősségi rendszer helyett, illetve mellett. A fegyelmi eljárást a kamara fegyelmi bizottsága folytatja le.

A minőségbiztosítás európai követelményei

Az új törvény által létrehozott minőségbiztosítási rendszer a nemzetközi követelményekkel is összhangban áll: a nemzetközi szervezetek azt szorgalmazzák, hogy a szakértői tevékenység teljes folyamatát a bűncselekmény helyszínének vizsgálatától a szakvélemény bíróság előtti előadásáig le kell fedni akkreditációval, ekként lehet ellenőrizni és biztosítani a minőségi munkát. Mindez fontos annak érdekében, hogy az igazságügyi bizonyítékok az Európai Unió más

tagállamaiban is felhasználhatók legyenek; végső soron a kölcsönös elismerés érvényesüléséhez.

Az Európai Tanács 2009/905/IB kerethatározata (2009. november 30.) a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról, a büntetőügyekben való közös fellépések és bizonyítékok más tagállamokban történő felhasználhatósága érdekében fontosnak tartja, hogy közös normákat alakítsanak ki az igazságügyi szakértők számára. A preambulum (7) bekezdése szerint „Különösen fontos a közös normák bevezetése olyan igazságügyi szakértők esetében, akik különleges személyes adatokhoz, például DNS-profilokhoz és daktiloszkópiai adatokhoz férnek hozzá”³⁸. Az 1. cikk (2) bekezdése értelmében ez a cél a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálása által valósulhat meg.

Ennek alapján a kerethatározat 7. §-ának megfelelően a tagállamoknak meg kellett tenniük a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az ott meghatározott rendelkezéseknek a DNS-profilok tekintetében 2013. november 30-ig, a daktiloszkópiai adatok tekintetében 2015. november 30-ig eleget tegyenek. A 4. § szerint a tagállamok biztosítják, hogy a nemzeti akkreditáló testület az EN ISO/IEC 17025 szabványnak megfelelően akkreditálja a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértőket, valamint azt, hogy a más tagállamokban működő, laboratóriumi tevékenységet végző akkreditált igazságügyi szakértők eredményeit a hatóságaik egyenértékűnek ismerik el az akkreditált hazai igazságügyi szakértőik eredményeivel.

A kerethatározat emellett még további fontos megállapításokat tartalmaz:

- „A tudományos bizonyítékok elemzésére vonatkozó egységes akkreditációs szabvány alkalmazásával kapcsolatos megállapodás hiánya olyan probléma, melyet orvosolni kell” [preambulum (12) bekezdése].
- „Az akkreditálás hozzájárul az alkalmazott alapvető analitikai módszerek érvényességébe vetett kölcsönös bizalom megteremtéséhez. Az akkreditálás azonban nem írja elő, hogy mely módszert kell alkalmazni, csak azt, hogy az alkalmazott módszernek meg kell felelnie az adott célra” [preambulum (14) bekezdése].

Mindennek a háttérében az áll, hogy az Európai Tudományos Szakértői Intézetek Hálózata (ENFSI) a tagság feltételül jelöli meg a laboratóriumok akkreditációjának meglétét, egyúttal ajánlásokkal, adatbázisok elérhetőségével, személyes tanácsadással segíti is a folyamatot.³⁹

³⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009F0905:HU:HTML>

³⁹ http://www.bszi.hu/e107_files/downloads/krimpub0510.pdf

A laboratóriumok akkreditációja a BSZKI-ben befejeződött, ennek megfelelően már a kriminalisztikai tevékenység teljes folyamata dokumentált. A BSZKI eleget tett a kerethatározatban meghatározott feltételeknek is, ezen túl a szakértők tevékenységük ellenőrzése céljából rendszeresen nemzetközi kortesztekben vesznek részt, kiváló eredménnyel.

A szakértői tevékenység szervezeti és igazgatási jogi szabályozásának – más szempontok mellett – jelentősége van az *Európai forenzikus térség 2020* koncepció szempontjából is. A szakértői vélemények átadása és felhasználása során célszerű lenne, ha ez is azonos minimumstandardok alapján történne. Ennek a megvalósulásához a nemzeti jogalkotásoknak a szakértelem biztosítása kapcsán is közeledniük kell.

A szakértői tevékenység és vélemény szakmai megalapozottságának feltételei

Jogszabályi szinten a szakértői vizsgálat és módszer ekként történő szabályozása véleményem szerint elegendő, a szakmai-módszertani iránymutatások köre azonban további bővítésre szorul. Láthattuk, hogy a laboratóriumok akkreditációja nagy előrelépés a folyamatok meghatározása, a minőség folyamatos biztosítása szempontjából. A legnagyobb dilemma a jogalkalmazás számára, ugyanakkor a szakvélemény hiteltérdemlőségét alapvetően befolyásoló tényező *a szakértői módszer, annak megbízhatósága, korlátai, és ennek hatása a szakvéleményre.*

Az egyes szakterületek szakmai és módszertani kérdéseit úgynevezett módszertani levelekben lenne célszerű kidolgozni. A módszertani levél intézménye a régi Szaktv.-ben, a 2005. évi XLVII. törvényben is szerepelt, ennek ellenére csak nagyon kevés szakterület élt kiadásának a lehetőségével.

A Kúria véleményében is szerepel, hogy a szakvélemények ellenőrizhetőségét a módszertani levelek is elősegítenék: *„[E]gy szakterület fejlettségét többek között az is meghatározza, hogy milyen szintű modellrendszerrel, illetve milyen mértékadó szakirodalmakra alapozott egységes alapelvekkel rendelkezik. A szakmai útmutatókban megfogalmazott eljárásrendek mindenekelőtt a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeire támaszkodnak, éppen ezért időnként felülvizsgálatra szorulhatnak.”*

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja szerint *„a módszertani levél a kirendelőnek tájékoztatásul, a szakértőnek a tevékenysége ellátása során iránymutatásul szolgál. Ha a szakértő a szakértői módszertani levélben foglaltaktól eltér, azt a szakvéleményben*

meg kell indokolnia.”⁴⁰ Az elemző továbbmegy: „amíg az egységes szakmagyakorlás alapelvei, a szakterület egységes szempontrendszere, módszertani megalapozottsága és a szakvéleménnyel kapcsolatos alapvető elvárások nincsenek megfogalmazva, addig a jogbiztonság bizonyos fokig csorbát szenvedhet”⁴¹.

A törvény 2009. október 1-jétől kötelezi a kamarát a korábbi módszertani levelek felülvizsgálatára, illetve megalkotására, azonban ez azóta sem történt meg. Az új Szaktv. egyszerűsíti kiadásának feltételeit. A módszertani levélben részletesen meghatározható a szakterület kompetenciája, illetve annak határai, a vizsgálat tárgyai, feltételei, a szakma által elfogadott módszerek, és azok megbízhatósága, esetlegesen korlátai. Mindez a szakterületek változása, fejlődése korában lényeges támpont lenne mind a szakértő-társadalom, mind a jogalkalmazás számára.

Az alapvető jogok biztosának az AJB-7766/2013. számú ügyben készített jelentése szerint – a szakértői intézmények megkérdezése alapján – a kirendelések gyakran hiányosak, a kirendelő hatóságokkal történő kapcsolatfelvétel ennek tisztázása érdekében lassú, a határidő a szakértői vizsgálat elvégzésére rövid. Ezek a tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a módszertani levelek számos olyan információt tartalmazhatnának, amelyek a szakértő kirendelése és a szakvélemény értékelése során is segítséget jelentenének a hatóságok számára.

Az új Szaktv.-ben megjelenik a szakmai tagozat intézménye a kamarán belül, mint az egyes szakterületekre bejegyzett szakértők önálló önkormányzattal felruházott szerve. Remélhetőleg az új struktúra az eddiginél jobban hozzájárul a kamara szakmai-irányító szerepéhez.

Mindennek alapján kijelenthető, hogy Magyarországon az intézményi feltételek megfelelnek az Európában támasztott követelményeknek, a szakértők nemzetközi fórumokon és szervezetekben történő közreműködésük által részesei az európai és általában a nemzetközi folyamatoknak. Ezek a tendenciák a hiteltérdemlőség fokozását előirányzó törekvéseknek is kedveznek.

⁴⁰ Csirmaz L.: A szakvélemény elkészítésének főbb szabályai és a módszertani levelek problémája. In: Összefoglaló vélemény... i. m. 167. o.

⁴¹ Uo.

Irodalom

Adatlapok tapasztalatai. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban.* Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 317. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

Agárdi T.: Az igazságügyi szakértői kamara. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 122. o.

Bányai I.: Az igazságügyi szakértői tevékenység módszertani kérdései. *Magyar Jog*, 2016/7–8.

Csirmaz L.: A szakértői bizonyítási rendszer megújításának szükségessége. Az igazságügyi szakértői névjegyzék. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 54. o.

Csirmaz L.: A szakvélemény elkészítésének főbb szabályai és a módszertani levelek problémája. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 167. o.

Erdei Á.: *Tény és jog a szakvéleményben.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Finszter G. – Kármán G.: *A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai.* Kézirat. OKRI, Budapest, 2009

Horváth G.-né: Roger Koppl: How to Improve Forensic Science. *Rendészeti Szemle*, 2007/12.

Molnár A.: Összefoglaló megállapítások. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 342. o.

Nogel M. – Kovács G.: Comparative analysis of the legal regulation of forensic experts. In: **Secretariat of the EAFS2015 Conference (ed.): 7th European Academy of Forensic Science Conference.** Abstract Book. (Czech Republic, Praha, 2015.09.06–09.11.) European Academy of Forensic Science, Praha, 2015

Nyolc európai ország szabályainak összehasonlító táblázata. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 372. o.

Pótoriné Nagy Zs.: Szakértői szemmel. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 115. o.

Wirth B. – Ferencz M.: A szakértővé válás, a szakértői névjegyzék és a szakértői kompetencia egyes kérdései. In: *Összefoglaló vélemény...* i. m. 45. o.

A migrációspecifikus bűnelkövetés néhány aspektusáról

A migrációspecifikus közbiztonsági veszélyek részben kulturális konfliktusként, részben esélypótló magatartásként magyarázhatók. A beérkezők hosszan tartó instabil társadalmi státusa és orientációs mintáik zavara identitászavarok és normaszegések forrásává válhat. A migránsok bűnözésével kapcsolatos egyik álláspont szerint az nem különbözik lényegesen az őshonos népesség elkövetési mutatóitól. Az ellentétes nézet szerint a jelenlegi migráció erősen növeli a bűnözés egészét és egyes specifikus cselekmények volumenét. Nyugat-Európa fejlett társadalmaiban új fenyegetést jelent az iszlamista radikalizálódás. Megjelennek emellett korábban ismeretlen elkövetési módok, mint a rablásokkal kombinált tömeges szexuális zaklatás, vagy premodern hagyományokból eredő kriminális magatartások, amilyen a női körülméletés, a gyermekházasságok, a kényszerházasságok és a becsületgyilkosságok.

A 2015–2016. évi menekültválság tapasztalatai rámutattak arra, milyen súlyos veszély, ha bevándorló konfesszionális vagy etnokulturális csoportok belső felforgató erők szövetségeseivé válnak, vagy ha egy ország idegen etnikai csoportok és idegen politikai érdekek ütközőterepévé válik¹, ahogy ezt az elnöki rendszerre való áttérést érintő török népszavazás németországi lecsapódásán látjuk². A bevándoroltak felületes vagy látszólagos integrációja, beépülése az igazgatási, rendészeti, védelmi vagy elhárítási szervezetekbe, ahogy a német titkosszolgálatba beépült iszlamista kettős ügynök példája is igazolja³, súlyos kockázatot rejt magában. Egyszerre politikai, nemzet- és közbiztonsági veszélyeket hordoznak azok az újonnan megjelenő, szélsőséges ideológiákat valló politikai csoportok, amelyek faji, etnikai vagy szociális alapon a migránsokat és befogadásukat általánosságban támadják, bevándorlókkal és szimpatizánsaikkal

¹ Vö. U. Ulfkotte: Der Krieg in unseren Städten. Wie radikale Islamisten Deutschland unterwandern. Eichborn, Frankfurt a. M., 2003.

² B. Çopur: Volksabstimmung in der Türkei Erdogans gefährliches Referendum: Türkei hat die Wahl zwischen Chaos und Staatszerfall. http://www.focus.de/politik/experten/volksabstimmung-in-der-tuerkei-konfliktgefahr-vor-referendum-heisser-tuerkischer-fruehling-auch-in-deutschland_id_6638710.html; T. Schwarze – L. Greven: Erdoğan-Auftritt: Verboten! Nein, aushalten! 24. Februar 2017. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-02/receptayyip-erdogan-auftritt-in-deutschland-verbot-pro-und-contra>

³ Enttarnter Islamist spielte auch in Pornos mit. Kronenzeitung, 01. 12. 2016.

szembeni gyűlöletpropagandát fejtenek ki, és tetteles gyűlöletcselekményeket követnek el. Ugyanígy azok is, amelyek – végső soron egy platformra kerülve az embercsempészekkel – az irreguláris bevándorlókat politikai megfontolásból törvényellenes eszközökkel és tisztázatlan eredetű forrásokkal is támogatják.⁴

A migrációval kapcsolatos rendészeti és bűnüldözési problémákat, valamint az ezekkel kapcsolatos intézményi feladatokat és szervezeteket elméleti síkon kellő részletességgel bemutattam az elmúlt években született munkáimban.⁵ Ezért ezekkel ebben a dolgozatban nem foglalkozom. Fontosnak tartom viszont – a teljesség igénye nélkül – legalább érzékeltetni a 2015–2016. évi menekültválság tapasztalatai kapcsán fellobbant vitát arról, vajon a menedékkérők megjelenése fokozza-e a bűnözés terjedelmét, s ha igen, vannak-e olyan területek, amelyek kitüntetett figyelmet érdemelnek. A következőkben néhány, a jelenlegi migrációs folyamattal összefüggésben jellegzetesnek mondható normaszegő kultúraspecifikus magatartásformát ismertetek. Mély kulturális és közösségi beágyazottságuk miatt azonban ezek megelőzése és üldözése rendkívüli nehézségekbe ütközik. Ezt megelőzően azonban vetünk egy pillantást az utóbbi években Európába érkezett menedékkérők szociális jellegére.

A 2015–2016. évi menekültválság során Európába érkező migránsok szociális jellegei

E kultúraspecifikus magatartásformák vizsgálata annál is fontosabb, mivel a 2015–2016. évi menekültválság során tömegesen Európába érkező migránsok kulturális és szociális jellegei olyan mértékben különböznek a korábban Európát és Amerikát érintő migrációs hullámok összetételétől, hogy integrálhatóságukkal kapcsolatban elvi szinten is erős kétségek fogalmazódtak meg. A politikusok aggódó nyilatkozatai gyakran propagandisztikus élűek, de van valóság-alapjuk. *Miloš Zeman* cseh államfő szerint: „Az Európai Unió a migránsválság kezelése során elfeledkezik arról, hogy muszlim migrációról van szó. Ezek a bevándorlók nem integrálhatók és nem olvashatók be az európai kultúrába.”⁶ Alaposabb megfon-

⁴ K. Blankfeld: The Little Black Book of Billionaire Secrets – Billionaire George Soros Earmarks \$500 Million For Migrants And Refugees, Sep 20, 2016. <https://www.forbes.com/sites/kerenblankfeld/2016/09/20/billionaire-george-soros-earmarks-500-million-for-migrants-and-refugees/#2919efc38882>

⁵ Lásd például Póczik Sz.: Nemzetközi migráció, biztonságpolitika, biztonság. In: Tarrósy I. – Glied V. – Vörös Z. (szerk.): Migráció a 21. században. Publikon Kiadó, Pécs, 2016, 103–137. o.

⁶ Cseh elnök: a muszlimok nem integrálhatóak az európai kultúrába. Faktor, 2016. február 12. <http://faktor.hu/faktor-cseh-elnok-a-muszlimok-nem-integralhatoak-az-europai-kulturaba>.

tolást igényelnek azonban rangos arabista és iszlámkritikus tudósok hasonló állásfoglalásai. Maróth Miklós szerint a jelenleg érkezők „olyan emberek, akik a nyelvi korlátok és a műveltségbeli hiányok miatt nem képesek fölvenni a befogadó országok kultúráját. Nem is igen érdekli őket a befogadó közeg, tekintettel arra, hogy a muzulmán meggyőződésük azt súgja nekik: az ő vallásuk magasabb rendű [kiemelés P. Sz.], tehát ők vannak a vallási igazság birtokában, míg a keresztények meghamisítják Isten szavát. [...] vonzza őket Európa, mert szabadabb életet élhetnek, mint odahaza [...] [de] ezt a jogot a bevándorló férfiak maguknak tartják fenn, [...] családjuknak, elsősorban a nőknek, nem adják meg. Ugyanakkor megvetik annak az európai kultúrának az »erkölcsstelenségét«, amelyet élvezni akarnak. Ebből fakadóan [...] nem akarnak integrálódni [...] Párhuzamos társadalmakat hoznak létre, és az iskolarendszereiből is ők buknak ki elsősorban, mivel a kibocsátó országok olyan rétegeiből érkeznek, amelyek nem a legtehetségesebbek. Bizonyos országokban [...] az iskolából kibukott gyermekek 80 százalékát a bevándorló háttérű családok adják. [...] ezeknek a családoknak a következő generációja még kevésbé tud beilleszkedni, mint az első, [...] Ezekből áll össze az a lumpen réteg, amely autókat borogat, fosztogat és gyűjtogat. [...] Tekintettel arra, hogy az iszlámban a vallás és nemzetiség igen szorosan összetartozik, [...] az európai társadalom periferiáin élő emberek fölfedezik magukban az arabot vagy az afgánt, [...] és ezzel együtt fölfedezik magukban a muszlimot is.”⁷ Azonos meggyőződésen van Abdessamad Belhaj is: „Az érkezőknek nincs kulturális és politikai lojalitásuk az európai országok iránt. Továbbra is felekezetiükhöz, klánjukhoz, törzsükhöz maradnak hűségesek. Magukkal hozzák a hátrahagyott problémáikat, importálják az etnikai és vallási konfliktusaikat, és ez csak tovább növeli az európai országok gondjait. [...] Kiválasztottnak tartják magukat, küldetéstudatuk van, nem alkalmazkodni akarnak, hanem az iszlám társadalmat reprodukálni.”⁸

Bár a magam részéről differenciáltabban és hangsúlyozottan szociális alapúnak látom a problémát, ez nem könnyít annak súlyán. „Van Berlinben és Londonban [...] néhány lakónegyed, ahol a muszlimok saját törvényeiket érvényesítik, kis iszlám államot üzemeltetnek, vigiláns csoportok tartják fenn a rendet. [...] ami az iszlámot és iszlámellenességet illeti, nagyon csalóka a kép, sok a félreértés. Az iszlám egy konzervatív forradalom ideológiájaként a mai világhelyzetben lehet ugyan probléma, de a menedékkérőkkel kapcsolatos fő gond nem muszlim jellegű, hanem az, hogy széles tömegek a saját kultúrájukban is kulturálatlanok” – hangsúlyoztam egy interjúban.⁹ Tényként leszögezhetjük, hogy a menekültválság során érkező – önmagukban

⁷ Maróth M.: Lehetetlen a muszlimok integrálása. Magyar Idők, 2016. február 23.

⁸ Kékes V.: Nem lehet integrálni a muszlim bevándorlókat. 888.hu, 2016. november 24. <http://hirek24.hu/hirek/888/osszes?req=929209>

⁹ Lass G.: Kulturális erőpróba – riport Póczik Szilveszterrel. Magyar Demokrata, 2016. október 12.

is rétegzett és különféle célokat követő – *bevándorló csoportok* jelentős részét háborús, politikai, szociális vagy gazdasági okok mozdítják ki eredeti hazájukból. Sok esetben szociális státusuk eredetileg is bizonytalan vagy alacsony volt. Egyes csoportjaik származási helyükön is idegennek, kirekesztettnek vagy kifejezetten üldözötteknek számító kisebbségek voltak, ami elfojtott indulatok folyamatos jelenlétét idézheti elő. A célországba való megérkezésükkor viszonylag *szérsény társadalmi tőkével*¹⁰ bírnak. Szellemi, anyagi és megélhetési *kultúrájukban*, a megélhetés struktúráiban, *érték- és szokásrendszerükben* elütnek a célország őshonos közösségeitől, nehezen alkalmazkodnak a fejlett társadalmak bonyolult hierarchiaihoz és szigorú munkafegyelméhez.

Túlnyomó többségük muszlim, tehát *vallási* tekintetben nemcsak elütnek a befogadótól, hanem kifejezetten elutasítják azok vallási képzeteit, megvetik őket és értékeiket, hiszen identitásuk szerint vallási alapú kultúrájuk felette áll minden más kultúrának. Ennek megfelelően az ő szemléletükben az európaiak helye elvileg a *dímmit* státusa volna.¹¹ Az Európába érkező muszlimok, különösen a magukat az iszlám elkötelezettjeinek érző arabok körében erős identitásbeli és *státusfeszültség* keletkezik, hiszen egyéni érdemektől független saját jogú vezetői státusigényük a társadalom elitjében jelölné ki a helyüket, miközben a befogadó országok valóságos szociálisréteg-hierarchiájában a legalsó fokra szorulnak. Iszlám kontextusban elbeszélve: ez nem a *dar al-Islam* (a győzedelmes, uralkodó iszlám), de még nem is a *dár al-ahd* (a szerződés háza, ahol a muszlimok nem muszlim uralom alatt egyenrangú polgárként élnek, s amely ellen azonban – ha ideiglenesen is – szünetel a háború). Ez a kiszolgáltatottság és alávetettség állapota a hitetlenek földjén (*dár al-kufr*), amely potenciálisan az iszlám terjeszkedés háborús célterülete is (*dár al-harb*).¹² Az erőfölény megszerzéséig és a háború megkezdéséig vagy folytatásáig az ellenség (!) földjén a *takijja* (kényszerítő körülmények miatt a hit titkolása) célszerű. A hagyományos Nyugat-ellenes, keresztény- és zsidóellenes történelmi hagyomány és ahhoz kötődő beidegződések a befogadó társadalommal szembeni ellenszenvet táplálják. Mindebből adódik a befogadó társadalom teljes értékvilágának és kulturális

¹⁰ A fogalomhoz lásd Füzér K. – Gerő M. – Sik E. – Zongor G.: Társadalmi tőke és fejlesztés. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2006. Tárki, Budapest, 2006, 335–350., különösen 335–339. o.

¹¹ Az iszlám világban a *dímmit*(k) a „könyv népeihez” tartozók, zsidók, keresztények, zoroasztrianusok, akiket nem szabad megölni vagy rabszolgává tenni ugyan, de nem teljes értékű emberek, a muszlimokkal nem egyenrangúak, bántatlanságukat adóval, úgynevezett *dzsizjával* kell megváltaniuk.

¹² Dévényi K.: A kivándorlás elméleti alapjai az iszlámban. Az iszlám és migráció című rendezvénysorozat anyagai. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2016

teljesítményeinek, struktúráinak, rendjének, jogának, hiedelmeinek elutasítása, a tradicionális társadalmakat romboló (*poszt*)*modernitás* gyűlölete, az elkülönülésre törekvés, illetve a többségi társadalom által elutasított premodern rend és az abban gyökerező hiedelmek és babonák kényszeres ápolása.

A muszlim bevándorlók *iskoláztatáshoz* való viszonya erősen eltér a befogadó társadalométól, az iskolás korra való felkészítés sem felel meg a befogadó társadalom elvárásainak. Jól látjuk ezt Németországban. A szövetségi oktatásügyi minisztérium megbízásából készült jelentés megállapítása szerint a migrációs háttérű gyermekek esetében a szülők legtöbbször legfeljebb csupán a magyar 9–10. osztálynak megfelelő, tehát magyar fogalmak szerint az általános iskolát alig meghaladó vagy el sem érő (12 százalék) képzettségi szinttel bír. A migrációs háttérűek körében fokozottan és halmozottan jelentkezik társadalmi kockázatok: munkanélküliség, jövedelmi szegénység, az iskolában és szakmai képzésben elszenvedett kudarc. A migránsok első generációs utódnemzedékében 55, de a második utódnemzedékben is 42 százalék a legalább egy kockázati tényező által érintettek aránya. Az iménti három kockázati tényező által együttesen érintettek aránya az első utódnemzedékben tíz, a második utódnemzedékben hat százalék, ami körülbelül ötszöröse az őshonos lakosság hasonló mutatóinak.¹³

*Higiéniai viszonyaik*¹⁴, az egészségügyi ellátáshoz, valamint a vagyoni értékekhez való viszonyuk tekintetében is differenciák figyelhetők meg. Az *erőszakhoz való viszony*, a fizikai erőszak hierarchiaképző szerepe is erősen különbözik a kibocsátó és befogadó társadalmakban. A háborús övezetekből érkező bevándorlók egyfajta *erőszakkulturát* hoznak magukkal. Eltérő *nemi és életkori szerepeik*, *családszerkezetük* különbözőségei (nagy családi, többgenerációs együttélés, az idősek és a hagyományok megkérdőjelezhetetlen tekintélye, a családok eltartóképességéhez mérten túl sok gyermek, a háztartás és gyermeknevelés szerepeire korlátozott, kiszolgáltatott nő) hátráltatják a beilleszkedést és a modernizációs folyamatokat. Kiemelkedő jelentőségű konfliktusforrás a muszlimok nőiséghez, szexualitáshoz, nemi erkölcshez való viszonya, ami – most ne vitassuk, valóban vagy részben látszólagosan – gyökeres ellentétben áll a jelenlegi európai szemlélettel. A szigorúan vett iszlám hagyományban a nők másodrangúnak számítanak, és a férfiaknak uralkodniuk kell felettük, szántóföldhöz hasonlítanak, amelyet a férfi akarata szerint használhat. A nő tanúvallomása

¹³ Bildung in Deutschland 2016 Ein indikatorengestützter Bericht mit einer Analyse zu Bildung und Migration. Bundesministeriums für Bildung und Forschung, 2016, S. 184. ff.

¹⁴ Lásd M. Haour – R. Knipe (eds.): Crossing Borders: Migration, Ethnicity and AIDS. London, Taylor and Francis, 1996.

felét éri a férfiénak. A férfi négy feleséget vehet magához, és szexuális viszonyt létesíthet más rabszolganőkkel. A fiúgyermek öröksége kétszerese a lánygyermekének. A férjek megverhetik engedetlen feleségeiket.¹⁵ Mindehhez járul még a test eltakarásának – itt nem részletezendő – követelménye, házasságtörés vagy más szégyenletes magatartás esetén a megkövezés vagy az élet másfajta kioltásának fenyegetése és egyéb korlátozások.

Mivel a bevándorlók nem ritkán vidékies helyekről származnak, iszlám előtti törzsi hagyományokat követnek, amelyeket maguk is és a külső szemlélők is az iszlám részének vélnek, az ezekkel szembeni kritikát pedig kulturális integritásuk elleni támadásként értelmezik. Rurális származásuk eredőjeként az urbánus világban nem ismerik ki magukat: a társadalmi térhez és intézményekhez való viszonyuk eltér a befogadó társadalomban megszokottól, ezért saját társadalmi teret és kvázi intézményi struktúrákat építenek ki, ami térbeli és strukturális elkülönülést, gettótétet, párhuzamos társadalmakat indukál. Ennek ellenére a nagyvárosok felé törekednek, hiszen a vidéki közösségek jószerevel nem kínálnak nekik helyet sem a munkaerőpiacukon, sem a szociális ellátásban, sem szokásaik gyakorlása számára.

A bevándorlók által megvalósított bűnözés „hivatalos” összképe Németországban

A Német Szövetségi Bűnügyi Hivatal által kiadott átfogó gyorsjelentés¹⁶, amelyben a kormányzati politika elvárásai tükröződnek vissza, határozottan cáfolja a Németországban szélsőjobboldaliként besorolt Alternative für Deutschland és Pegida Mozgalom érvelését, miszerint a bevándorlás erősödése miatt bővül rohamosan a bűnözés.¹⁷ Az igen szűkszavú és konkrétumokat kerülő gyorsjelentés a teljes 2015. évi migrációs mozgás során jelentkező bűnelkövetés egyes sarokadatain alapszik, felölelve a még folyamatban lévő büntetőeljárásokat is. A jelentés szerint a fő kibocsátó országok Szíria, Afganisztán, a balkáni államok és Irak.

¹⁵ Lásd például <http://www.dzsihadfigyelo.com/wp-content/uploads/2010/03/5-fejezet.pdf>

¹⁶ Kriminalität im Kontext von Zuwanderung. Allgemeinkriminalität und Politisch motivierte Kriminalität. Kernaussagen. Stand: 08.02.2016 – Betrachtungszeitraum: 01.01.2015 – 31.12.2015). Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 2016.

¹⁷ U. Ulfkotte: Deutschland 2016: Migrantenkriminalität explodiert. Kopp Online, 08. 07. 2016. <http://info.kopp-verlag.de/hintergruende/deutschland/udo-ulfkotte/deutschland-2-16-migrantenkriminalitaet-explodiert.html>; H. Soltau: Mehr Flüchtlinge, mehr Kriminalität? Zeit Online, 21. März 2016. <http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-03/fluechtlinge-kriminalitaet-auslaender-polizeiliche-kriminalstatistik>

A tárgyidőszakban a bevándorlók által egymás sérelmére elkövetett bűncselekmények száma „összességében” emelkedett, különösen így volt ez a 2015-ös év közepétől. Mindamellett a bevándorlók által elkövetett bűncselekmények terjedelmének alakulása nem mutat együtt járást a bevándorlók számának alakulásával. A menedékkérők túlnyomó többsége nem válik bűnelkövetővé, a szír, afgán és iraki gyanúsítottak aránya messze elmarad a regisztrált bevándorlás egészében elfoglalt emelkedő arányuktól, sőt inkább alulreprezentálnak mondható. Az ebből a körből származó sértettek aránya mégis erős emelkedést mutatott 2015 közepéig, majd beállt egy szintre. 2015 júliusától erős csökkenésnek indult a balkáni, albán, macedón, koszovói és szerb állampolgárok aránya a gyanúsítottak között, ennek ellenére a beérkezők körében elfoglalt arányszámukra vetítve a gyanúsítottak körében erős felülreprezentációjuk mutatkozik. A bevándorlók által elkövetett bűncselekmények 65 százaléka tulajdon és vagyon elleni bűncselekmény, köztük szociális ellátásokkal és támogatásokkal való visszaélés volt. A garázda és erőszakos bűncselekmények, azaz testi sértés, rablás, személyes szabadság elleni bűncselekmények aránya átlagosan 18 százalék volt, de erősen emelkedik. A testi és szexuális önrendelkezés elleni cselekmények aránya nem érte el az egy százalékot, de erős emelkedést mutat. Hasonló meredek emelkedés mutatkozik az élet elleni cselekmények körében. A bevándorlók által elkövetett életellenes cselekmények aránya az összes ilyen egy százalékát sem éri el. Ezek kétharmadában az elkövető és a sértett azonos nemzetiségű volt, csupán egyetlen esetben volt a sértett német állampolgár.

A bevándorló sértettek száma is erős emelkedést mutat, bár 2015 végére minden cselekményi körben némi visszaesés jelentkezett, de kivételt alkottak a megkísérelt és befejezett szexuális jellegű bűncselekmények. A garázda és erőszakos bűncselekmények helyileg a menekültszállásokra koncentráálódtak, ezek alkották az ilyen intézményekben elkövetett cselekmények mintegy felét, a lopások pedig a másik felét. A szexuális bűncselekmények 2015 szeptemberétől indultak erős szaporodásnak. A jelentés hangsúlyozza, hogy *„a több német városban 2015 szilveszterén elkövetett tömeges erőszakos bűncselekmények, főként szexuális és vagyon elleni erőszak, nem képezi a jelen helyzetértékelés tárgyát”*.

A jelentés felhívja a figyelmet arra, hogy a bevándorlás támogatóinak és ezektől egyre élesebben elhatárolódó ellenzőinek vitája nyomán a *„társadalmi diskurzus latensen radikalizálódik”*¹⁸. Egyre gyakrabban fordul elő politikusokat érő gyalázkodás. A baloldali rendezvényeken egyre erőszakosabban lépnek fel a jobboldaliak, a politikusok és a rendőrség ellen, a politikailag motivált bűnözés

¹⁸ Kriminalität im Kontext von Zuwanderung... i. m. 9. o.

egyres megjelenési formái között pedig kölcsönhatás mutatkozik. 2015 folyamán a jobboldali és nem azonosítható politikailag motivált bűncselekmények¹⁹ körében 1027 menekültszállítás elleni támadás történt, ezek közül 177 erőszakos cselekmény volt. Ez 2014-hez képest négyszeres emelkedés. Fennáll a külföldiek politikailag motivált bűnözésének veszélye is: folyamatosan szaporodnak az iszlamista radikálisokkal, ilyenek rokonaival, támogatóival vagy szimpatizánsaival kapcsolatos bejelentések. Ezek száma a vizsgált időtartamban 266 volt. Olyan információ azonban csak néhány esetben futott be, hogy terrorszervezetek tagjai kifejezetten merényletek elkövetése vagy előkészítése céljából a menekültáradattal igyekeztek bejutni Németországba. A nemzetközi büntetőjogot érintő cselekmények, úgymint népirtás, emberiség elleni és háborús bűncselekmények miatt kilenc menedékkérő ellen indult nyomozás, ebből három szövetségi és hat tartományi szinten.

A 2016 októberében publikált teljes BKA-jelentés²⁰ árnyalta a korábbi gyorsjelentés megállapításait. 2015-ben 1,1 millió menekülő érkezett regisztráltan Németországba, ami kilencszázszáz növekedés az előző évvel összevetve. A migránsok által elkövetett regisztrált bűncselekmények száma 208 344. Ez 92 ezerrel több az előző évinél, és 79 százalékos emelkedést mutat. A 2015 első felében tapasztalt gyors emelkedés az év végére beállt, annak ellenére, hogy a legtöbb migráns a második fél évben érkezett. A bűncselekmények leggyakrabban lopás (33 százalék), vagyon elleni és hamisítási bűncselekmény, valamint engedély nélküli autóvezetés volt. A súlyos bűncselekmények száma megkettőződött, de így sem több az összes migránsbűncselekmény 18 százalékánál.

Amennyiben tehát a jelentésnek összességében hitelt adunk, azt kellene látnunk, hogy – *De Maizière* német belügyminiszter szavaival – a „*menekültek átlagos bűnelkövetővé válása nem különbözik lényegesen az őshonos német népesség bűnelkövetési mutatóitól*”. A bűnelkövetés körükben ugyanúgy kivételes magatartásforma, egyetlen bűncselekményi területen sem mutatkozik felülreprezentáció.²¹ Tehát elfogadhatnánk a Wissenschaft im Dialog Initiative több tudományos elemzőre támaszkodó érvelését, amely szerint igen hosszú a menekültek állítólagos bűnözésével kapcsolatos előítéletek listája, a lopástól az erőszakon át a szexuális bűn-

¹⁹ Németországban szövetségi és tartományi szinten rendszeresen készülnek a kriminálstatisztika alapján kriminológiai szintű kigyűjtések is.

²⁰ Kriminalität im Kontext von Zuwanderung. Bundeslagebild 2015. Bundeskriminalamt, Oktober 2016.

²¹ M. Lutz – U. Müller: Straftaten „im sehr niedrigen sechsstelligen Bereich“. Welt, 13. 11. 2015. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article148812603/Straftaten-im-sehr-niedrigen-sechsstelligen-Bereich.html>

cselekményekig.²² Bizonyos csoportok vagy személyek egyedi cselekményei igen gyorsan a menekültekre vonatkozó általános gyanúvá válnak. Ezt azonban *Rafael Behr*, a Hamburgi Rendőr-akadémia professzora szerint az adatok nem alapozzák meg. A stuttgarti *Ortwin Renn* sarkos megfogalmazása szerint „bárhol Németországban vagy Európában sokkal valószínűbb gombamérgezésben vagy hógutában meghalni, mint terrormerénylet következtében”. Az aggodalmak mögött az idegentől való diffúz félelmek és az abban összegződő egyéb szorongások állnak – véli *Nils Zurawski*, a Hamburgi Egyetem tanára. „A bűnözés nem útlevél vagy etnikai hovatartozás kérdése, hanem az élethelyzetből adódik” – állítja *Thomas Feltes*, a Bochumi Egyetem professzora.

A Münsteri Egyetem Bűnügyi Tudományok Intézetében készült úgynevezett Walburg-jelentés²³ tartalmilag alapján megerősíti a BKA gyorsjelentésében foglaltakat, de az adatok részletes longitudinálisan elemzése alapján kritikai megállapításokat is tartalmaz. Tendenciájában azonban, különösen a bűnelkövetés számszerű változásait relativizáló gyakorisági mutatók előtérbe helyezésével, a kormányzati álláspont igazolása irányába mutat. Megállapítja, hogy a gyanúsítottak számán alapuló rendőri statisztika csak korlátozottan használható²⁴, a migránsok látszólagosan magas elkövetési hajlandósága pedig részben a fokozott rendőri figyelem következménye²⁵. Ezzel szemben bizonyos etnikai, például migráns csoportok esetében a bűncselekmények nem tudódnak ki, és a rendőrség a nyomozás során súlyos nehézségekbe ütközik. A kriminálstatisztika használhatósága azért is korlátozott a bűnözéssel kapcsolatos reálfolyamatok mérésében, mert csak az állampolgárságot mutatja, viszont a migráció stádiumát (saját, szülői stb.), a tartózkodás jogcímét és az esetleg már megszerzett állampolgárság esetében a származás helyét nem. Ezért az összevetésekben csak a *külföldinek minősülő* lakosság jön számításba migránsként, beleértve a nem letelepedési célú, hanem csak átmenetileg tartózkodókat is. A külföldi gyanúsítottak száma csak a Németországban letelepedett külföldi népességre és a bűnelkövető etnikai német népességre vetítve értelmezhető. A bűnözés latenciáját és időbeli változását mutató áldozati lekérdezések szövet-

²² <http://www.wissenschaft-im-dialog.de/projekte/debattencheck/kriminalitaet/>

²³ Ch. Walburg: Migration und Kriminalität – aktuelle kriminalstatistische Befunde – Ein Gutachten im Auftrag des Mediendienstes Integration. Institut für Kriminalwissenschaften, Universität Münster, Juli 2016.

²⁴ Uo. 8. és köv. o.

²⁵ Lásd Befunde einer europaweiten Befragung der Agentur der Europäischen Union für Grundrechte 2010, EU-MIDIS, „Daten kurz gefasst“. Polizeikontrollen und Minderheiten; http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1132-EU-MIDIS-police_DE.pdf

ségi szinten hiányoznak, bár a Bundeskriminalamt és a Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht által vitt *Deutsche Viktimisierungssurvey 2012* biztató eredményekkel szolgál. Ez a migrációs háttérű és a nem migrációs háttérű megkérdezettek esetében csekély eltéréseket mutat ki a sértetté válás és a rendőrség iránti bizalom tekintetében, jóllehet a migrációs háttérűek esetében erősebb félelemérzet mutatkozik. Reprezentatív elkövetői lekérdezések, bár jelentős segítséget nyújtanának a latencia értelmezésében, eddig csak iskolai környezetben születtek. A nem német bevándorlók számának erős emelkedésével 2008 óta jelentősen emelkedik a nem német gyanúsítottak aránya minden bűncselekményi területen. Abszolút értékben a nem német gyanúsítottak száma 2015-re 34 százalékos növekménnyel 556 ezerre emelkedett, ami nagyjából megfeleltethető a nem német bevándorlók számában mutatkozó 35 százalékos emelkedésnek a vizsgált időszakban. (A százezer lakosra vetített elkövetési gyakoriság eközben alig változott.) Hasonló erős növekedés mutatkozott a bevándorlásban 1988 és 1993 között (1993-ban 493 ezer fő), amire fokozatos visszaesés következett. Ez arra enged következtetni, hogy a statisztikában az új bevándorlási hullám csapódik le.²⁶ A statisztikát különösen az okirat-hamisítások, lopások, rablások, nemi erőszakok, testi sértések és élet elleni cselekmények magas száma húzza felfelé.

Az 1. számú táblázat egyes bűncselekmények esetében a külföldi gyanúsítottak arányát mutatja 2015-ben.²⁷

1. számú táblázat

Külföldi gyanúsítottak aránya egyes bűncselekményi kategóriákban (2015; %)

Összes cselekmény (idegenrendészeti cselekmények nélkül)	27,6
Zseblopás	75,7
Okirat-hamisítás	43,9
Bolti lopás	43,5
Lakásbetörés	40,2
Rablás	38,4
Nemi erőszak és szexuális kényszerítés	33,1
Súlyos testi sértés	32,2
Emberölés és kísérlete	29,3
Rongálás	16,9
Becsületsértés	16,8

Forrás: Bundeskriminalamt, poliz. Kriminalstatistik, Standardtabelle 61

²⁶ Lásd ehhez korábbról Streitfall „Ausländerkriminalität“. Bewährungshilfe, Nr. 2. 1995, S. 133–154.

²⁷ Ch. Walburg: i. m. 18. o.

Az erőszakos cselekmények legnagyobb volumenét még csak nem is a menedékkérők, hanem a Németországban tartózkodási engedéllyel bíró külföldiek követik el.²⁸

Míg a korábbi első generációs felnőtt bevándorlók körében, akik igyekeztek gyökeret ereszteni a befogadó országban, a bűnözés nem mutatkozott átlagot meghaladónak, sőt több területen elenyésző volt, az első utódgeneráció fiataljai főleg az erőszakos cselekmények területén tűntek ki. Mégpedig főként azok, akik kedvezőtlen szocializációs környezetben, szociálökonomiai és lakhatási hátrányokkal, lepusztult lakókörnyezetben nőttek fel, oktatási és munkapiaci esélyeik gyengék, stb. Ezt színesítik az alacsony szociális státus, az idegenség és elutasítottságélmény, a kötődéshiány, az azonosságtudat specifikus feszültségei, és a belső családi konfliktusok, az erőszakot preferáló és legitimáló tradicionális férfiszerep, ami csak az értékközvetítő (!) oktatásba való intenzív bekapcsolódással meghaladható. Ezt támasztja alá az etnikai német és török fiatalok bűnelkövetési gyakoriságának összesimulása a 2008 és 2015 közötti időszakban.

A tanulmány az összegzésben a differenciálás fontosságát hangsúlyozva megállapítja, hogy a bevándorlók sokarcú, rétegzett csoport, amelyben eltérő státusok, érdekek, célkitűzések és magatartásformák jelennek meg, ahogy a kriminalitás is többszörösen összetett és változó jelenség. Ezért nem lehet egyenes összefüggést kimutatni a két jelenség között. A menedékkérők normaszegő hajlandósága annak arányában növekszik, minél kisebb az esélyük a letelepedésre. A csak ideiglenes védelemben részesített vagy kiutasított, de objektív okból ki nem toloncolható „megtűrték” számára a tartózkodás lehetőségek hiányában egy állandósult ideiglenes állapottá válik, amelyben bezárulnak az integráció csatornái, és az ahhoz fűzött remények. Ezért új koncepciókat kell kidolgozni számukra, hogy ne rekedjenek meg egyre növekvő számban a társadalom peremén.

A „hivatalos” koncepció kritikái

A BKA állásfoglalásának *Soeren Kern* által elvégzett kritikája²⁹ főleg az esetszámok pontosítása miatt érdekes. Kern dolgozata alátámasztja, hogy a migránsok 2015-ben összesen 208 344 bűncselekményt követtek el.

²⁸ Uo. 14. o.

²⁹ S. Kern: Germany: Migrant Crime Skyrockets. Gatestone Institute. International Policy Council, February 21, 2016. <https://de.gatestoneinstitute.org/7483/deutschland-migranten-kriminalitaet>

A kibocsátó országok polgárai a következő aránysorrendben váltak bűnelkövetővé: Szíria 24, Albánia 17, Koszovó 14, Szerbia 11, Afganisztán 11, Irak 9, Eritrea 4, Macedónia 4, Pakisztán 4 és Nigéria 2 százalék. A migránsok által megvalósított 208 344 bűncselekmény az előző évhez képest 80 százalékos emelkedést mutat. 2015-ben januártól december végéig naponta 570 bűncselekményt követtek el, azaz 23 cselekményt óránként. A latencia figyelembevételével azonban a valójában elkövetett bűncselekmények száma négyszázezer fölé becsülhető, hiszen az ismertté vált és a nyomozás eredményeként gyanúsításig jutó cselekmények aránya 50-50 százalék. A szövetségi gyorsjelentés – mondja Kern – nem teljes, hiszen több területen a 16-ból csak 13 tartomány adataira támaszkodik, ami a teljes adatállomány csupán 75 százaléka. Nem tartalmazza a legnépesebb és legtöbb migránst felvevő Észak-Rajna-Vesztfália adatait, és a „kölni szilveszter” adatai is hiányoznak, amire nincs magyarázat. Szintén hiányzik a második legnagyobb német város, Hamburg, de Bréma adatállománya is. A politikusok arra utasítják a rendőrséget, hogy bizonyos bűncselekmények esetén hunyják be a szemüket, mint 2016 októberében Kielben, ahol a ráfordítások (idő-, munkaóra-, költség-) aránytalan szintjére hivatkozva írásban (!) utasították a rendőröket a kisebb súlyú cselekmények, bolti lopások, károkozás és garázdaság (dolog elleni erőszak) nyomozásának mellőzésére – különösen tisztázatlan azonosságú – menedékkérő elkövetők esetében.³⁰ A migránsok által 2015-ben elkövetett 85 035 lopás a duplája az előző évinek (44 793). A következő leggyakoribb két bűncselekmény-kategória a vagyon elleni cselekmények és a hamisítások köre (52 167 eset). Migránsok 2015-ben 36 010 testi sértést, rablást és erőszakkal való fenyegetéssel történő kifosztást valósítottak meg, vagyis szintén az előző évi mennyiség dupláját (2014: 18 678). Szociális ellátással való visszaélés 28 712 esetben vált ismertté. A gyermekek és nők elleni ismertté vált szexuális bűncselekmények száma 1688, ebből 458 nemi erőszak vagy közösülésre kényszerítés. Migránsok 2015-ben 240 halált okozó testi sértést követtek el, miközben egy évvel korábban csak 127-et, amihez 28 emberölés járt. Önmagukat menedékkérőnek álcázó dzsihadisták esetében 266 gyanúsítás történt, ami 80 esetben megalapozottnak bizonyult. A dzsihadisták becsempészése egyre intenzívebb. Bizonytalan a jelentés fogalmi bázisa is – állítja Kern –, ugyanis a jelentés szerzői nem definiálják a bevándorló fogalmát. Nem tudható, hogy csak a 2015-ben érkezetteket tekintik-e annak, vagy a régebben érkezett „migrációs háttérűeket” is. Ha csak

³⁰ Bild Online 16. 02. 2016, <http://www.bild.de/politik/inland/fluechtlingskrise/ist-die-polizei-wirklich-so-machtlos-44344096.bild.html>; <https://de.sputniknews.com/panorama/201602173079215-13-bka-bericht-fluechtlinge-kriminalitaet-2015-verdoppelt/>

a 2015-ben érkezettekkel számolnak, ez azt jelentené, hogy a több mint egymillió befogadott afrikai, ázsiai és közel-keleti migráns legalább 20 százaléka bűnelkövető, a migránsok által elkövetett bűncselekmények száma pedig valójában kétszerese a jelentésben kimutatottnak. Így a bűnelkövetők aránya 40 százalék lenne az új migránsok körében, ami cáfolja a jelentés megállapítását, amely szerint „a menedékkérők túlnyomó többsége” nem követ el bűncselekményt. Kern a kifejezetten bűnözési céllal Európába küldött észak-afrikaiakról szóló sajtóközleményekre hivatkozva³¹ kifogásolja, hogy a jelentés ismeretlen okokból megfélemedezik az észak-afrikaiak bűncselekményeiről, akik „német nagyvárosok növekvő bűnözéséért köztudottan nagyban felelősek”.

A fiatalkorú észak-afrikaiak bűnözésének intenzív emelkedését a nagyvárosok, köztük Hamburg rendőrsége valóban nem tudja kezelni. Ezerszámra élnek az utcákon „kísérő nélküli fiatalkorú menekültek”³², és válogatás nélkül követnek el tömegesen bűncselekményeket. Körükben bármilyen apró sérelem egymás közt is agresszív magatartást vált ki. Egymást támogató vagy rivalizáló bandákba verődnek, a rendőrség pedig létszámban sincs felkészülve cselekményeik megelőzésére és üldözésére.³³ „Másokkal szembeni fellépésük tiszteletlen, az európai értékek és normák semmibe vételéről tanúskodik. Többnyire a belvárosban tűnnek fel napi rendszerességgel. Napközben többnyire St. Georg kerületben tartózkodnak, este azonban a Binnenalster, Flora- und Sternschanzenpark, valamint St. Pauli felé veszik az irányt. Csoportosan tevékenykednek, megfigyeltek már 30 fős csoportot is St. Pauli kerületben hét végi esteiken. A rendőrökkel szemben is agresszívan lépnek fel [...] a rendőri intézkedéssel szemben teljesen közömbösek. [...] Többnyire zseblopást vagy utcai rablást követnek el a »táncoltatás« (Antanzen, lásd lejjebb) módszerével, de egyre gyakoribb a lakásbetörés, tárolóhelyiségek és autók feltörése is. Élelmiszerhez bolti betöréssel jutnak [...] Őrizetbe vételkor ellenállnak, nem riadnak vissza a testi sértéstől sem.” Ennek ellenére fiatalkorúként nem toloncolhatók vissza származási országukba, fokozott beáramlásukkal azonban a nehézségek csak fokozódnak. Hamburgban évente mintegy húszezer pénztárcát lopnak el, az elkövetők többnyire 20 és 30 év közötti észak-afrikai vagy balkáni származású fiatalok.

³¹ A. Zand-Vakili: Schwerkriminelle Flüchtlinge werden gezielt eingeschleust. Hamburger Abendblatt, 27. 11. 14. <http://www.abendblatt.de/hamburg/article134770054/Schwerkriminelle-Fluechtlinge-werden-gezielt-eingeschleust.html>

³² Minderjährige unbegleitete Flüchtlinge (MUFL).

³³ Polizei kapituliert vor kriminellen Flüchtlingskindern. Die Welt Online, 30. 11. 2014. <https://www.welt.de/regionales/hamburg/article134823100/Polizei-kapituliert-vor-kriminellen-Fluechtlings-kindern.html>

Hasonló a helyzet Stuttgartban. Drezdában algériai, marokkói és tunéziai migránsok lényegében átvették a hatalmat a Wiener Platz és a főpályaudvar környékén. Büntetlenül árulják a drogot, és lopják meg a járókelőket. A letartóztatottak helyére azonnal újak lépnek.

Nem csak Kern szerint jogos az aggodalom, hogy a német hatóságok eltitkolják a migránsok bűnözésének valós terjedelmét.³⁴ A rendészeti szakma érdekvédelmi szervezeteinek egyes képviselői is alátámasztják ezt. A Német Bűnüldözési Tisztviselők Szövetségének elnöke 2014-ben azt nyilatkozta, hogy *„a politika évek óta szemfényvesztést folytat, a lakosságot megtéveszti a valós bűnözési helyzet tekintetében [...] Ahelyett hogy elmondaná a valóságot, ostobának nézi a polgárokat. Ők és a rendőrség kapja a Fekete Péter szerepét. [...] A rendőrségi kriminálstatisztika semmit se mond az ügyészségek által megszüntetett eljárásokról, vagy az egyes ügyekben született marasztaló ítéletek számáról. [...] A bűncselekmények száma messze meghaladja a regisztrált hatmilliót. Például a lakásbetörések estében a feljelentések aránya csak 75 százalék. A szexuális és internetes cselekmények 90 százaléka feljelentés hiányában ismeretlen marad, nem is jelenik meg a statisztikában. [...] A lakásbetörések száma (152 123) 15 éve nem volt olyan magas, mint 2014-ben, 2009 óta 40 százalékkal emelkedett. [...] Ezek átlagos 15 százalékos felderítési mutatója szégyenletes. A marasztaló ítéletek aránya az összes megindított eljárás két százaléka, [...] nagyon keveset tudunk a valódi elkövetőkről.”*³⁵

Az iszlamista radikalizálódás push és pull tényezői

Nyugat-Európa fejlett társadalmában új fenyegetést jelent az iszlamista radikalizálódás, amely dzsihadizmusban folytatódva terrorista és/vagy szervezett bűnözői aktivitásra, illetve a polgárháborús Közel-Keletre, Szíriába vagy az Iszlám Államba kivándorlásra sarkallja a fiatal muszlimokat, de gyakran nem muszlim és nem bevándorló hátterű fiatalokat is. Nem számítanak ez alól kivételnek a nők sem. A jelenség dinamikus folyamatok következménye. Az okságát érintő összetett motívumokat a migrációkutatásból ismert dichotóm rendszerben foglaltam össze (2. számú táblázat). Ezek gyökere olyan státus- és identitáskonfliktus, amelyekre e tanulmányban már utaltunk.

³⁴ T.-R. Stoldt: Wie die Polizei-Statistik Verbrechen verheimlicht. Welt Online, 02. 03. 2013. <https://www.welt.de/regionales/duesseldorf/article114003255/Wie-die-Polizei-Statistik-Verbrechen-verheimlicht.html>

³⁵ Kriminalstatistik 2014 vorgestellt: Mehr Täter, mehr Taten! Politik betreibt Augenwischerei und lässt Bürger im Stich! 06. 05. 2015. <https://www.bdk.de/der-bdk/aktuelles/pressemitteilungen/kriminalstatistik-2014-vorgestellt-mehr-taeter-mehr-taten>

2. számú táblázat

Push konfliktusok	Pull elvárás konfliktus feloldása
– Bevándorló háttérű muszlim fiatalok	– Hazatérés (virtuális)
– Magas státusigény – alacsony reálstátus	– Magas státus megszerzése
– Marginalitás/párhuzamos társadalom	– Mainstreamben lenni
– Teljes életet élni lehetetlen	– Teljes életvilágot kínál
– Túlvilági metafizika (isten hiánya)	– Túlvilági metafizika – Isten szolgálata
– Evilági metafizika bizonytalansága	– E világi metafizika – stabil értékek
– Hagományos értékek/identitás válsága	– Isten alkotta e világi szabályok
– Közösség hiánya	– Az umma szolgálata (a mieinket bántják)
– A pénz istenítése	– Antikapitalizmus – kamatszedés tilalma
– A gyarmatosítók szolgálatában állni	– A gyarmatosítók (keresztesek, zsidók) ellen harcolni
– Jelentéktelenség	– Jelentőssé válni (katona, hős, mártír)
– Viszonylagos szegénység	– Viszonylagos biztonság (zsold)
– Tétlenség/tehetetlenség/manipuláltság	– Aktivizmus, hatékonyság
– Közmegvetés/immorális élet: börtön/büntetés	– Köztisztelet – erkölcsösnek lenni
– Segélyen élni	– Megszolgált javadalom
– Perspektíva nélkül élni	– Kiszámítható jövő
– Magas státusigény/alacsony státus	– Magas elvárás/maga státus
– Kiszolgáltató a hatalomnak	– A hatalom részévé válni
– Felsőbbrendűségi tudat – alávetettség	– A felsőbbrendűek közé tartozni (globális igény)
– Kalandvágy	– Toborzás, média, propaganda
– Konvertiták identitászavara	– Korlátlan hitbuzgalom lehetősége
– Romló munkaerőpiaci feltételek	– Szakemberhiány
– Romló szociális ellátások	– Részvétel a társadalmi újjáépítésben
A Balkánon	
Az identitás elvesztése – fenyegető modernitás	Az identitás visszavétele – modernitás meghaladása
Fegyveres tapasztalat	Fegyveres harc folytathatósága

A taharus dzsama'i megérkezett: a kölni szexorgia 2015 szilveszterén

A *taharus dzsama'i* jelensége a csoportos vagy tömeges szexuális zaklatás és nemi erőszak elnevezése az arab nyelvben, amely közel-keleti előzményei³⁶ után a 2015-ös kölni szilveszteréjszaka eseményei kapcsán terjedt el először Németországban, majd egész Európában. A Bundeskriminalamt állásfoglalásában olvasható megfogalmazás szerint új bünelkövetési módszer: „*vagyon elleni és rablási cselekményekkel kísért, csoportosan elkövetett szexuális erőszakcselekmények sorozata, [...] olyan erőszakcselekmények, amelyek alapvetően különböznek a rendőrség által már jó ideje üldözött táncoltató trükkal elkövetett vagyon elleni cselekményektől*”.³⁷

2015. december 31-én este a főpályaudvar és a dóm által határolt központi téren, valamint a környező belvárosi utcákban az újév köszöntésére összegyűlt ünneplő tömegben mintegy ezer észak-afrikai, jobbra arab kinézetű 15–35 éves fiatal férfi jelent meg, és támadt rá az egyedül, barátnőikkel vagy férfi kísérettel sétáló nőkre. Feltehetően számos elkövető erősen ittas volt, vagy drogok befolyása alatt állt. Kisebb csoportokban körülvették a kiszemelt nőket, elválasztották őket kísérőiktől, csókolgatták, nyalogatták az arcukat, vagy megharapdálták őket, nemi tájékaikat markolászta, ruháikat az altestükről letépdették, combjaik közé és nemi szervükbe nyúláltak, miközben szexuális tartalmú sértésekkel és egyéb gyalázkodással illették őket. Eközben kezükből kitépték táskáikat, eltulajdonították a táskákban és a testükön hordott értékeiket, főként készpénzt, bankkártyát, ékszert, mobiltelefont. Ellenállás esetén a nőket erőszakkal fenyegetve kényszerítették értékeik átadására. A trükkös lopások között modus operandiként gyakran előfordult a kifejezetten afrikai eredetű „táncoltatás” is, amely először Londonban bukkant fel 2011-ben. (Az elkövetés jellegzetes helyszíne valamilyen nagyobb tömeget megmozgató fesztivál, ahol a zenés, zajos környezetben a sétáló, esetleg ittas sértett az elkövetők, mintha barátokhoz vagy táncolni akarnának vele, átölelik. Lábbal, mintha csak véletlen volna, kibillentik egyensúlyából, miközben zseblopást hajtanak végre, és a megszerzett értéktárgyakat rögtön továbbpasszolják jelen lévő tár-

³⁶ M. Adly: Sexual Assault and Rape in Tahrir Square and its Vicinity: A Compendium of Sources 2011–2013. El-Nadeem Center for Rehabilitation of Victims of Violence and Torture, Nazra for Feminist Studies, New Woman Foundation, February 2013.

³⁷ U. Behrendes: Die Kölner Silvesternacht 2015/2016 und ihre Folgen; Wahrnehmungsperspektiven, Erkenntnisse und Instrumentalisierungen. Neue Kriminalpolitik, 2016, Nr. 3, S. 322–343.

saiknak.³⁸⁾ A kölni események során számos befejezett és kísérleti stádiumban maradó nemi erőszak és szexuális kényszerítés történt. Az elkövetők kisebb csoportjai a menekülő nőket üldözőbe vették, kapualjakba és elhagyott mellékutcákba rángatták, végül többen letepertek. Az eseményekről készült videofelvételek arra engednek következtetni, hogy az elkövetői csoportok összehangoltan, egyfajta szervezettséggel tevékenykedtek. A zűrzavar fokozása érdekében a tömegbe és a jelenlévő rendőrök közé pirotechnikai eszközöket dobáltak.

A sértettek hiába kértek segítséget a jelen levő rendőröktől, azok kezdetben egyáltalán nem vagy csak ímmel-ámmal intézkedtek, jóllehet a megfelelő létszám a helyszínen rendelkezésre állt: 143 kölni és 70 szövetségi rendőr volt jelen 21.45-től másnap reggel fél nyolcig. A számos helyszíni bejelentés ellenére a rendőri intézkedés csak hajnali egy órakor kezdődött meg. Ennek során 71 igazoltatás és adatfelvétel, 10 helyszínelhagyási utasítás, 5 előállítás, 11 őrizetbe vétel történt. Az előállítottak és őrizetbe vettek észak-afrikai, illetve arab menedékkérők voltak. A tömeges cselekmények ellenére a kölni rendőrség másnap kiadott jelentése szerint „jó hangulat uralkodott, az emberek messzemenően békésen ünnepeltek”. Ezt azonban három helyi újság, a *Kölnische Rundschau*, az *Express*, és a *Kölner Stadtanzeigers* azonnal cáfolta, és beszámolt a történetekről. Az országos médiák csak jelentős késéssel és sokszor eltorzítva közölték a hírt. Január 2-án a rendőrség újabb sajtóközleményében már ismeretlen tettesek által nők ellen elkövetett nagyobb számú bűncselekményről beszélt. Január 5-én, majd 8-án *Henriette Reker* főpolgármester két sajtótájékoztatón vonta kétségbe, hogy az elkövetők migránsok lennének, a rendőrséget hibáztatta, majd felmentette és ideiglenesen nyugdíjazta *Wolfgang Albers* rendőrfőkapitányt.

Az események után röviddel megindult a feljelentések áradata, február 10-ig már 1054 feljelentés érkezett, 454 esetben szexuális bűncselekmények miatt. A kölni ügyészségtől beszerzett információk szerint 2016. július 16-ig 1276 sértettet azonosítottak, 1182 feljelentés érkezett, ebből 497 szexuális cselekmények miatt. Utóbbiaknak 648 sértettjük volt; 284-en egyszerre váltak szexuális és vagyoni elleni cselekmény sértettjévé. Öt feljelentés érkezett befejezett nemi erőszak és 16 annak kísérlete miatt. Egyetlen olyan eset akadt, amikor a feljelentésben szereplő nemi bűncselekmény valójában bizonyítottan nem történt meg. A 183 terhelt közül 55 marokkói, 53 algériai, 22 iraki, 14 szír és 14 (migráns hátterű) német állampolgár. Hetvenhárom terhelt volt menedékkérő, 36 illegális belföldi tartózkodó, 11-nek volt tartózkodási engedélye, a többiek

³⁸⁾ Organisierte Kriminalität. Klaubanden in NRW. 06. 01. 2016. <http://www1.wdr.de/fernsehen/aktuelle-stunde/klaubanden-in-nrw-100.html>

jogállása ismeretlen. Nyolc terhelt került vizsgálati fogságba. Az ügyészség díjat tűzött ki a többi elkövető leleplezése érdekében, és szervezett bűnözi aktivitásnak nyilvánította a történeteket.

A kölni rendőrség *SokoNeujahr* néven 2016 januárjában brit támogatással külön nyomozó csoportot hozott létre 140 fős létszámmal az elkövetők felderítésére. A Bundeskriminalamt 2016 júniusában elkészült jelentése szerint az elkövetők a menekültáradattal érkeztek Németországba. A február végéig azonosított 62 elkövető nagyobb része menedékkérő, menekült vagy más státusú migráns háttérű személy, ezzel szemben a 911 sértett kivétel nélkül német állampolgárságú, 18–24 éves nő. A gyanúsítottak kétharmada már korábban a rendőrség látókörébe került. Mindazonáltal nincsenek megdönthetetlen bizonyítékok arra, hogy az akció előre megszervezett lett volna, sokkal inkább csoportdinamikai jelenségekkel magyarázható, amelyeket a kedvező alkalom hozott létre. Egyebek között a nők elleni csoportos zaklatás észak-afrikai kultúrája, az elkövetők tartós perspektívatlansága, a befogadás és munkavállalás alacsony esélye, egyfajta csoportnyomás, kölcsönös felbiztatás, a névtelenség és büntetlenség esélye. A közbiztonsági erők fellépése nem volt elég demonstratív. A kölni eseményekben 650 női sértett szenvedett el szexuális bűncselekményt, szövetségi szinten aznap éjjel 881 szexuális bűncselekmény történt, amelyeknek több mint 1200 női sértettjük volt. Ezeket mintegy 2000, többségében észak-afrikai elkövető hajtotta végre, akik közül 120 gyanúsított ellen indult büntetőeljárás. A BKA elnökének szavaival: *„ennyiben valóban van összefüggés a jelenség és a 2015-ben lezajlott intenzív bevándorlás között [...] Feltételezésünk szerint ezeknek a cselekményeknek a legtöbbször utólag nem kinyomozható.”*³⁹

Megalapozza ezt a vélelmet a nyomozások és büntetőeljárások eddigi száma. A résztvevők közül még januárban három észak-afrikai menedékkérőt ítélték el lopásért három, illetve hat hónapi felfüggesztett szabadságvesztésre, egy a fiatalkorút pedig javítóintézeti nevelésre (§ 18 Abs.1. S.1 JGG). 2016. július végéig a kölni szexuális cselekmények okán két felfüggesztett szabadságvesztés-ítélet született. 2016. november végéig a kölni bíróság 22 vádlott esetében hozott ítéletet, közülük 16 felmentő, 6 marasztaló. A legenyhébb ítélet 480 euró pénzbüntetés, a legsúlyosabb 20 hónap végrehajtandó szabadságvesztés volt, de csak egyetlen ítélet született szexuális együttlétre kényszerítés miatt, és egy másik szexuális tartalmú becsületsértés miatt, ami lényegében tapogatást jelent. A többi ítélet vagyon elleni cselekményeken alapult.

³⁹ Hunderte Silvesterdelikte bleiben für immer ungesühnt. Die Welt, 10. 07. 2016. www.welt.de/politik/deutschland/article156942629/Hunderte-Silvesterdelikte-bleiben-fuer-immer-ungesuehnt.html

2016 végéig 11 eljárás zárult jogerősen, 8 esetében éltek jogorvoslati kérelemmel. Négy esetben az eljárás bírósági tárgyalás mellőzésével, büntetővégzés kiadásával végződött, 12 eljárás még lefolytatásra várt. A nyomozati eljárások legtöbbjében az elkövető ismeretlen maradt.

Szilveszterkor más német és európai nagyvárosokban is, például Hamburgban (351 szexuális sértett), Bielefeldben, Stuttgartban, Frankfurt am Mainban, Nürnbergben, Salzburgban, Helsinkiben és Zürichben megszólalásig hasonló eseménysorok zajlottak le. A történetek miatt a német Bundestag július 7-én módosította a büntető törvénykönyvet, § 184j StGB jelzet alatt megszigorítva a csoportos bűnelkövetéssel kapcsolatos szabályozást. A következő szöveget illesztette be: Aki valamely bűncselekményt olyan csoportban való részvétellel segít elő, amely más személyt ellene irányuló bűncselekmény céljával zaklat, két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő, ha a csoport bármely tagja a 177 § vagy 184i § [*szexuális visszaélés, szexuális együttlétre kényszerítés, nemi erőszak, illetve szexuális zaklatás – P. Sz.*] szerinti bűncselekményt követ el, és azt más jogszabály súlyosabb büntetéssel nem fenyegeti.

Minden jel arra mutat, hogy a Kölnben és más német, illetve európai nagyvárosokban azonos szcenárió szerint végbemenő tömeges szexuális agresszió mögött a spontán csoportdinamikai motívumok beindulásával is számoló átgondolt tervezés húzódott meg.⁴⁰ Álláspontom szerint a szélsőséges iszlamista csoportok által szervezett szakítópróba volt, amely a társadalom túróképességét és a rendvédelem reakcióképességét volt hivatva tesztelni. Figyelembe kell venni a támadássorozat szimbolikus tartalmait. Az iszlamistáknak különös érzékük van a szimbolikus akciókhoz. *Oriana Fallaci* hívta fel a figyelmet arra, hogy ők (és hozzájuk dörgölőző egyházellenes szélsőbaloldaliak) már régóta álmodoznak Európa emblematikus épületeinek – a pisai ferde torony, az Eiffel-torony, a Westminster-apátság és a kölni dóm – lerombolásáról.⁴¹ Kölnben tehát a támadás egy kifejezetten szakrális helyen és kifejezetten a női integritás ellen irányult. Azt volt hivatott demonstrálni, hogy az európai nő értéke a prostituáltéval azonos, mivel pogány. A muszlim férfi saját tulajdonaként, rabnőként, tetszése szerint bánhat vele, az európai férfiak pedig nem képesek megvédeni asszonyaikat és lányaikat, tehát nem is méltók rájuk.

⁴⁰ Ch. Ehrhardt – J. Schaaf: Hatten die Taten System? FAZ Online, 17. 01. 2016. http://www.faz.net/aktuell/politik/silvesternacht-in-koeln-hatten-die-taten-system-14017964.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2

⁴¹ O. Fallaci: Az értelem ereje. Illiberális. Inkorrekt. Igaz. Művelt Nép Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 68. o.

A rendvédelem viszont nem akarja, de nem is képes védelmet nyújtani a nőknek és általában a polgároknak. Mindezt aligha képesek elfedni a különféle rendészeti jelentésekben a szegénységre és hátrányos helyzetre épülő oki magyarázattal operáló kriminológiai klisék.

Premodern hagyományokból eredő kriminális magatartások

A bevándorlók és migrációs háttérű családok körében számos, a premodern hagyományokból eredő kriminális magatartás jelenik meg, amelyek ellen igen nehéz rendészeti eszközökkel küzdeni, de a kulturális propaganda eszköztára sem igazán hatékony. Ezek közé tartozik a női körülmetélés, amely a közhiedelemtől eltérően nem kifejezetten muszlim hagyomány. Az iszlám csak azért tűrte meg, mert nem ellenkezik kifejezetten a szent iratok rendelkezéseivel, ennyiben nem áll az iszlám hitre térés útjában. Eredetileg sokkal inkább Észak-Afrikában és néhány ázsiai kulturális és vallási csoportban elterjedt premodern kultúr-
szokás volt, amelynek meglétéről i. e. 163-ból származik az első írásos információ. Egyiptom egyes részein ma is elterjedt. Azok a muszlim családok, amelyek gyakorolják, a vallásos hagyomány részének tekintik. Mintegy 80 millió, infibulációt elszenvedő nő él világszerte. A Korán nem említi sem a férfiak, sem a nők körülmetélését, a 95. szúra szerint Isten a tökéletes formában teremtette meg az embert. A női körülmetélés pártolói a *hadíszra* hivatkoznak, az erre vonatkozó részek azonban kevésbé számítanak megbízható, úgynevezett tanúsított forrásnak (*daif*). A vonatkozó példabeszédben a Próféta, bár nem tilalmazza, a mélyreható beavatkozást kerülő, felületi végrehajtására int. Ezzel szemben a szunnita jogi iskolák, az úgynevezett *madzabok* elfogadottnak vagy ajánlottnak tartják. A 2010-ben elhunyt, 1986 és 1996 közötti egyiptomi nagymufti, *Mohamed Szájid Tantavi* dicséretes szokásnak nevezte, amely csökkenti a nő szexuális kielégülését, így kevésbé valószínűsíti a házasságtörést. Más iszlám tudósok ezzel szemben kifejezetten bűnnek tartják.⁴²

Németországban ma mintegy 18-20 ezer olyan nő él, aki átesett ilyen beavatkozáson, és vélhetően 5-10 ezer gyermeklányt fenyeget efféle műtét.⁴³ A jogi tilalom ellenére az infibuláció tehát ma is élő gyakorlat, amelyet titokban

⁴² J. Lau: Ägyptischer Grossmufti: Genitalverstümmelung bringt „unsägliches Leid“ für Mädchen und Frauen. 13. November 2006. http://blog.zeit.de/joerglau/2006/11/13/agyptischer-grossmufti-genitalverstümmelung-bringt-unsagliches-leid-fur-madchen-und-frauen_43

⁴³ F. Gruber – K. Kulik – U. Binder: Studie zu weiblicher Genitalverstümmelung. Archiv, Terre des Femmes e.V. Oktober 2005.

vagy a családok afrikai utazása során⁴⁴ hajtanak végre. Franciaországból, Olaszországból, Spanyolországból és Svájcban is ismerünk eseteket és büntetőeljárásokat, de részletezett adattömeg nem áll rendelkezésre. A leánygyermek ilyenfajta megcsonkításával kapcsolatos jogi tisztázás azért is kényes ügy, mert következményében a zsidó és arab fiúgyermek kötelező rituális körülmetélésével – ténylegesen szintén csonkítás – kapcsolatban is ekvivalens jogi állásfoglalásra kényszerít.

Társadalmilag hasonlóan veszélyes jelenség a gyermekházasságok szokása, hiszen egyes muszlim országokban a kislányokat már 9-10 éves korukban férjhez adják. A migrációs hullámmal Európában is megnövekedett a gyermekfeleségek száma. 2016. július 31-ig 361 külföldi kiskorú (14 év alatti) gyermeklányt és 1461 18 év alatti fiatalot regisztráltak házasként a külföldiek német szövetségi nyilvántartásában. Ezek fele szír volt, 80 százalékuk nő.

Európában az egyes nemzeti jogokban némileg eltérően a 14, illetve 15 vagy 16 évet be nem töltött személyekkel folytatott szexuális kapcsolat önmagában is bűncselekmény, és általában nemi erőszaknak minősülve üldözendő. Egyes muszlim országokban a gyermeklányokkal kötött házasság és annak elhálása a szokásrend integráns része. A török alkotmánybíróság 2016. május 26-án kelt és 2016. július 13-án kihirdetett, 6:7 arányban meghozott ítéletében 2017. január 13-i dátummal hatályon kívül helyezte a török büntető törvénykönyv 103. cikkének 1. bekezdését, és előírta annak újrafogalmazását.⁴⁵ Érvelése szerint a szabályozás túl tágran határozza meg a szexuális gyermekbántalmazás fogalmát, hiszen nem tekinthető bántalmazásnak minden 15 évesnél fiatalabb személlyel folytatott testi kapcsolat, ezért nem megalapozott a 8-tól 15 évig terjedő büntetési tétel következetes alkalmazása sem. A török alkotmánybíróság ezzel elfogadta a tőle állásfoglalást kérő Bafra Városi Bíróság nagy büntetőkamarájának álláspontját. E szerint egy 14 éves személy nem hasonlítható egy négyéveshez, ennek ellenére a törvény nem tesz különbséget, és a beleegyezést sem veszi figyelembe, pedig a 12-15 évesek értik a szexuális cselekedetek jelentését.⁴⁶ A gyermekek elleni szexuális bántalmazás újraszabályozása a gyermekházasságok ismeretében kap értelmet. Bár a gyermekházasság elvileg tilos, a török polgári törvénykönyv 124. cikke kivételként kezeli a felnőtt és 16 évesnél

⁴⁴ Somaliland now centre for illegal female cutting. <http://www.afrol.com/articles/25884>

⁴⁵ Közzétéve: 13 Temmuz 2016 Tarihli ve 29769 Sayılı Resmî Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160713.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160713.htm>

⁴⁶ M. Bernath: Erleichterung für Kinderehen. Korrespondent. Der Tagesspiegel, 15. 08. 2016. <http://www.tagesspiegel.de/weltspiegel/tuerkei-erleichterung-fuer-kinderehen/14014812.html>

fiatalabb személy házasságát rendkívüli esetekben, ha azt egyedi bírói határozat megengedi. A gyakorlatban azonban szinte soha nem kerülnek bíró elé az ilyen ügyek, az esketést a falusi imámok végzik. Törökországban becslések szerint minden negyedik házasságot gyermeklánnyal kötik. Mióta az AKP kormányoz, a tendencia erősödni látszik. *Erdoğan* elődje az elnöki székben, *Abdullah Gül*, szintén 15 éves gyereklánnyal vette feleségül Hayrünnisa nevű hitvesét.

Gyermekjogvédők szerint Törökország ezzel bizonyos feltételek mellett – ha nem erőszak, fenyegetés vagy kényszer hatására jött létre a viszony – mentesíti a büntetés alól a bántalmazókat, ha összeházasodnak áldozataikkal. *Bekir Bozdağ* igazságügy-miniszter ellenvetése szerint valójában gyermekvédelmi intézkedésről van szó, hiszen az érintett férfiak nem erőszakolók, a kiskorúakkal kötött házasság jelensége társadalmi valóság. Ha ezekből gyermek született, a korábbi gyakorlat szerint az orvos értesíti az ügyészséget, a férjet börtönbüntetésre ítélik, családja pedig nyomorba süllyed. Pillanatnyilag hárromezer család szenved ettől a helyzettől. *Yıldırım* kormányfő szerint szó sincs az erőszakolók mentegetéséről, hiszen a kormányzat minden évben szigorítja a rájuk vonatkozó büntetőszabályokat. A házasságon belüli nemi erőszak már tíz éve bűncselekménynek számít, 2005-től a szexuális bántalmazás legkisebb büntetési tétele 8, 2014 óta pedig 16 év szabadságvesztés.⁴⁷ A kritikák alaptalan voltát támasztja alá a stuttgarter Christian Rumpf Ügyvédi Iroda 2016. augusztus 14-én kelt és november 26-án kiegészítésekkel ellátott jogi szakvéleménye.⁴⁸ E szerint szó sincs arról, hogy a török alkotmánybíróság „a gyermekvédelem gyengítésére hívta volna fel a jogalkotót, vagy megengedte volna a gyermekbántalmazást. Ezzel szemben azt az elvárást fogalmazta meg, hogy a jogalkotó a védelmi mechanizmusokat ebben a tekintetben tovább differenciálja.”⁴⁹

A Merkel-kormányzat Németországban a gyermekházasságok semmissé nyilvánítását és a további gyermekházasságok törvényi betiltását tervezte 2016 végére. 2017 februárjában megállapodás született a kormánypártok között arról, hogy semmisnek nyilvánítják a menedékkérők házasságait, ha valamelyik

⁴⁷ Ehe könnte sexuelle Übergriffe auf Minderjährige legalisieren. Die Zeit Online, 18. November 2016, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-11/tuerkei-sexueller-missbrauch-gesetzentwurf-heirat-opfer-straffrei>

⁴⁸ Ch. Rumpf: Kindesmissbrauch in der Türkei erlaubt? Verfassungsgerichtsurteil zum Kindesmissbrauch 14. 8. 2016/26. 11. 2016. http://www.tuerkei-recht.de/downloads/Verfassungsgericht_Kindesmissbrauch.pdf

⁴⁹ Uo. 10. o.

fél 16 évesnél fiatalabb.⁵⁰ A több feleséggel érkező menedékkérők és a poligámiatilalom által felvetett dilemma körüli vita, bár a probléma már legalább tíz éve ismert, még csak most kezdődött el.⁵¹

A fentiekhez kapcsolódik a házasulandók beleegyezése vagy kifejezett szándéka ellenére elrendezett, sőt olykor a jelenlétük nélkül végrehajtott kényszerházasságok iszlám környezetre jellemző szokása. Németországban 3-4 ezer ilyen születik évente.⁵² 2012-ben Németországban 56 efféle esetben indult nyomozás, 2013-ban 62, 2014-ben pedig 58 esetben. A jelenség dokumentálásával és megelőzésével foglalkozó 830 civilszervezet adatai szerint 2008-ban 3443 veszélyeztetett személlyel léptek kapcsolatba, 60 százalékukat fenyegette közvetlenül a kényszerkiházásítás, 40 százalékuk esetében ez már meg is történt.

A nők életét és testi épségét veszélyeztető migrációspecifikus bűnelkövetés legdurvább formája a család vagy megbízottai által megkísérelt vagy befejezett becsületgyilkosság. Ez a – rendszerint muszlim, ritkábban hindu vagy latin-amerikai – család becsületén, értsd közösségi megbecsültségén esett csorbát hivatott kiköszörülni a család becsületét tudatosan vagy tudtán és akaratán kívül meggyalázó nőn, vagy esetleg más genderscsoportoz tartozó családtagon. Bár az esetek többségében az áldozat nő, de áldozatául eshet a nő férfitartnere vagy a család LMBTQ⁵³ tagja is. Bár a szokás ez esetben is iszlám előtti, különösen a szigorú sariakövető közel-keleti és pakisztáni családokban fordul elő, Európában különösen nagy migrációs célországok nagyvárosaiban szegregáltan élő közösségekben. Az elkövetők rendszerint a család idősebb férfi tagjai, maga az apa, báty, vagy férj, de a felbujtók és elkövetők között olykor előfordulnak anyák és nővérek is. Az áldozatok az atyai parancsoknak, törzsi szokásoknak (például elrendezett házasságnak) ellenszegülő, szüzességüket veszített, házasságon kívül

⁵⁰ Koalition einigt sich auf Verbot von Kinderehen. Die Zeit Online, 14. Februar 2017. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-02/gesetzentwurf-verbot-kinderehen-heiko-maas-koalition-einigung>

⁵¹ Manche Flüchtlinge haben mehrere Ehefrauen – in ihrer Heimat legal, bei uns nicht: Was tun gegen die verbotene Polygamie. RTL NEXT, 15. 06. 2016. <http://rtlnext.rtl.de/cms/manche-fluechtlinge-haben-mehrere-ehefrauen-in-ihrer-heimat-legal-bei-uns-nicht-was-tun-gegen-die-verbotene-polyga-2945987.html>

⁵² H. Yerlikaya – E. Çakır-Ceylan: Zwangs- und Scheinehen im Fokus staatlicher Kontrolle. Eine Betrachtung des jüngsten Gesetzentwurfes zur Bekämpfung der Zwangsheirat und Verhinderung von Scheinehen im Lichte des Opferschutzes. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, Jahrgang 6, Heft 4, Christian-Albrechts-Universität, Kiel, 2011, S. 205–213.

⁵³ Az LMBTQ(I), ritkábban MLBTQI betűszó a nemzetközi szóhasználatban elterjedt LGBTQI vagy GLBTQI magyar fordítása. A leszbikusok, meleg, biszexuálisok, transzneműek, queerek és interszexuálisok összefoglaló megjelölésére használatos.

szerelmi viszonyt folytató vagy szexuális bűncselekmény áldozatává vált (megerőszkolt) leányok, ténylegesen vagy vélelmezetten házasságtörő asszonyok. A Bundeskriminalamt 2011. évi aktakutatása⁵⁴ 78 esetet vizsgálva arra jutott, hogy a 122 elkövető 93 százaléka férfi, 7 százaléka nő volt, a 109 áldozatból 47 (43 százalék) férfi volt, és – a közhiedelemmel ellentétben csak 62 (57 százalék) nő. Szinte valamennyi elkövető külföldi születésű külföldi állampolgár volt: 63 százalék török, 14 százalék arab, 8 százalék balkáni, és 6 százalék pakisztáni és afgán. Csupán 9,2 százalékuk volt második generációs bevándorlóként német állampolgár. Németországban 2015-ben 35, 2016-ban 47⁵⁵ becsületgyilkosság vált ismertté.

A leírtak alapján kitűnik, a fejlődő és alulfejlett világból Európába irányuló több évtizedes ütemes bevándorlás, majd a 2015-ben kezdődő lökészerű migrációs hullám összetársadalmi hatásai, köztük kriminogén hatások, szintén csak több évtizedes retrospektív nézőpontból lesznek biztonsággal megítélhetők. Bár Magyarország stratégiája, amellyel hatékonyan lassítja az ellenőrizetlen beáramlást, egyre inkább elfogadottá válik a korábban diplomáciai durvaságig menően kritikus országok körében is, meg kell barátkoznunk a gondolattal, hogy ezek a jelenségek nálunk is megjelennek, tehát fel kell készülnünk a megelőzésükre és a kezelésükre.

Irodalom

Adly, M.: *Sexual Assault and Rape in Tahrir Square and its Vicinity: A Compendium of Sources 2011–2013.* El-Nadeem Center for Rehabilitation of Victims of Violence and Torture, Nazra for Feminist Studies, New Woman Foundation, February 2013

Behrendes, U.: Die Kölner Silvesternacht 2015/2016 und ihre Folgen; Wahrnehmungsperspektiven, Erkenntnisse und Instrumentalisierungen. *Neue Kriminalpolitik*, Nr. 3, 2016

Bernath, M.: Erleichterung für Kinderehen. Korrespondent. *Der Tagesspiegel*, 15. 08. 2016. <http://www.tagesspiegel.de/weltspiegel/tuerkei-erleichterung-fuer-kinderehen/14014812.html>

Blankfeld, K.: The Little Black Book of Billionaire Secrets – Billionaire George Soros Earmarks \$500 Million For Migrants And Refugees, Sep 20, 2016.

⁵⁴ D. Oberwittler – J. Kassel: Ehrenmorde in Deutschland 1996-2005. Eine Untersuchung auf der Basis von Prozessakten. Wolters Kluwer, Köln, 2011

⁵⁵ http://www.ehrenmord.de/doku/fuenfzehn/doku_2015.php, http://www.ehrenmord.de/doku/2016/doku_2016.php

<https://www.forbes.com/sites/kerenblankfeld/2016/09/20/billionaire-george-soros-earmarks-500-million-for-migrants-and-refugees/#2919efc38882>

Çopur, B.: Volksabstimmung in der Türkei Erdogans gefährliches Referendum: Türkei hat die Wahl zwischen Chaos und Staatszerfall.

http://www.focus.de/politik/experten/volksabstimmung-in-der-tuerkei-konflikt-gefahr-vor-referendum-heisser-tuerkischer-fruehling-auch-in-deutschland_id_6638710.html

Dévényi K.: *A kivándorlás elméleti alapjai az iszlámban. Az iszlám és migráció című rendezvénysorozat anyagai.* Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2016

Ehrhardt, Ch. – Schaaf, J.: Hatten die Taten System? *FAZ Online*, 17. 01. 2016. http://www.faz.net/aktuell/politik/silvesternacht-in-koeln-hatten-die-taten-system-14017964.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2

Fallaci, O.: *Az értelem ereje. Illiberális. Inkorrekt. Igaz.* Múvelt Nép Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 68. o.

Füzér K. – Gerő M. – Sik E. – Zongor G.: Társadalmi tőke és fejlesztés. In: **Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.):** *Társadalmi riport 2006.* Táarki, Budapest 2006, 335–350. o.

Gruber, F. – Kulik, K. – Binder, U.: *Studie zu weiblicher Genitalverstümmelung.* Archiv, Terre des Femmes e.V. Oktober 2005

Haour, M. – Knipe, R. (eds.): *Crossing Borders: Migration, Ethnicity and AIDS.* London, Taylor and Francis, 1996

Kékes V.: Nem lehet integrálni a muszlim bevándorlókat. *888.hu*, 2016. november 24. <http://hirek24.hu/hirek/888/osszes?req=929209>

Kern, S.: *Germany: Migrant Crime Skyrockets.* *Gatestone Institute.* International Policy Council, February 21, 2016. <https://de.gatestoneinstitute.org/7483/deutschland-migranten-kriminalitaet>

Lass G.: Kulturális erőpróba – riport Póczik Szilveszterrel. *Magyar Demokrata*, 2016. október 12.

Lau, J.: *Ägyptischer Grossmufti: Genitalverstümmelung bringt „unsägliches Leid“ für Mädchen und Frauen.* 13. November 2006.

http://blog.zeit.de/joerglau/2006/11/13/agyptischer-grossmufti-genitalverstummelung-bringt-unsagliches-leid-fur-madchen-und-frauen_43

Lutz, M. – Müller, U.: Straftaten „im sehr niedrigen sechsstelligen Bereich“. *Welt*, 13. 11. 2015 <https://www.welt.de/politik/deutschland/article148812603/Straftaten-im-sehr-niedrigen-sechsstelligen-Bereich.html>

Maróth M.: Lehetetlen a muszlimok integrálása. *Magyar Idők*, 2016. február 23.

Oberwittler, D. – Kasselt, J.: *Ehrenmorde in Deutschland 1996-2005. Eine Untersuchung auf der Basis von Prozessakten.* Wolters Kluwer, Köln, 2011

Póczik Sz.: Nemzetközi migráció, biztonságpolitika, biztonság. In: **Tarrósy I. – Glied V. – Vörös Z. (szerk.):** *Migráció a 21. században*. Publikon Kiadó, Pécs, 2016, 103–137. o.

Rumpf, Ch.: *Kindesmissbrauch in der Türkei erlaubt?* Verfassungsgerichtsurteil zum Kindesmissbrauch 14. 8. 2016/26. 11. 2016. http://www.tuerkei-recht.de/downloads/Verfassungsgericht_Kindesmissbrauch.pdf

Schwarze, T. – Greven, L.: Erdoğan-Auftritt: Verboten! Nein, aushalten! *Zeit Online*, 24. Februar 2017. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-02/recep-tayyip-erdogan-auftritt-in-deutschland-verbot-pro-und-contra>

Soltau, H.: Mehr Flüchtlinge, mehr Kriminalität? *Zeit Online*, 21. März 2016. <http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-03/fluechtlinge-kriminalitaet-auslaender-polizeiliche-kriminalstatistik>

Stoldt, T.-R.: Wie die Polizei-Statistik Verbrechen verheimlicht. *Welt Online*, 02. 03. 2013. <https://www.welt.de/regionales/duesseldorf/article114003255/Wie-die-Polizei-Statistik-Verbrechen-verheimlicht.html>

Ulfkotte, U.: *Der Krieg in unseren Städten. Wie radikale Islamisten Deutschland unterwandern*. Eichborn, Frankfurt a. M., 2003

Ulfkotte, U.: Deutschland 2016: Migrantenkriminalität explodiert. *Kopp Online*, 08. 07. 2016. <http://info.kopp-verlag.de/hintergruende/deutschland/udo-ulfkotte/deutschland-2-16-migranten-kriminalitaet-explodiert.html>

Walburg, Ch.: *Migration und Kriminalität – aktuelle kriminalstatistische Befunde – Ein Gutachten im Auftrag des Mediendienstes Integration*. Institut für Kriminalwissenschaften, Universität Münster, Juli 2016.

Yerlikaya, H. – Çakır-Ceylan, E.: Zwangs- und Scheinehen im Fokus staatlicher Kontrolle. Eine Betrachtung des jüngsten Gesetzentwurfes zur Bekämpfung der Zwangsheirat und Verhinderung von Scheinehen im Lichte des Opferschutzes. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6, Heft 4, 2011

Zand-Vakili, A.: Schwerkriminelle Flüchtlinge werden gezielt eingeschleust. *Hamburger Abendblatt*, 27. 11. 14. <http://www.abendblatt.de/hamburg/article134770054/Schwerkriminelle-Fluechtlinge-werden-gezielt-ingeschleust.html>